

ЗМІСТ

Вступ	3
Світова політика як феномен сучасного світу	7
Феномени людства та політики, їх зв'язок. Людина як політична істота	22
Принципи і підходи до формування та здійснення світової політики	34
Людський та суб'єктивний чинники у контексті світової політики	59
Конфлікт як спосіб та інструмент здійснення світової політики	69
Політичні рішення, особливості та процедури їх прийняття	92
Ключові віхи історії світової політики	110

УКРАЇНА
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

ОСНОВИ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Київ
2018

УДК 32: 378.14 (076)

Навчальний посібник “Основи світової політики” розкриває ключові аспекти світової політики, створюючи підстави для формування цілісного уявлення про умови і обставини існування та активності суб’єктів міжнародних відносин, а також про домінуючі тенденції історичного поступу людства. Точкою заломлення висвітлюваної в посібнику інформації є ситуація людини як соціальної та політичної істоти – якщо й не ключового гравця на світовій арені, то неодмінно беззаперечного конституанта і безпосередньо зацікавленої особи. Відповідно, особливістю викладу матеріалу на сторінках даного навчального посібника є його орієнтація на антропологічний вимір політологічного знання, на відміну від загально прийнятого в контексті соціально-гуманітарних дисциплін онтично-онтологічного, тобто такого, що орієнтований на об’єктивні інститути, явища та процеси, умовно відмежовані від людського фактору.

Поданий у посібнику матеріал розбитий на чотири розділи, кожен з яких включає декілька тем. В кінці кожної з вісімнадцяти тем додаються питання для актуалізації та підведення поточних і підсумкових результатів засвоєння навчального матеріалу, а також список цитованої або ж рекомендованої літератури.

Курс розрахований для студентів вищих навчальних закладів всіх форм навчання.

Рекомендовано вченою радою
Національного університету біоресурсів і природокористування України
(протокол № 5 від 28.12.2018)

Укладач: Калуга В.Ф., доктор філософських наук, доцент

Рецензенти: Білан С.О., доктор історичних наук, доцент;
Неліпа Д.О., доктор політичних наук, доцент
Павлова О.Ю., доктор філософських наук, професор;

Основи світової політики: навчальний посібник

Видання друкується в авторській редакції

Підписано до друку 21.12.18
Ум. друк. арк. 7,7
Наклад 100 прим.

Формат 60x84\16
Зам. №

Віддруковано у редакційно-видавничому відділі НУБіП України
вул. Героїв Оборони, 15, Київ, 03041
тел.: 527-81-55

5. Розкрийте основні характеристики циклічного та лінійного підходів до історичного розвитку народів. Хто є прихильниками того чи іншого підходу та в чому полягають особливості його бачення історичного поступу народів/людства?
6. Що стало підставою для формування Вестфальської системи міжнародних відносин та особливості її функціонування?
7. Розкрийте особливості Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин.
8. Кому належить ініціатива формування Бреттон-Вудської системи міжнародних відносин та з якою ймовірною ціллю?
9. Розкрийте особливості та основні засади функціонування Бреттон-Вудської системи міжнародних відносин.
10. Розкрийте суть Ямайської фінансової системи.
11. Розкрийте ключові моменти деколонізації.

Творчі завдання

1. Чи можна вважати спроби підкорити увесь світ, починаючи з часів античності і завершуючи Другою світовою війною, безпосереднім втіленням бажання жити в передбачуваному цілісному світі?
2. До яких етносів окремі науковці і політики застосовують терміни «малоісторичний» або «неісторичний» народ, і який зміст прийнято вклади у ці поняття?
3. Чим насправді є історія та як вона формується? Яким чином «перекриваються» прогалини у, так би мовити, історичному знанні?
4. Чому про слов’ян як впливову політичну силу, організовану в межах державного утворення, починають згадувати лише з фіксацією Київської Русі? І чим пояснюється відсутність слов’янських державних утворень в історичних споминах до запрошення Ігоря Рюриковича на Київський престол?
5. Якою б могла бути доля світу, а надто доля України та інших слов’янських держав і народів, коли б каган Володимир погодився на введення державної релігії не грецької (християнської), а мусульманства, в іншому випадку – іудаїзму?
6. Хто, коли і з якою ймовірною метою почав вживати в широкому обігу поняття «слов’яни» для позначення певної групи етносів, до якої зокрема зараховують українців?
7. Які причини призвели до Першої світової війни? Яким би міг бути світ, коли б Антанта прогнала війну, а країни Четвірного союзу виграли?
8. Які ключові наслідки Другої світової війни? Яким би міг бути світ вразі перемоги Німеччини та утвердження фашизму (націонал-соціалізму) у світі?
9. Розкрийте суть декларованих та ймовірно прихованих цілей створення МВФ. Кому вигідне створення МВФ?

«Африки», адже саме в цей рік Генеральна Асамблея ООН прийняла Декларацію про надання незалежності колишнім колоніальним країнам, хоча остання і носила, по-суті, лише номінальний характер. Про це говорить хоча б той факт, що Франція не поспішала визнавати суверенітет Алжиру з огляду хоча б на те, що на його території були знайдені великі поклади нафти. Тому вела війну за збереження свого контролю над країною. Лише в 1962 році Алжир здобув незалежність.

У 1975 р. була остаточно завершена деколонізація разом з тим як набули незалежність від Португалії Принсіпі, Ангола, Мозамбик і Сан-Томе. Тож третій період деколонізації тривав з 1962 по 1975 рр. щоправда, аж до середини 1990 років ще відбувався процес формування державності в 11 країн Південної Африки. Хоча, при цьому більшість країн, колишніх колоній залишилися в орбіті Великої Британії та Франції, увійшовши до відповідної співдружності націй. Між тим, останньою країною, яка здобула незалежність аж у 1990 році внаслідок ліквідації режиму апартеїду в ПАР, стала Намібія.

Література з теми

1. Балабуха Андрей. Когда врут учебники истории. Прошлое, которого не было / А. Балабуха. – Москва : Яуза, Эксмо, 2005. – 317 с.
2. Вергун В.Л. Бреттон-Вудська валютна система // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л.В. Губерський (голова) та ін. – К: Знання України, 2004 – Т.1 – 760с. ISBN 966-316-039-X
3. Капітоненко М.Т. Вестфальський мир 1648 // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. — К: Знання України, 2004 – Т.1 – 760с. ISBN 966-316-039-X
4. Кулинич І.М. Версальська система міжнародних відносин // Енциклопедія історії України : у 10 т. / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 1 : А – В. – С. 486. – ISBN 966-00-0734-5.
5. Пархомчук О.С. Версальсько-Вашингтонська система міжнародних відносин // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л.В. Губерський (голова) та ін. – К: Знання України, 2004 – Т.1 – 760с. ISBN 966-316-039-X
6. Харари Ю.Н. Sapiens. Краткая история человечества / Юваль Ной Харари ; [пер. с англ. Л. Сумм]. – М.: Синдбад, 2016. – 520 с.: ил. ISBN 978-5-905891-64-9
7. Benn Steil: The Battle of Bretton Woods: John Maynard Keynes, Harry Dexter White, and the Making of a New World Order; Princeton University Press, 2013. – 265 p.

Питання для самоконтролю

1. Чи можна говорити про те, що античним часам притаманне явище світової політики і чому?
2. Які найдавніші державні утворення згадуються в контексті класичної історіографії і чи були вони суб'єктами світової політики?
3. Чи можна вважати світову історію до початку XVII століття цілісною і чому?
4. Які процеси стали причиною і підставою формування цілісності світового історичного поступу?

ВСТУП

Головною відмінною рисою сучасного світу є його перехід у якісно новий стан. По-перше, іншою стала загальна архітектоніка міжнародного життя. Світ перетворився із біполярного на багатополарний. По закінченні "холодної війни" та завершенні ери протистояння двох соціально-політичних систем у міжнародних відносинах розгортається дуже складний процес становлення нових пріоритетів і цінностей, утверджуються нові центри міжнародного життя, якісно змінюється склад активних членів міжнародної спільноти, ускладнюється зміст їхніх взаємовідносин. По-друге у межах геополітичного простору колишньої світової наддержави – Радянського Союзу у зовсім інших політико-ідеологічних і культурно-історичних межах утворилися нові незалежні держави, які прагнуть бути рівними й повноправними членами світової спільноти. По-третє, глобалізація, що охоплює сьогодні всі сторони життя, стає домінуючим фактором у світовій політиці й міжнародних відносинах. Зачіпаючи корінні основи існуючого світоустрою, глобалізація ставить держави в ситуацію, коли їхня внутрішня політика часто відіграє не меншу роль на світовій арені, аніж зовнішня. Оцінюючи наслідки глобалізації у світовій політиці, легко помітити, що світ стоїть на порозі глобального трансформування взаємовідносин між державами. Феномен світової політики – один із основних для розуміння сучасного контексту відносин у світі.

Відтак, комплексний аналіз політики має на увазі її вивчення як на національному, так і на міжнародному рівні. А обумовлено це тим, що сама природа політики характеризується взаємодією і протидією різних інтересів та сил як всередині тієї чи іншої країни, так і на міжнародній арені.

Тож, опанування низки предметів, спрямованих на системне розкриття особливостей глобальних процесів та загальну ситуацію у світі, серед яких чільне місце належить «Основам світової політики», на сьогоднішній день стає нормою для кожного, хто активно цікавиться поточними процесами як в рідній державі, так і навколо неї та у світі в цілому. Окрім того, розуміння суті політики є важливим чинником досвідного збагачення, інтелектуального розвитку, формування світоглядно-методологічної парадигми студентської молоді, усвідомлення ними свого місця і ролі в суспільстві, а українського суспільства та держави в масштабах світової спільноти; визначення ціннісних орієнтирів особистої та соціальної активності громадянина, розуміння проблеми людського буття, насамперед в тій його частині, що стосується публічної сфери.

Разом з тим, процес опанування курсу «Основи світової політики» створює додаткові підстави для остаточної соціалізації членів спільноти, якими, безумовно, є студенти. Тому згаданий дисципліні поряд з «Політологією» необхідно віддати належне в плані розширення світогляду студентів, корегування їх мотиваційної сфери та політичної культури і поведінки. Оскільки людина, безумовно, є крім того, що членом етнічної або ж національної спільноти, але й «громадянином» глобалізованого світу, а людство є необхідною умовою становлення людини саме як соціально-політичної істоти, що відчуває свою приналежність у поєднанні з відповідальністю за існування всього людства, то курс «Основи світової політики» покликаний сприяти формуванню

в свідомості кожного студента чіткого стійкого уявлення про особливості існування та функціонування міжнародних організацій, установ та рухів; зародження і протікання політичних процесів; особливостей виникнення і трансформації політичних явищ в масштабах світової спільноти.

Добрі знання з дисципліни «Основи світової політики» також покликани допомогти їх носіям (студентам) не лише розуміти і прогнозувати ті чи інші процеси в суспільстві та світі, правильно позиціонувати себе відносно політичних подій та визначати своє місце і місце політичних інститутів в суспільному житті, але і уникати або нейтралізувати спроби політичних маніпуляцій щодо себе та оточуючих. Студенти як представники інтелектуально обдарованої еліти мають чітко розрізняти політиканство, засноване на демагогії і приватному інтересові, та політичну діяльність, що, в першу чергу, сполучена з намаганням політика здобути славу та ствердити власну гідність шляхом політичних дій і вчинків.

Між тим, світова політика – відносно новий на теренах України напрямок досліджень, пов'язаний з великими змінами в міжнародному співтоваристві в останні десятиліття. Дослідження цих змін почалося на Заході в 1970-і рр., хоча поняття "міжнародні відносини" і "світова політика" там практично не розведені ще до цих пір. Що ж до вчених на теренах колишнього СРСР, зокрема російських, то вони підключилися до аналізу новітніх тенденцій у міжнародних відносинах лише у 1990-і рр. У 2000-і рр. на сторінках журналів "Міжнародні процеси", "Поліс" і деяких інших мала місце дискусія щодо визначення предметного поля світової політики як нового наукового напрямку. Саме для наукового співтовариства на пострадянському просторі стало характерним прагнення виділити світову політику в окрему область знання, відмінну від інших наукових напрямів, що вивчають міжнародні реалії. Як наслідок на пострадянському просторі вийшли у світ кілька монографій, серед яких насамперед варто відзначити роботи: "Світова політика та міжнародні відносини в 1990-і рр.: погляди американських і французьких дослідників" під ред. М.М. Лебедевої та П.А. Циганкова (М., 2001), "Світова політика: теорія, методологія, прикладний аналіз" під ред. А.А. Кокошина і А.Д. Богатурова (М., 2005), "Сучасна світова політика: прикладний аналіз" під ред. А.Д. Богатурова (М., 2009). Проявом одного з суттєвих результатів зусиль вчених на пострадянському просторі став перший в Росії підручник, написаний М.М. Лебедевою «Світова політика».

Серед доробку вітчизняних науковців та фахівців у сфері міжнародних відносин слід відзначити Коппеля О.А., який один із найперших на теренах України розробив навчальний посібник «Міжнародні системи. Світова політика» (2001 р.),. Вагомий вклад у розвиток знання у сфері міжнародних відносин також внесли Крушинський В.Ю., автор навчального посібника «Міжнародні відносини та світова політика, 1945-1980», Сарнацький О.П.: «Міжнародні відносини та світова політика (пер. пол. XVII ст. – 1918 р.)», Колісніченко Р.М.: «Глобалістична свідомість людства: політологічний аналіз» та багато інших.

Результати наукової діяльності пострадянських мислителів в галузі соціально-політичного та гуманітарного знання в цілому, висвітлені в т.ч. і у згаданому підручнику послуговували основою або ж зразком для багатьох інших зразків наукової та навчально-методичної літератури, в т.ч. стали предметом глибокого вивчення для

проголошення акту про Конституції, інавгурація глави держави і офіційна презентація державної символіки (державного прапора, герба, гімну), іноді – набуття нової назви; звернення до ООН із клопотанням про прийняття до неї та до членів світової співдружності держав – із повідомленням про утворення нової держави.

Деколонізація реальна – складний процес подолання спадщини колоніального минулого і спроб встановлення неокolonіального панування. Він може вимагати, наприклад, угоди між колоніальною державою, що віддає владу і режимом, що має стати її наступником. Така угода може постати як визнання нездійсненності або вочевидь пов'язаного з величезними витратами дальшого існування колоніального врядування перед лицем колоніального націоналізму, або потаємної домовленості між метрополією і майбутніми політичними володарями про надання незалежності без фундаментальних змін владних відносин. Отже, деколонізація реальна не одноактна дія, а тривалий, з багатьма варіантами, процес. Він передбачає глибокі перетворення в усіх сферах життя колишніх колоній – політичній, економічній, духовній, і поступове звільнення від неокolonіальної підпорядкованості колишнім метрополіями та іншим розвиненим державам. Крім того, деколонізація не лише зумовлює, що колишня колоніальна держава лишиться замість себе якусь демократизовану країну: в ХХ ст. одразу після деколонізації постало чимало військових режимів та однопартійних держав. Як альтернативу запропоновано термін дезімперіалізм, що мав охопити зміну дипломатичних і конституційних відносин, водночас лишаючи відкритим питання про економічну незалежність.

Загалом процес деколонізації виявився складним, як правило, досить кровопролитним та затяжним. Прийнято виділяти три етапи деколонізації.

Перший етап тривав з 1945 по 1955 рр. і певним чином пов'язаний з наслідками Другої світової війни. Оскільки тривалий час Франція та Голландія були окупованими Німеччиною, їхні азійські колонії відчували певну свободу, що послугувало поштовхом для народів В'єтнаму, Індонезії та Лаосу поборотися за свою незалежність та проголосити про свій суверенітет після революції. Щоправда Лаос у жовтні 1945 року знову був окупований Францією і повторно виборив свою незалежність лише у 1954 році разом з Камбоджею.

У той же час лейбористський уряд Великої Британії після завершення Другої світової війни погодився передати владу національним урядам у своїх азійських колоніальних володіннях. Таким чином суверенітет відновила у 1947 році Індія, тоді ж сформувалася суверенна держава Пакистан. За рік по тому, у 1948, незалежність набули Цейлон та Бірма. Сформувалися шанси на утвердження державності у Ізраїля та Палестини. Загалом впродовж першого етапу деколонізації постало 15 суверенних держав із загальною чисельністю населення понад 1,2 млрд. чоловік.

Другий етап деколонізації у порівнянні з першим відзначався певною послідовністю та цілеспрямованістю. Він тривав починаючи з 1955 по початок 1970 рр. Йдеться насамперед про виважену політику найпотужнішого колоніста світу на той час Велику Британію. Аби запобігти хаосу і водночас залишити за собою відчутний вплив на колишні свої колонії, уряд Британії подбав про підготовку необхідних кадрів у сфері управління, медицині, військовій тощо. Як наслідок, незалежність набули 37 країн Екваторіальної та Північної Африки, а також 7 країн Азії. Відтак, 1960 рік став роком

ані стабільності у світі, ані економічного розвитку і процвітання, ані запобіжником щодо початку Третьої світової війни. Навпаки, навіть певним чином підштовхують до розв'язання глобального конфлікту. І це попри те, що фахівці у сфері з міжнародних відносин з величезним досвідом вірять або вдають, що вірять, що примусово чи добровільно втягнуті у системну взаємодію країни вимушені триматися миру, тоді як, суверенні, нічим необмежені державні утворення завжди тяжітимуть до війни з огляду на власні «апетити» і прагнення будь-що домінувати, а якщо бути послідовним, то й жити за рахунок інших, попередньо пригнічуючи їх. Зокрема Корделл Халл, державний секретар Сполучених Штатів Америки з кінця першої половини минулого століття тримався ідеї про те, що «нічим не обмежена торгівля сприяє встановленню та підтриманню миру. Водночас встановлення всіляких торговельних обмежень та бар'єрів, невинуватиме економічною доцільністю завищення тарифів, тим більше несправедлива економічна конкуренція обов'язково призводять до суттєвих конфліктів, війни».

Такі міркування, очевидно, і мали б певну рацію, якби тільки людині не притаманне було «радикальне зло», себто схильність надавати собі право винятку, в існуванні людини були відсутні людський та суб'єктивний фактори, і, як наслідок, існування людини та людства таки дійсно визначалося строго об'єктивними законами, які, насправді, по-суті, радше вигадують, аніж відкривають науковці.

В дійсності ж виявляється, що все те, що припустиме та ймовірне в теорії, на практиці завжди є нереалізабельним та/або недієвим. Тож, світ існує і функціонує саме так, як він існує і функціонує відповідно до якихось причин, які принципово не під силу встановити раціональним способом. Інше справа, що більшість науковців-теоретиків не мають жодного бажання зважити на згаданий факт, продовжуючи «шттовхати» в маси свої припущення, видаючи їх за відкриття і науково обгрунтовані здобутки.

Зрештою, якби науковцям-теоретикам було б до снаги виявити і дослідити природу причин, які визначають особливості «обличчя світу» та існування людини у ньому, то вони б мали можливість знайти шляхи зробити існування затишнішим, позбавити світ конфліктів, тим більше війн. Але цього й близько немає. Тож світ існує і розгортається по якихось незбагнених принципах. Людина, своєю чергою, вигадує зручні для себе пояснення всьому тому, з чим вона так чи інакше має справу. Сучасна людина буквально відірвана від світу. Вона – штучна істота, яка живе у штучному просторі і вимушена дотримуватися штучних правил існування та взаємодії.

Ще одним важливим моментом в історії людства та у міжнародних відносинах ХХ століття стало явище деколонізації (від лат. de – заперечення і colonia – поселення) – ліквідація колоніального панування метрополії та відновлення суверенності народів колоніальних країн як самостійних та повноправних суб'єктів міжнародного права й міжнародних відносин.

Деколонізація відображає зміну владних відносин між колоніальними державами і колоніальними, націоналістичними рухами в них, які спрямовані в першу чергу на утвердження національного самовизначення. Ці процеси є складні, довготривалі, що в кінцевому підсумку залежать від рівня, якості колоніального врядування. Тому, як правило, виокремлюють два основні види деколонізації – офіційна і реальна. Важливими складовими офіційної деколонізації здебільшого є:

формування змістовного наповнення даного навчально-методичного посібника «Основи світової політики».

Основу трактування світової політики переважна більшість дослідників цього феномену бачить у сучасних процесах, притаманних світовому співтовариству, пов'язаних, насамперед, з глобалізацією. При цьому, в певному наближенні можна визначити світову політику як конгломерат міжнародних та внутрішньо-суспільних відносин в епоху глобалізації. Щоправда існують певні відмінності у підходах до трактування суті світової політики. Зокрема, за платформу світової політики можна визначити 1) міждержавні відносини; 2) міжкультурні відносини; 3) відносини гравців у світовому просторі економічних та інших ресурсів; 4) боротьба і взаємодія центрів впливу та ідентичності; 5) світові процеси як відображення природи людини.

На сторінках посібника розглядається велика кількість різноманітних теорій, аби, з одного боку, якнайповніше висвітлити ключові проблеми курсу, а з іншого – продемонструвати відсутність єдиного правильного розуміння тієї чи іншої проблеми, а отже сприяти розвитку критичного мислення та зваженого підходу до інформаційної бази. Що ж до самих теорій, то їх можна розділити на дві великі групи. Перша група – умовно класичні теорії. Вони досить повно викладені в наукових монографіях (переважно закордонних) і багаторазово відтворювалися в навчальних посібниках, у тому числі на теренах колишнього СРСР. До них відносяться концепції глобалізації, дипломатичного торгу, загальні і приватні теорії війни і миру та ін. Друга група – новітні теорії, що з'явилися у просторі вітчизняної думки за останні кілька років, а отже ще не набули статусу "усталених", тому часто їх змістовне наповнення піддається критиці, оспорується та стає предметом гострих дискусій. До таких теорій можна віднести світово-політичне або політико-соціологічне бачення суті міжнародних відносин (А. Богатуров, М. Лебедева, П. Циганков та ін.). У цьому ракурсі помітно увагу відведено дискусії російських учених, що стосується кризи Вестфальської системи міжнародних відносин (Д. Фельдман, О. Барабанов). Значна увага також приділяється численним, зведеним до політичного, політико-соціологічного та політико-економічного кластерів, теоріям сучасного світового порядку.

До посібника також залучені теоретичні відгуки вітчизняних та зарубіжних вчених на західні концепції. Серед них – критичний аналіз теорії "демократичного світу" А. Циганковата П. Циганкова, "анклавно-конгломеративна" концепція глобалізації А. Богатурова та ін. Таким чином, у посібнику відображено широкий спектр загальних і приватних концепцій світової політики, серед яких провідне місце займають новітні розробки вітчизняних вчених.

Особливістю цього видання є поєднання теоретичного і практично-прикладного зрізів аналізу. У різних розділах поєднання цих контекстів різні. Є глави за визначенням присвячені переважно теоретичним питанням, наприклад, що стосуються аналізу предмета світової політики або теоретичних підходів до сучасного світового порядку. Практично ж у всіх інших розділах книги автор намагається поєднувати теоретичний матеріал з практичними прикладами та аналізом реальних процесів і подій.

Структура посібника вибудована так, аби поступово ввести студента в курс предмету, досліджуючи спочатку основи дисципліни, її категоріальний апарат,

принципи тощо, а потім природу та особливості активності на світовій арені самих політичних гравців. У першому розділі "Теорія та історія світової політики" розглядаються методологічні питання наукового напрямку "світова політика", її ознаки і протиріччя. У розділі, що стосується історії світової політики, основний акцент зроблений на сутності Вестфальської системи і ознаках її кризи. Другий розділ "Тенденції розвитку і засоби світової політики" включає в себе аналіз провідної тенденції світового розвитку – глобалізації, оцінки вітчизняними і зарубіжними вченими структури та перспектив розвитку сучасного світового порядку, а також аналіз двох основних ресурсів міжнародної взаємодії– дипломатії та військової сили – в контексті світової політики . Третій розділ "Основні актори в сучасній світовій політиці" найбільшою мірою відображає особливості підходу науковців до аналізу світової політики – на акценті на ролі держав у світовому процесі. Тут проаналізована політика великих держав, зокрема США, Китаю, Російської федерації та інших розвинених країн. Окрема глава присвячена міжнародним організаціям – міжурядовим і неурядовим, роль яких у сучасній світовій політиці не на багато менша, ніж роль держав. Четвертий розділ "Сучасні глобальні проблеми світової політики" присвячений аналізу найважливіших і найзлободенніших проблем сучасного глобального світу, які зачіпають інтереси всього людства. "Глобальність" справжнього видання найбільшою мірою проглядається саме в даному розділі.

Як наслідок, у результаті освоєння дисципліни студент повинен знати:

- ознаки світової політики та її взаємозв'язок з міжнародними відносинами і глобальною політикою;
- зміст процесів глобалізації;
- основні форми міжнародно-політичного співробітництва;
- глобальні проблеми світового розвитку;
- місце України в сучасній світовій політиці;
- особливості і суперечностях сучасного світового порядку;
- про основні концептуальних підходах до дослідження світової політики.

Та вміти:

- співвідносити поняття "світова політика" і "міжнародні відносини", "світова політика" і "глобальна політика";
- розрізняти поняття глобалізації та глобальних проблем;
- аналізувати зовнішню політику України, провідних країн світу;
- аналізувати діяльність міжнародних організацій.

Останнє також означає, що у будь-якого феномену світу, світового інституту чи явища є суть та дійсне функціональне навантаження, приховані від пізнання, принаймні на рівні мас і водночас обмеженої соціальної істоти, а також загальноприйняте та прийнятне (примусово нав'язуване) враження про їх природу і функціональне навантаження. Всяка публічна наука має справу винятково з ілюзією, доведеною сліпою вірою до статусу істини. Відтак, сліпа віра змушує «неспокушених» науковців і простих громадян зосереджувати свою увагу на ілюзії як на дійсності і оперувати ілюзорним чи надуманим як істинним, таким, що нібито існує об'єктивно і відповідає законам та закономірностям природи.

На сьогоднішній день Бреттон-Вудська система, точніше її модернізований варіант – **Ямайська фінансова система (з 1976 року)** – номінально залишаючись функціональною, насправді перебуває на межі краху. Причин мислити таким чином можна виділити кілька. Зокрема, по-перше, мультиризиція світу – формування кількох конкуруючих світових центрів впливу, до яких насамперед слід зарахувати США, Євросоюз на чолі з Німеччиною, Британська співдружність, Китай, Далекосхідний мультицентр, до складу якого входять, так звані, азійські тигри: Японія, Південна Корея, Сінгапур, Тайвань, (національні) валюти яких входять до переліку резервних, а саме долар США, євро, британський фунт та японська єна, а з 1 жовтня 2016 року до цього списку був доданий ще й китайський юань. Тоді як Російська Федерація, будучи спадкоємицею СРСР, так формально і не увійшла до складу підписантів Бреттон-Вудської угоди, а її економічний потенціал не перетворив російський рубль у привабливу світову валюту. Проте військовий потенціал та колосальні природні ресурси, а також демографічна вага дозволяють Росії відігравати суттєву роль у світовій політиці, залишаючись провідним центром впливу. По-друге, повернення до практики системних торгових війн, які у тому чи іншому вигляді досить яскраво проявляються себе навіть на рівні, здавалося б, найтісніших союзників – США та Євросоюзу, а про найпотужнішу наразі торгову війну між США та Китаєм з непередбачуваними наслідками годі й говорити. Триває також торгова війна, особливо у вигляді системних санкцій між Російською Федерацією та, так званими, провідними демократичними країнами, до речі, Україна наразі перебуває у становищі розмінної монети, а події на її території та навколо неї – приводом і зачіпкою для тотальної торгової війни, практично спрямованої на знищення суверенітету Російської Федерації, принаймні над частиною своєї території, що знаходиться східніше за Урал, північно-кавказькими територіями та, по-суті, анклавом – Калінінградською областю. По-третє, попри принципи вільної торгівлі та вільно плаваючого курсу валют, як базових Ямайської фінансової системи, все більше нарощується роль держави у визначенні стратегії економічного розвитку та підтримання курсу валют. Причина проста: оскільки як такого вільного ринку не існує – останнє є ілюзією, то відмова від регулятивного впливу держави на економічні процеси у власному лоні призводить до руйнування держави з середини шляхом підриву її економіки, у т.ч. і внаслідок стрімкої девальвації національної валюти, як правило, штучно спричиненої шляхом зовнішнього втручання.

Таким чином Бреттон-Вудська та її модифікований варіант Ямайська фінансові, а в принципі – системи міжнародних відносин не виправдали себе. Вони не є гарантом

контролюючи ФРС, обмежене коло «обраних», по-суті, має можливість контролювати економіку всього світу відповідно до власних бачень і вподобань, в т.ч. і завдяки виданню кредитів за посередництва МВФ, тим самим, як правило, «заганяючи» в боргові ями цілі покоління навіть ще ненароджених дітей. Це, окрім іншого, відкриває шлях до маніпулювання керівництвом практично будь-якої держави, її маріонетковим урядом тощо

Тож, будь-яка валюта, а надто долар – поставлений на сторожі по-суті приватних інтересів та інтенцій обмеженої кількості людей, які, цілком припустимо і складають «прихований» світовий уряд, будучи про людське око, порядними людьми, а за дійсною суттю – супер-олігархами.

Відтак, на відміну від Версальсько-Вашингтонської і, тим більше, Вестфальської, Бреттон-Вудська система міжнародних відносин тяжіла до формування однополярного світу та монополії на владу обмеженим колом супер-олігархів.

Природно, цього не сталося, бо переможець у Другій світовій війні Радянський Союз, маючи колосальні ресурси, попри величезні втрати внаслідок лихоліть війни, відмовився стати активною стороною пропонованої системи. Хоча делегація СРСР і приймала безпосередню участь у конференції на Уолл-стріт у 1944 році, все ж керівництво держави відмовилося ратифікувати угоди. Тому Радянський Союз формувалася власну фінансову систему, поширюючи її на всіх союзників по Варшавському договору. Як наслідок, світ після Другої світової війни став двополярним, однією з провідних відмінностей між «полюсами» якої стала система фінансово-економічної організації життя і діяльності суспільства. Планову економіку обрав для себе Радянський Союз та вимушено його союзники, а також країни соціалістичного табору, зокрема Югославія, Китай, В'єтнам, згодом Куба та інші.

Західні демократії, в т.ч. Японія, інші розвинені економічно країни світу – так звану, ринкову економіку, а, насправді, економіку детермінованих змов або процедурного ринку. Суть останньої полягає у тому, що насправді ринок регулюється не паритетом попиту-пропозиції, як про те всіляко нав'язує думку, так звана, класична економічна наука, зокрема монетарна теорія, а завуальованими директивами з розпорошеного «центру економічних рішень», за функціонуванням якого стоять супер-олігархи. Відтак, сучасний світовий ринок, а, по-суті, базар функціонує під диктатом не споживача, навіть не виробника, а посередника – основного споживача благ, розпорядника активами, власника ресурсів, котрий і є до певної міри «Невидимою рукою» як в економіці, так і у світовій політиці загалом. Саме цей факт, очевидно, і покликаний, окрім усього іншого, приховати номінальні системи світового порядку, якої б назви вони набували.

Інакше кажучи, певна наочна модель світу і закріплена за нею системна назва покликаний не стільки відобразити дійсність та наявний стан справ, скільки сформувати і підтримувати стійке враження про світ та особливості його існування. Відтак, освічена людина «живе» не дійсним світом, а задовольняється його ілюзією у контексті світогляду, основи якого підтримуються за допомогою низки теорій, у т.ч. і економічних та політичних, не говорячи вже про онтологічні, епістемологічні, феноменологічні, праксіологічні тощо.

СВІТОВА ПОЛІТИКА ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОГО СВІТУ

Сам по собі термін «світова політика», може виявитися, такий або приблизно такий же давній як і термін «політика», бо поняття світу, очевидно, є фундаментальним в світогляді людини. Принаймні, виходячи з контексту сучасної, тобто широко визнаного концепту історії, етноси, раси, народи взаємодіяли та всіляко підтримували простір своєї взаємодії ще з давніх-давен. Приміром тому слугують хоча б античні війни та укладання союзів, а ще завоювання величезної частини олюдненого світу Дарієм, потім Олександром Македонським, по тому Велика Римська імперія тощо. Ці та подібні їм історично визнані факти свідчать про те, що світ за період вікопам'ятної історії ніколи не був фрагментарним – сукупністю локалізованих культур, цивілізацій тощо. Проте з позицій сьогоднішньої наукової парадигми в доіндустріальний період становлення людства ніякої мови про інтегрований світ бути не може, а отже і про світову політику як цілераціональний спосіб взаємодії суб'єктів політики, котрі у своїй активності покладаються на наукові надбання та досвід фахівців, також говорити не доводиться. Тож у доіндустріальні часи світова політика носила радше стихійний характер, тобто була, а в принципі й понині частково залишається, таким собі своєрідним соціокультурним явищем, що коріниться у самій природі суб'єктів світової, а у індустріальний період – міжнародної взаємодії.

Разом з тим, варто відмітити, що термін «світова політика» у фаховій літературі присутній вже досить давно, але практично ще до останнього часу переважно вживався досить довільно, тобто не спираючись на якесь строго визначене змістовне наповнення, радше як синонім поняття «міжнародна політика» або й «міжнародні відносини». Відтак, аби надати певний лад вживанню згаданого терміну, очевидно, світову політику як предмет наукового дискурсу чи не найоптимальніше розглядати у трьох дотичних поміж собою площинах: як соціокультурний феномен; як галузь наукового дослідження та знання; а також як самостійну навчальну дисципліну. Природно, що у кожній із зазначених площин виявляються свої нюанси щодо змістовного наповнення досліджуваного феномену та поняття світової політики відповідно.

Зокрема, як галузь наукового знання світова політика являє собою систему знань як про процеси, що так чи інакше стосуються всіх членів світової спільноти та самої спільноти загалом, так і про особливості застосування наявних знань на практиці щодо упорядкування спільного простору існування та взаємодії. Очевидно, становлення і розвиток згаданого щойно самостійного наукового напрямку пов'язано передусім зі зміщенням уваги у контексті міжнародних відносин з практики двосторонніх міждержавних взаємозв'язків та взаємодії на мультикомунікацію, враховуючи вихід на світову арену та активізацію великої кількості недержавних акторів.

У розглянутому вище контексті слід також мати на увазі, що поняття світової політики пов'язане, окрім іншого, з досить важливою проблемою сучасного світового існування та розвитку – проблемою контролю над або й управління світовими процесами. Принаймні, термін «політика» з огляду на традицію інтерпретації відповідного давньогрецького терміну «*πολιτική*» можна потрактувати як «мистецтво управління» не лише державою, а й державними союзами, світовими корпораціями та світовою спільнотою загалом. Разом з тим, прийнято вважати, що політика – це сфера

діяльності, пов'язана із отриманням, утриманням, розподілом, легітимацією тощо владних відносин між людьми, соціальними групами, народами, націями, державами, себто будь-якими суб'єктами. Отож, цілком слушно може виявитися інтерпретація «світової політики» як мистецтва (на межі можливого і неможливого) управління світовим співтовариством, представленого складною комбінацією численних державних та недержавних акторів, котрі спільно утворюють та підтримують у функціональному стані складну систему взаємозв'язків практично в усіх галузях соціально значущої діяльності – від політичної чи економічної до культурної та інформаційної.

Свою чергою як соціальний феномен світова політика характеризує та водночас являє собою новий якісний стан упорядкування міжнародного середовища, в якому певним чином діють суб'єкти міжнародної взаємодії, як традиційні, зокрема держави, церкви, державні союзи, так і новітні, серед яких провідне місце належить міжнаціональним корпораціям та наддержавним утворенням на кшталт Європейського Союзу. В такому випадку світова політика як наукова дисципліна за об'єкт свого дослідження має феномен глобалізації, сполучений з сучасними світополітичними трансформаціями, котрі полягають у переході на межі століть від системи традиційних міжнародних (міждержавних) відносин до явно складнішої системи відносин – глобальних відносин.

Під глобальною системою слід розуміти створювану силами насамперед провідних (надпотужних) представників міжнародної спільноти в епоху глобалізації систему відчутного і достатнього впливу на решту акторів світової політики, що ґрунтується, принаймні декларативно, на сукупності домінуючих у світовій практиці політичних принципів, міжнародних правових норм і умов економічного та інформаційного обміну, котрі певним чином продукуються як відповіді на виклики та потреби поточного часу. Тому-то твердження про те, що поняття «світова політика» відображає новий якісний стан міжнародної спільноти, відповідає ідеї розототоження світової політики та традиційних міжнародних відносин, зважаючи на процеси і ситуацію, притаманні світовій спільноті під кінець XX – початку XXI століть. Зокрема, йдеться про активізацію взаємодії навколо таких зрізів світової політики як контроль над:

- еволюцією систем озброєнь та швидкістю поширення технологій їх виробництва по світу;
- коливаннями показників транснаціоналізації міжнародної економіки;
- характеристиками всесвітнього віртуального простору, в т.ч. включаючи сферу дії глобальних систем наведення ракет;
- механізмами зведення культурно-ціннісних систем спільнот до єдиного розуміння моралі та права;
- транспортно-комунікативною системою планети, в т.ч. світовою інформаційною павутиною;
- процесом глобалізації в цілому.

Що ж до гносеологічної точки зору, то світова політика являє собою сучасний етап безперервного розвитку по-суті традиційної системи міжнародних відносин, які

народів» Сталіна, існує «брехня, нахабна брехня і, зрештою, статистика», то кожен громадянин винен МВФ приблизно 300 доларів США. Виходить, людина в Україні народжується та вмирає автоматично будучи боржником не по своїй волі, а найчастіше, навіть не відаючи про своє становище. Відтак, сучасний українець примусово живе у борг і немає жодної змоги від нього відмовитися, бо є заручником системи, а отже ні про яку свободу не може йти мова принципово, якщо тільки це не декларативна або позірна (показушна) свобода – істинна «цінність» сучасної демократії.

Резервною валютою МВФ від початку його заснування став долар США, який, між іншим, виявляється не строго державною валютою, економічна вартість якої гарантована активами США, а умовно приватною валютою, особливо після 1976 року з огляду на створення Ямайської валютної системи, цінність якої базується винятково на «поголовному» визнанні такої цінності і ні на чому іншому, оскільки, як може виявитися – «гроші – найоб'ємніша і найрізноманітніша система взаємної довіри із усіх, які коли-небудь були вигадані. Це єдине, чому довіряють всі» [6, с.516].

Природно, Сполучені Штати, котрі виявилися після Другої світової війни найзаможнішою державою завдяки «правильній» політиці участі у світового масштабу воєнному конфлікті і, відповідно, величезним виручкам та барисам за постачання зброї, амуніції тощо до втягнутих у конфлікт держав, у т.ч. і Радянському Союзу, а до початку війни і фашистській Німеччині також, у своїх банківських сховищах накопичили майже дві третини світових запасів золота. Тому делегація США руба поставила питання про те, аби Бреттон-Вудська світова фінансова система базувалася на міновій вартості не лише золота, а й долара США, як валюти, мінова вартість якої (нібито) забезпечена золотом та іншими активами США.

Проте з долларом виявляється не все так просто. Він не є строго національною валютою, оскільки у порівнянні з іншими валютами, по-перше, є предметом діяльності не Національного банку а Федеральної резервної системи, ФРС (англ. Federal Reserve System, FRS або просто the Fed) – по-суті, це система приватних банків, що сукупно перебирають на себе роль центрального банку США. Відтак, ФРС – це квазідержавне утворення, до складу якого входять призначувані Президентом США Федеральний комітет з відкритого ринку (англ. Federal Open Market Committee), Рада керуючих ФРС, дванадцять регіональних Федеральних резервних банків – фіскальних агентів Казначейства США, численні приватні банки, котрі отримують невідчужувані акції Федеральних резервних банків фіксованої прибутковості в обмін на резервний капітал, а також різноманітні консультаційні ради. Таким чином, з огляду на систему управління, ФРС виявляється досить незалежним органом в системі державної влади США. Така незалежність саме від держави, а отже і волі чи бажання конкретних чиновників, далеко не означає, що ФРС діє винятково орієнтуючись на, так звану об'єктивну поточну ситуацію в інтересах народу, таким чином мінімально, умовно кажучи, потерпає від людського фактору. Природно, ФРС керують люди. У відповідності до рівня значимості займаних посад, вони практично неодмінно належать до напівпублічних або й прихованих структур. Таким чином, ФРС функціонує не стільки задля максимально ефективного економічного розвитку американської нації, як те постійно публічно підкреслюється, а задля задоволення, насамперед, інтересів обмеженого кола людей, котрих умовно можна назвати супер-олігархами. Відтак,

Очевидно, до створення згаданої системи підійшли досить ґрунтовно, щоправда з'ясувати, тим більше, публічно, хто саме є автором згаданої ідеї, принципово неможливо. Ще в ході війни почалася підготовка до трансформації основ міжнародної системи економічних відносин і зв'язків. 44 країни-союзниці загалом направили 730 делегатів на, так звану, Монетарну, себто фінансову конференцію, що відбувалася впродовж трохи менше місяці з 1 по 22 липня 1944 року під егідою ООН у готелі Mount Washington, розташованому у Бреттон-Вудсі, штат Нью-Гемпшир, Сполучені Штати Америки. Природно, що делегатам пропонувалася цілком сформована і виважена повістка дня, яку вони обговорювали і водночас залишалися радше статистами, аніж продуцентами ідей. Маса, а 730 чоловік – це досить велика маса, ніколи не продукує ідеї, вона їх підхоплює або залишається несприймабельною до них, залежно від того, чи відповідає вона очікуванням або орієнтирам критичної маси.

Отже 22 липня 1944 року шляхом підписання Бреттон-Вудської угоди відбулася легалізація своєрідної Ідеї організації життєдіяльності поствоєнного світу, яку в окремих колах прийнято було називати «капіталізм з людським обличчям» на відміну від «дикого капіталізму» попередніх років. При цьому, осмислюючи суть капіталізму як способу виробничих відносин, окрім іншого, очевидно, варто враховувати ще й альтернативні припущення стосовно дійсної природи капіталізму. Зокрема, може виявитися, що «капіталізм – це не економічна теорія, а найуспішніша з-посеред усіх сучасних релігій» [6, с.516].

Тож, нібито згідно з прагненням сприяти економічному розвитку і, як наслідок, демократизації соціально-політичного життя насамперед економічно відсталих країн або таких, що далекі від «стандартів демократії», утворюються і починають діяти такі світові інститути як Міжнародний валютний фонд – МВФ (англ. International Monetary Fund – IMF) зі штаб-квартирою у м. Вашингтон, США та Міжнародний банк реконструкції та розвитку – МБРР (англ. International Bank for Reconstruction and Development – р IBRD) зі штаб-квартирою також у Вашингтоні – міжнародні структури, офіційно контрольовані представниками економічно-розвинених країн, які мають значний вплив на економічну, а отже і соціально-політичну діяльність переважної більшості країн-учасниць у відповідності до статутних положень самих утворень, особливо тих країн, які є позичальниками.

Щодо МВФ, то він виконує функції інституційної основи світової валютної системи повоєнного світу, починаючи з 1947 року, коли вступив безпосередньо в дію. Відповідно до її економічного потенціалу, кожна з країн-підписантів Бреттон-Вудської угоди бере на себе зобов'язання вносити частку коштів до фонду. Разом з тим, кожна з цих країн наділена правом звернутися із запитом про позику грошей у фонді задля реалізації конкретних цілей, на які не вистачає власних фінансових ресурсів. Відтак позичальниками і боржниками МВФ виявилися практично всі країни світу, що робить їх заручниками зовнішнього втручання у внутрішню соціально-економічну політику.

Україна у цьому плані є досить яскравим прикладом. Зокрема, станом на серпень 2018 року Україна заборгувала перед МВФ 12,1 мільярда доларів і «успішно» продовжує високими темпами нарощувати його. Якщо припустити, що в Україні кількість населення складає ймовірно 41 мільйон осіб або й менше, а офіційно оприлюдненим статистичним даним довіряти ніколи не варто, оскільки зі слів «батька

представлені переважно відносинами між державами як єдиним суб'єктом, наділеним атрибутами суверенітету, принаймні поки що. У цьому разі гносеологічна спорідненість світової політики і міжнародних відносин очевидна, однак предметні поля вивчення вже багато в чому різні. Це, насамперед, пов'язано з тим, що починаючи 1990-х років відчутно різко змінилося змістовне наповнення комунікацій між суб'єктами у міжнародній системі. Не тільки наддержавні або позадержавні суб'єкти, але й самі держави відверто, себто публічно почали вступати у різнопланові взаємодії поміж собою стосовно регулювання внутрішньої політики конкретної держави-реципієнта. Останнє явно демонструє розмивання поля класичного суверенітету держави, а отже спонукає до суттєвого перегляду її функціонального навантаження стосовно насамперед природного утворення, яким є суспільство, на «тілі» якого до цього часу і «надростала» держава. Тепер функції «рідної» держави перебирає, до того ж легітимно або напів-легітимно з позицій міжнародного права, на себе тією чи іншою мірою інша держава, союз держав, а в опосередкованій формі міжнаціональні корпорації тощо.

Тож, набуття моральної, а згодом і політичної легітимності в тій чи іншій формі втручання у внутрішні справи третьої сторони, себто наддержави або союзу держав, ознаменовує собою появу нової міжнародної політичної реальності. Звісно, будь-які спроби деяких країн давати оцінки внутрішнім процесам в третій країні або ж у групі країн, впливати на них чи навіть прямо втручатися у внутрішні справи зарубіжних держав, вдаючись до прояву сили, в т.ч. і воєнної, згідно норм вестфальських установок залишаються незаконними й неприпустимими. І все ж, сучасний світ дійшов до того моменту, коли має місце публічне визнання того, що втручання у справи інших країн перетворюється на норму політичної активності на міжнародній арені, або правило, що підкріплюється достатньою військовою силою, наприклад, блоку НАТО. Таким чином, суверенітет держави як її атрибут відкрито, тобто публічно піддано сумніву, а отже і суть самої держави зазнає докорінної трансформації, наслідки якої ще тільки належить усвідомити та відчутити, а далі осмислити і виробити нові форми трактування. Відтак, у подібній ситуації держава втрачає опору на низку теорій власного генезису, зокрема, теологічну, біхевіористську тощо, а разом з тим підривається сакральна складова суті держави. Державність втрачає фундаментальну основу і все більше зміщується в площину номінального, стаючи лише предметом згоди, а не елементом онтологічної картини світу. Іншими словами, держава втрачає, наприклад, рештки ознак «божественного творіння» або «продукту еволюції», перетворюючись на «результат угоди» або колективного договору в контексті договірної теорії виникнення держави, локківського чи гобсівського зразка. Останнє автоматично наводить на думку про те, що сучасний світ, а надто політика має справу не з істиною, а отже і не з моральними приписами або фундаментальними природними законами, з «договірною правдою»¹.

Таким чином, сучасне бачення суті міжнародно-політичної реальності відображає не лише нібито очевидні перетворення у сфері суто зовнішньополітичної взаємодії акторів, в т.ч. щодо впливу акторів світової політики на всю глибину

¹ «...Договірна правда тримається на ідеях, які відповідають стану розвитку суспільної думки в тому чи іншому соціумі. Образно-понятійний апарат, який використовується для осмислення тих ідей, у багатьох випадках пов'язаний з уже забутими стародавніми знаннями» [9, с.217].

внутрішньої політики держав, а й трансформацію як самої реальності, так і підходу до відображення згаданої реальності: те що не підлягало публічному осмисленню стає предметом наукового дискурсу та публічному обговоренню. Як наслідок, можна дійти висновку про те, що якщо суть традиційних міжнародних відносин зводиться переважно до відносин між державами з приводу їхньої політики одна щодо одної та із загальносвітових проблем, то світова політика – це сфера нерозчленованої взаємодії між суб'єктами міжнародних відносин з приводу їх дій як одне щодо одного та у вирішенні загальносвітових проблем, так і політики кожного з них відносно власних внутрішніх проблем і ситуацій.

Між тим, слід зауважити, що світова політика як систематизована сукупність знань, що має власний предмет, виділилася з контексту відповідного дослідницького поля відносно недавно, себто під кінець XX століття. До цього моменту міждержавні взаємодії як найістотніший компонент глобальної політики були предметом дослідження в сфері міжнародних відносин. При цьому, теорія міжнародних відносин стала вважатися самостійною дисципліною, очевидно, разом з початком функціонування у 1919 році кафедри міжнародних відносин у Аберіствітському університеті (Великобританія). На той момент теорія міжнародних відносин ідентифікувалася як міждисциплінарна область знання, котра поєднує в собі історію, економіку, культуру, право. В основу впорядкування інформаційного наповнення теорії міжнародних відносин покладалася відповідно принцип хронології подій, зазвичай пов'язаної з певним уявленням про прогрес. Відповідно, у розвитку предмета теорії міжнародних відносин прийнято виділяти три стадії:

- ідеалістичний етап (домінували прогресивні теорії) – 1920-1930 роки;
- реалістичний період (переважали консервативні теорії) – 1930-1940 роки;
- біхевіористський етап (домінували соціально-наукові теорії) – 1950-1960 роки.

А ось подальший розвиток теорії міжнародних відносин та розширення області дослідження, в т.ч. і за рахунок розширення переліку суб'єктів міжнародних відносин та форм їх взаємодії приводить на намічання певного розшарування в згаданій області знання. Виділяється суто теоретичний зріз знань з опорою на констатацію, упорядкування та осмислення фактів у міжнародному житті, і практичний зріз знань, спрямований на формування методів, пошук засобів упорядкування міжнародних відносин. Відповідно, сформувалася певна точка зору, згідно якої міжнародні відносини – це інституційна основа, а світова політика є конкретним наповненням того ж самого процесу. Саме в цьому контексті набуває свого сенсу світова політика як соціальний феномен, пов'язаний з появою нових акторів і феноменів, нових просторів і вимірів, які виникають на межі дій національних політик, глобальних інституцій та самостійних позанаціональних політик антиглобалістських організацій, терористичних мереж, транснаціональних організацій, інтернет-спільнот – усього того, що становить реальну політичну дійсність XXI ст.

Зрештою, саме по собі поняття «Світова політика» з'явилося в науковому, а далі й широкому обізі порівняно недавно з огляду на сутнісні зміни у розрізі міжнародних відносин, що припали на другу половину XX – початок XXI століть. Пальма першості щодо фіксації з наступними вдалими спробами концептуалізувати нові тенденції у

Таким чином, Версальська система була спрямована на закріплення післявоєнного територіального перерозподілу за рахунок переможених країн, але й задля стримування національно-визвольного руху в колоніях та країнах, де гостро стояли міжетнічні питання.

Що ж до Вашингтонських угод, підписаних у 1921-1922 роках, то у них закріплювалося співвідношення сил та інтересів держав на Далекому Сході та в басейні Тихого Океану.

Внаслідок Версальської та супутніх їй угод на Європейському континенті помітну перевагу здобула Французька республіка. В той же час на Близькому Сході набула відчутного впливу Велика Британія, водночас закріпивши за собою переваги панування на морі. Натомість позиції США у Лізі Націй зазнали значного ослаблення. Контроль над останньою зосереджується в основному у Великій Британії та Французької республіки.

Бреттон-Вудська система міжнародних відносин та її ознаки

Функціонування Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин та врегулювання міжнародних конфліктів було швидкоплинним, оскільки з початком Другої світової війни 1 вересня 1939 року, себто з моменту нападу на Польщу Німеччини і вимушеного оголошення 3 вересня війни останній Великою Британією та Францією – союзниками Польщі, розпочинається новий суттєвий прецедент перерозподілу світу.

Причиною кровавої війни, окрім, а, по-суті, насамперед, була боротьба ідей як деякого надіндивідуального енергетичного начала, тобто того, що у містичних вченнях прийнято називати егрегором. Носії ж цих ідей, згруповані провідниками або адептами відповідних ідей, стали, по-суті, гарматним м'ясом, якого не шкодували. Ідеї або егрегори, котрі вступили в безпосередню боротьбу можна досить умовно позначити як «Арійська» та «Семітська». Націонал-соціалізм, котрий набрав різних форм націонал-патріотизму в т.ч. і фашизму, ґрунтувався насамперед на природній покликаності, себто провідної значимості в бутті людства білої раси в ракурсі того етносу, який підтримував ту чи іншу версію націонал-соціалізму. Комунізм як своєрідний прояв ойкуменізму, по-суті, є репрезентантом іудейської ідеї богообраності іудейського народу, якому нібито належить упорядкувати світ до задумів їхнього малого іудейського бога, якого в християнському світі прийнято іменувати Адонай, Саваоф, Єгова і ще дев'ятьма доступними і одним сокровенним ім'ям.

Перемогла семітська Ідея або егрегор, шоправда, виявилось її дійсним репрезентантом виступав не СРСР, а група «посвячених» за посередництва державної машини США. Відтак, поствоєнний світ почав функціонувати у фарватері семітської Ідеї (егрегора), відображенням чого є Бреттон-Вудська система (англ. Bretton Woods system).

За первинними ознаками, безпосередньо сприймабельними, Бреттон-Вудська система радше регулятивний механізм міжнародних торгово-економічних відносин, оскільки стосується насамперед «крові» економіки – управління грошами. Нібито основна функція Бреттон-Вудської системи – це регулювання валютних курсів. Проте в дійсності, це система організації світового порядку за посередництва світової фінансової системи.

союзників, зокрема Австро-Угорщини та численної кількості нейтральних країн, так би мовити, новий світовий порядок, підписавши 28 червня 1919 р у Великому Версальському палаці – Париж, Франція, мирний договір з Німеччиною. Ця дата, до речі співпала з п'ятима роковинами сараєвського вбивства, що дало безпосередній поштовх для початку Першої світової війни.

Відповідно до угоди, по-перше, Німеччина визнавалася винною у розв'язанні світової війни. Відповідно, Німеччину позбавляли колоній, які здебільшого передавалися під протекторат інших країн. Частина територій Німеччини відходили іншим країнам. Зокрема Ельзас та Лотарингія, за володіння якими велися постійні війни між Німеччиною і Францією, поверталися Французькій республіці. Саарська область на 15 років передавалася під протекторат Ліги Націй. Познань, деякі райони Пруссії й Померанії відходили до Польщі. Північний Шлезвіг передавався Данії. Округи Ейпен, К'Дальнеді, Морене відійшли Бельгії. Водночас Данциг (нинішній Гданськ, що перебуває у складі Польщі) було оголошено «вільним містом».

Загалом, територія Німеччини зменшилася на 12,5 відсотків порівняно з 1914 р.

Подібні угоди були, звичайно, укладені і з союзниками Німеччини безпосередньо.

10 вересня 1919 р. був підписаний Сен-Жерменський мирний договір з Австрією, що поклало кінець існуванню Австро-Угорської імперії. Відповідно до угоди визнавалася незалежність Австрії, проте заборонялося її об'єднання з Німеччиною. Разом з тим на базі Чехії та Моравія утворилася Чехословацька республіка. Закарпатська Україна також була передана до складу згаданої республіки. Тоді як, Буковина була закріплена за Королівством Румунія. Королівства Італія також приростило свою територію за рахунок Південного Тіролю.

27 листопада 1919 р. укладено Нейський мирну угоду з Болгарським царством. Внаслідок угоди за рахунок території Болгарії прирости територіально Королівство Румунія та Королівство сербів, хорватів і словенців.

4 червня 1920 р. підписано Тріанонський мирний договір з Королівством Угорщина. Внаслідок угоди територія Угорщини скоротилася майже втричі, водночас кількість населення зменшилася десь у 2,5 рази.

10 серпня 1920 р. укладено Севрський мирний договір з Османською імперією. Остання зазнала чи не найпотужніших очевидних втрат, оскільки позбавлялася понад восьмидесяти відсотків території, що лежали на південний-схід від Європи, себто у Північній Африці та на Близькому Сході. Місто Ізмір з прилеглими регіонами відходило Греції, а також велика територія, кордони якої мав визначити президент США, – до Вірменії. Також обмежувалася суттєво численність армії – не більше 50 тисяч чоловік, заборонялася наявність військового флоту. Зрештою, оскільки Севрський угода виявилася досить небезпечною для турецького суверенітету, то султан відмовився її ратифікувати, а національний уряд Мустафи Кемаля-паші взагалі припинив дію угоди у 1923 році.

Разом з тим, внаслідок низки повосенних угод Польща приєднала до себе Східну Галичину та Західну Волинь.

Угодами також передбачалися репарації і контрибуції на користь держав-переможниць.

сфері міжнародного життя та взаємодії належить представникам західної наукової політичної еліти у галузі політичного та суміжних із ним знання.

Так у 1970-х рр. закладаються основи по-суті нової самостійної науки – світової політики, яка розширює горизонти власних досліджень від міждержавних відносин аж до дій на міжнародній арені інших суб'єктів світового політичного процесу, таких як міжнародні неурядові організації, транснаціональні корпорації і т.п. Методології реалізму, ідеалізму і біхевіоризму відповідно перенесяться на ґрунт теорії світової політики. Як наслідок, частина ідей ідеалістичного гатунку поступово виокремлюється у два самостійних дослідницьких піднапрямки з протилежним за своїм предметом дослідження характером: іренологію (від грец. *eirēnē* – світ + *lógos* – слово, вчення) та полемологія (від грец. *polémios* – війна, сварка). У рамках першого піднапрямку відбувається вивчення способів недопущення збройних конфліктів, їхньої регламентації та шляхів досягнення миру. У рамках другого – увага зосереджена на осмисленні суті війни, інших видів конфліктів та протистоянь між державними формуваннями і всередині них.

Провідною іренологічною установою прийнято вважати Міжнародний інститут досліджень миру в Осло, створений у 1959 році за активної участі та сприяння відомого вченого неомарксиста Й. Галтунга. Впливовими міжнародними установами є також Стокгольмський дослідницький інститут з питань миру (SIPRI) та Міжнародний інститут світу у Відні. У США серед центрів іренологічного спрямування помітне місце належить Інституту світового порядку у Нью-Йорку, створеному за активної участі С. Мендловіца.

Предметом світової політики (або міжнародної теорії політики) як наукової дисципліни виступає глобальний контекст політичної реальності, виявлення сучасних тенденцій її розвитку, факторів, що визначають політичну структуру сучасного світу. Світова політика є результатом взаємодії широкого кола політичних акторів (суб'єктів), що володіють різними ресурсами. Типологія цих акторів по владних ресурсів дозволяє виділяти різні рівні аналізу світової політики:

- індивідуальний (аналіз поведінки лідерів, еліт, політичних стилів);
- рівень окремої держави (аналіз формування зовнішньої політики, механізми її реалізації, ступінь впливу на світові процеси);
- глобальний рівень (аналіз взаємодії держав і міжнародних організацій).

Сьогодні світову політичну систему утворюють не тільки незалежні держави, але і різні економічні, торговельні, військові союзи, блоки і структури, що склалися на двосторонній або багатосторонній основі. Крім них на міжнародній арені активно діють ООН, міжнародні урядові та неурядові організації, а також спеціалізовані установи та організації, що займаються питаннями політики, соціального, економічного розвитку, проблемами роззброєння, безпеки. Всі вони виступають суб'єктами міжнародних відносин.

Таким чином, міжнародні відносини являють собою систему економічних, політичних, соціальних, дипломатичних, правових, військових та культурних зв'язків і взаємодій, які виникають між суб'єктами світового співтовариства. Однак не всі взаємовідносини між народами, державними організаціями мають політичний

характер. Світова політика становить ядро міжнародних відносин і являє собою політичну діяльність суб'єктів міжнародного права (держав, міжурядових та неурядових організацій, спілок і т.д.), пов'язану з вирішенням питань війни і миру, забезпечення загальної безпеки, охорони навколишнього середовища, подолання відсталості і убогості, голоду і хвороб. Світова політика спрямована на вирішення питань виживання і прогресу людської спільноти, вироблення механізмів узгодження інтересів суб'єктів світової політики, запобігання та вирішення глобальних і регіональних конфліктів, створення справедливого порядку в світі. Вона є важливим чинником стабільності і миру, розвитку рівноправних міжнародних відносин.

Тож, як наукова дисципліна світова політика покликана виявляти закони міждержавних взаємодій. У згаданому контексті австрійський соціолог Л. Гумплович (1833-1909) головним фактором соціального життя вважав боротьбу за існування. Грунтуючись на згаданій тезі, Л. Гумплович сформулював систему законів міжнародної політики, серед яких чи не найважливішим є закон постійної боротьби між сусідніми державами за контроль над прикордонною лінією. З першого закону, природно, витікає другий, суть якого полягає в тому, що будь-яка держава має тягити до перешкоджання посиленню могутності сусіда та піклуватися про політичну рівновагу. Крім того, будь-яка держава прагне до вигідних придбань, наприклад, отримати вихід до моря для досягнення морської могутності. Нарешті, сенс третього закону виражається в тому, що внутрішня політика повинна бути підпорядкована цілям нарощування військової сили, за допомогою якої забезпечується виживання держави.

Що ж до базових категорій світової політики, то ним насамперед виступає поняття «національний інтерес». Зрозуміло, що у політичній сфері завжди спираються на загальнозначущі або групові інтереси, відповідно, у міжнародній політиці – переважно на національні інтереси. Національний інтерес у спрощеному його варіанті являє собою усвідомлення і відображення у поточній діяльності його лідерів корінних потреб національної держави та народу. Ці потреби виражаються в забезпеченні національної безпеки і умов для самозбереження та розвитку суспільства. Концепція «національного інтересу» вперше була розроблена американським політологом Гансом Моргентау. Він визначив поняття інтересу з допомогою категорій влади. У концепції Моргентау поняття національного інтересу складається з трьох елементів:

- природи інтересу, який повинен бути захищений;
- політичного оточення, в якому діє інтерес;
- раціональної необхідності, що обмежує вибір цілей і засобів для всіх суб'єктів міжнародної політики.

На думку Моргентау, зовнішня політика незалежної держави повинна спиратися на фізичну, політичну і культурну реальність, що допомагає усвідомити природу і сутність національного інтересу. Такою реальністю виступає нація. Всі нації світу на міжнародній арені прагнуть до задоволення своїх першочергових потреб, а саме потреби фізичного виживання. У світі, розділеному на блоки і союзи, де не припиняється боротьба за владу і ресурси, всі нації стурбовані захистом своєї фізичної, політичної і культурної ідентичності перед загрозою вторгнення ззовні або, умовно кажучи, внутрішнього розмивання з наступним поглинанням.

насамперед розвинутих в економічному, військово-політичному плані держав не допустити, аби котрась із них перехопила ініціативу на світову гегемонію.

З моменту формування Вестфальської системи у цивілізованому світі утверджується певні правила гри на світовій арені, котрі можна звести до поняття «політичної рівноваги», відповідно до яких у підтриманні балансу сил у різні часи у різному співвідношенні брала участь обмежена кількість насамперед Європейських країн: Франція, Велика Британія, Німеччина (Прусія за часів Священної Римської імперії), Австрія (як формує початок Австрійської, а згодом Австро-Угорської імперії), Швеція, Російська імперія та Османська імперія. Під сам кінець функціонування Вестфальської системи, а саме після Першої світової війни на світову арену як потужний центр впливу вийшли США, а згодом Японія.

Відтак політичному життю світу притаманна очевидна багатополярність. А будь-які спроби порушити цей стан, наприклад наполеонівські війни, врешті-решт зазнавали нищівної поразки.

Відповідно до ідей Г. Моргентау, прийнято виділяти три ключові засоби підтримання політики балансування сил на рівні міжнародних відносин:

- створення військових коаліцій. Подібна практика, характерна для Європи XIX століття набула настільки потужного втілення, що тяжіла до абсурду, про що Бісмарк відкликався як про «жахіття коаліцій». Останнє породжувало численні локальні збройні конфлікти у контексті реалізації, так би мовити, природного права етносу чи на роду на війну – «*jus ad bellum*»;
- нарощування наявних територій. Природно, підтне явище відбувалося в процесі поглинання потужнішими державами частини або й всієї території слабших держав. Показовим тут є процес поділу Речі Посполитою, який тривав практично упродовж фактично усього XVIII ст., і поглинання її території трьома найпотужнішими державами того часу: Австрійською та Російською імперіями і Пруссією;
- нарощування внутрішнього військового потенціалу. По-суті це своєрідна гонка озброєнь, щоправда лише в ході Другої світової війни, а надто після неї, це явища набуло дійсно вражаючих та загрозливих масштабів, оскільки до Першої світової війни, як в принципі і у проміжку між двома світовими війнами, зброя все ще залишалася досить недосконалою, аби викликати побоювання за існування людства.

Проіснувавши понад три сотні літ, Вестфальська система природним чином втратила свою актуальність разом з тим, як розпочалася Перша світова війна, за масштабами руйнувань і загибелі людей небачена людством до цих пір.

Версальсько-Вашингтонська система міжнародних відносин та її ознаки

По завершенні Першої світової війни формується інша система міжнародних відносин на основі **Версальсько-Вашингтонської** низки мирних угод, укладених між більшістю провідних країн, втягнутих у світову війну, окрім Російської імперії, котра зазнала радикальної трансформації внаслідок жовтневого перевороту, вчиненого у листопаді 1917 року більшовиками за суттєвого фінансового та організаційного сприяння, відповідно до різних джерел, різними зацікавленими сторонами.

Держави-переможниці, насамперед, Французька республіка, Велика Британія, США та Японська імперія диктують світу в обличчі переможеної Німеччини, її

збагнути, коли Україна набула формальну незалежність, але український етнос так і залишився під гнітом інших етносів. Принаймні, складаючи понад 78 відсотків населення України, етнічні українці представлені у владі приблизно 7, а у найкращі часи 22 відсотками своїх одноплемінників. У великому бізнесі, по-суті олігархаті взагалі жодного етнічного українця немає. Домінують представники єврейського та інших етносів. Цей аспект державного існування, до речі, табуований для публічного обговорення. Над кожним, хто подібне питання піднімає автоматично нависає тавро антисеміта. Дивно, правда, що існує тільки феномен антисемітизму, тоді як немає подібного феномену антиукраїнізму, антинімізму, антиєвінізму, античукчизму тощо.

Яскравим зразком, умовно кажучи, недосконалості Вестфальської системи або її формальної природи є також низка подій, які пережила тепер уже колишня Югославська республіка. Розпад потужної балканської держави був явно санкціонований лідерами провідних країн світу. Хоча після початку воєнних дій на Балканах провідний ідеолог США та західного світу Генрі Кіссінджер зміг дозволити собі визнати, що, м'яко кажучи, Захід поквапився з радикальним розв'язанням балканської проблеми. Принаймні феномен «Косова» є яскравим прикладом того, як лінійне вирішення проблеми суверенітету, так званих, малих народів тісно пов'язано із задоволенням інтересів світових гегемонів. Таким же яскравим прикладом демонстрації сили і тяжіння до протекторату є події в Південній Осетії та Абхазії. Росія обстоювала власні амбіції, граючи на складних міжнаціональних питаннях, підштовхнувши до кровопролитної війни на території вище згаданих республік з наступним визнанням квазікраїн, ізольованих від решти цивілізованого світу. Врешті-решт, квазіанархічний характер Вестфальської системи, що тримається принципу самодостатності держави та її безпосередньої турботи про власну безпеку, супроводжується двома моментами. По-перше, виживання держави – справа її громадян. Останнє нібито мало б утримувати світову спільноту від втягування в локальні конфлікти, не дозволяючи тим самим їм перерости до масштабів світової війни. Хоча досвід останніх двох світових воєн показує, що відмова від стримування агресора, як це було, наприклад, з явищем «умиротворення Гітлера», неодмінно приводить до радикальних наслідків – агресор розпалює у собі, так би мовити, апетит, тим самим, рано чи пізно, втягуючи значну частину держав у збройний конфлікт або й світову бійню. Більше того, прагнення забезпечити себе змушує переважну більшість держав шукати собі ситуативних союзників, що призводить до формування різноманітних військово-політичних чи заразом і економічних блоків. По-друге, Вестфальська система не передбачала міжнародного спостереження за дотриманням прав громадянина у тій чи іншій державі. Відповідно, громадянин або член спільноти без громадянства в усьому мав орієнтуватися на владу та консолідовану громадську думку. Останнє створювали додаткові підстави для формування і нарощування внутрішньої суспільної напруги. Зразком тому певною мірою може послугувати ціла низка революцій середини ХХ, першої чверті ХХІ століть, серед яких, наприклад, яскравою була «Празька весна».

Будучи центробіжною за своїм характером, Вестфальська система спонукала до того, аби у світі підтримувався певний баланс, під яким прийнято розуміти прагнення

У сучасному світі, по закінченню «холодної війни», котрий визначається безповоротною глобалізацією політики, з огляду на різні причини держави стають все більш взаємозалежними і взаємопов'язаними. Тепер їх виживання і розвиток може бути забезпечено лише за умови всебічного співробітництва і взаємодії. Будь-яка держава, захищаючи власний національний інтерес, має поважати і враховувати інтереси інших держав, адже лише в такому разі вона може не тільки забезпечити власну безпеку, але і не порушити безпеку інших держав. Стратегія виживання пов'язана із забезпеченням національної безпеки (в межах однієї держави), регіональної безпеки (в межах того чи іншого регіону світу, наприклад, Близького Сходу), міжнародної безпеки (в глобальному масштабі).

Національна безпека означає стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність держави зберігати свій суверенітет і територіальну цілісність і виступати суб'єктом міжнародного права. Поняття безпеки для особистості, суспільства і держави не в усьому збігається. Безпека особистості означає реалізацію її невід'ємних прав і свобод. Для суспільства безпеку полягає в збереженні і примноженні його матеріальних та культурних цінностей. Національна безпека стосовно держави передбачає внутрішню стабільність, надійну обороноздатність, суверенітет, незалежність, територіальну цілісність. У наші дні, коли зберігається небезпека ядерної війни, національна безпека є невід'ємною частиною загальної (міжнародної) безпеки. До недавнього часу загальна безпека ґрунтувалася на принципах "стримування шляхом залякування", конфронтації і протистояння ядерних держав (СРСР, США, Франції, Великобританії, Китаю). Але справді загальну безпеку неможливо забезпечити за рахунок пригнічення інтересів будь-яких держав, її можна досягти лише на принципах партнерства і співробітництва. Поворотним пунктом у формуванні нової системи загальної безпеки стало визнання світовою спільнотою неможливості перемоги і виживання у світовій ядерній війні.

Якщо ж повернутися до історії становлення світової політики на теренах пострадянського простору, то зокрема у Російській Федерації та з дещо меншою інтенсивністю в Україні у щойно згаданому напрямку науковими розвідками почали інтенсивно займатися починаючи з 90-х років минулого століття. Проте на сьогоднішній день попри величезний масив інформаційної бази та результатів наукових досліджень ні в контексті західної, ані, тим паче, на пострадянському просторі, насамперед в Росії, чи у лоні вітчизняної наукової думки все ще не сформовано чіткого бачення змістовного наповнення світової політики і як своєрідної сфери активності, і як наукової дисципліни.

Принаймні, щодо досліджень політичних процесів, явищ та інститутів світового масштабу, то на теренах західних країн вони провадяться у низці наукових напрямів, так чи інакше дотичних до світової політики. При цьому школи міжнародно-політичного аналізу, котрі спираються на різні традиції, природно, по-різному вдаються до трактування поняття та феномену «Світова політика», часто вживаючи такі поняття, як «постміжнародна політика», «глобальна політика», «міжнародна політика», «зовнішня політика», «політика зарубіжних країн», «світовий політичний процес» тощо. Зрештою, у науковому співтоваристві США взагалі не піднімається питання щодо розмежування світової політики та міжнародних відносин. Там

дослідження згаданих шойно напрямів провадиться як чогось єдиного і практично неподільного.

Між тим, на теренах пострадянських країн, зокрема у Росії, як і в Україні термін «світова політика» отримав значно ширше визнання, ніж на Заході або інших регіонах. Відтак, на даний час становлення світової політики як самостійного дослідницького поля відбувається переважно з огляду на наукові розвідки фахівців – вихованців пострадянської дипломатичної школи та їх колеґ вчених-гуманітаріїв. Тож, зважаючи на, так би мовити, «молодість» дослідницького напрямку «Світова політика» та попри активне обговорення у вітчизняній і пострадянській науці, природно, що немає загальновизнаного розуміння того, чим за своєю суттю є світова політика як певний зріз існування та функціонування світової спільноти, а також в чому саме полягає предмет її вивчення як наукової дисципліни. Відповідно, поки що не встановлено чіткого розмежування предметно-дослідницьких полів світової політики і міжнародних відносин, оскільки на поточний момент воно відбувається майже виключно інтуїтивно.

Логічно, що відповідь на питання: «В чому полягає специфіка світової політики?», - передбачає аналіз різних точок зору і підходів, окреслених як у західній та пострадянській, так і у вітчизняній науці про міжнародні відносини.

Щодо західних дослідницьких шкіл, то чи не найпершими певний зріз або й сегмент міжнародних процесів почали вивчати прихильники чи апологети неолібералізму. Джеймс Розенау вже в середині 1960-х років припустив і не безпідставно, що в історичному поступі людства останнім часом відбуваються помітні структурні зміни, котрі сполучені із надзвичайно інтенсивним поглибленням рівня зумовленої взаємозалежності народів та суспільств. Останнє, безумовно, супроводжується докорінною трансформацією усталеної системи міжнародних відносин. Зокрема, не перший план в системі міжнародних відносин проступають численні транснаціональні та трансрегіональні соціально-економічні утворення, що набувають контурів самодостатніх суб'єктів на міжнародній арені, утискаючи держави, що були до цього часу головними і фактично єдиними суб'єктами міжнародних відносин, а згодом і міжнародного права. При цьому новітні гравці світового масштабу формують та підтримують специфічні відносини як між собою, так і з державами та іншими суб'єктами, що сутнісно відрізняються від раніше усталених міждержавних відносин.

Між тим, як показує досвід, взаємини нових – транснаціональних корпорацій тощо і традиційних, себто держав, акторів, носять суперечливий характер, що має тенденцію поглиблюватися. Тож, аналізуючи згадані вище особливості організації світового простору і взаємодії, Дж. Розенау згодом сформулював тезу про «два світи в одному світі політики». Фактично до подібної думки дійшли також Дж. Найм (молодший) та Р. Кохейн, виклавши її зміст у книзі «Транснаціональні відносини та світова політика» що побачила світ у 1972 році. Розвиваючи міркування про особливості сучасним їх світових відносин, вони уподібили по-суті світову політику розгалуженій і багатоплановій «павутині» зав'язків, котра з'єднує поміж собою численних учасників міжнародних взаємодій, зокрема багатонаціональні корпорації, транснаціональні громадські рухи, неурядові міжнародні організації, фінансові групи

- основним механізмом підтримання національної безпеки є політика балансу сил.

Явище державного суверенітету балансує поміж двох аспектів – внутрішньої самодостатності та зовнішньої безпеки. Останнє співзвучне розрізненню внутрішньої та зовнішньої державної політики. Внутрішня самодостатність держави передбачає суверенітет влади в межах певної території та визнання її легітимності населенням, а надто представниками різного зрізу еліт, особливо тією її частиною, що володіє людським та фінансовим ресурсом. При цьому, сама-по-собі природа ані держави, ані влади залишається незбагненою попри тому, що існує величезна кількість спроб прояснити суть цих феноменів. Точніше свідченням незбагненності природи феноменів держави і влади якраз і є численні, так звані наукові розвідки з огляду хоча б на те, що всяке очевидне жодних доведень як і міркувань про його природу не терпить. Тоді як, всяке надумане якраз і потребує доведення.

Між тим, сучасний світ знає низку держав, які позбавлені навіть натяку на внутрішню самодостатність та суверенітет і існують в тих кордонах та зберігають певну формальну цілісність лише тому, що їх такими демонстративно визнає світова спільнота і штучним чином підтримує непорушність кордонів. Яскравим зразком «дутої» держави є Афганістан та низка африканських державних утворень.

Свою чергою зовнішня безпека держави, себто зовнішній аспект її суверенітету в сучасному світі зводиться насамперед на системному визнанні, що фіксує певний паритет сил у світі і водночас певним чином натякає на існування все ж таки прихованого центру управління світовими процесами або, так званій, тасмний світовий уряд. Формально ж зовнішня безпека держави нібито гарантується її безпосередньою участю у міжнародних організаціях. Тій таки ООН. Хоча досвід показує, що згадана як і будь-які інші публічні світові організації – це системні утворення, в просторі яких далі за розмови справа не рухається. Це лише високі трибуни, з яких до представників світової громадськості можна донести певну інформацію та й то в тому разі, якщо пощастить, оскільки є низка проблем, які принципово не прийнято публічно обговорювати, ба, навіть згадувати про них в ракурсах, неспримабельних для широкого загалу. По-суті, ключова функція подібних світових організацій – відволікати увагу від безпосереднього вирішення поточних проблем еліту тієї чи іншої держави, а з іншого боку своїм існуванням і бурхливою діяльністю приховувати функціонування дійсних центрів впливу на світову політику.

Останнє, звичайно відповідає духу Вестфальської системи, оскільки остання передбачає відсутність будь-якого публічного дієвого понаддержавного центру влади, котрий би опікувався безпекою людини як, умовно кажучи, громадянина світу, а також збереженням і розвитком самобутності та культурних надбань кожного етносу, як державного, так і бездержавного. З іншого боку, оскільки міжнародні відносини в контексті Вестфальської системи вибудовуються навколо суверенітету держави, то все те, що відбувається у межах самої держави, виявляється справою самої держави. Звідси випливає, що культурний або й тотальний геноцид, принаймні пригнічення державним етносом недержавних етносів є нормою державницької практики. Світова історія знає численні приклади подібного повороту подій. Історія України практично вся виписана в тонах пригнічення українського етносу. До речі, це ще якось можна зрозуміти, коли частини території України були окуповані різними сусідніми державами, важче

Тож, 24 жовтня 1648 умовно вважається датою народження і утвердження принципу суверенітету, закладеного в основу сучасних міжнародних відносинах.

Між тим, Тридцятирічна війна, по-суті, виявилася першим зразком загальноєвропейського масштабу війною, у якій були представлені коаліції суверенних держав. Кожна із коаліцій обстоювала певне бачення історико-політичного поступу як власного, так і європейських країн та світової спільноти загалом. У контексті Священної Римської імперії дві кровноспоріднені гілки Габсбургів – австрійська та іспанська прагнули до відродження єдиної загальноєвропейської християнської монархії – такого собі спільного простору існування, заснованого на базі християнської моралі та світогляду, в якому етнічні та ментальні відмінності народів, що населяли Стару Європу, піддаються нівелюванню шляхом уніфікації. Відповідно держава як політичний інститут народу, що доріс чи доростав до нації – соціокультурної і водночас економічно інтегрованої спільноти трансформується в «творіння господа» – легальний апарат упорядкування різнолікої спільноти відповідно до «намірів господа» в інтерпретації його «помазаників» або тих, хто дійсно зосередив владу в своїх руках. Відтак, династійні двори Габсбургів очолювали католицьку реакційну політику і діяльність в Європі.

На противагу католицько-габсбурзькій коаліції країни, в яких активно утверджувалися капіталістичні відносини та вільнодумство, зокрема представлене протестантизмом за винятком Франції – католицької етнічно орієнтованої монархії з певними ознаками республіки, Англія, Голландія та Швеція тяжіли до формування потужних національно орієнтованих держав.

Показовим результатом Тридцятилітньої війни з огляду на історію світової політики є утвердження де-юре і де-факто суверенітету держав на основі протестантських німецьких князівств на теренах Священної Римської імперії. Відтак, попри те, що Вестфальським миром була закріплена політична роздробленість Німеччини майже впродовж двох століть, його наслідком також стала незворотна децентралізація та утвердження системи суверенних і рівноправних національних держав у Європі. Останнє суттєво додало системі міжнародних відносин такий собі квазіанархічний характер. Цей характер певним чином зберігся і по цей час, між іншим. Його суть, себто суть Вестфальської моделі політичного життя криється в тому, що відносини формуються і підтримуються у межах вестфальської системи між державами, котрі вирізняються різноманітними політичними устроями і режимами, на основі толерантності і визнання права на самобутність. За кожним державотворчим народом визнається суверенне право підтримувати державність у такій формі, яка оптимально відповідає його культурі і менталітету. Останнє дозволяє в сучасному світі відносно мирно співіснувати як арабським, так і християнським державам, монархіям і республікам, тираніям і демократіям тощо.

Зрештою, прийнято виділяти ключові риси Вестфальської системи міжнародних відносин:

- головним актором на світовій політичній арені є суверенна держава;
- головний організовуючий принцип життєдіяльності суверенної держави – турбота про безпеку власного народу;

і, звичайно, держави та державні утворення. При цьому, головна увага в книзі приділяється аналізу зав'язків, функціонуючих коаліцій, а також низки взаємозв'язків, які формувалися автономно від держав і перебувають поза межами контролю центральних державних органів якої б то було країни. Тому не дивно, що згадана наукова розвідка, будучи фактично «першою ластівкою» на ниві світової політики, ознаменувала собою започаткування одного з найважливіших етапів у формуванні світової політики як науки.

Втім, формування цілісної теорії світової політики, безумовно, не можна вважати заслугою одних лише представників неолібералізму. Нові тенденції в міжнародних відносинах фіксували, окрім інших, також неореалісти. На відміну від класичного реалізму, в контексті якого міжнародні відносини розглядаються як сукупність зовнішніх політик держав (Г. Моргентау), неореалісти, насамперед К. Уолтц, тримаються переконання про те, що структура та поле прояву міжнародних відносин як певної системи визначають зовнішню політику держав, а не навпаки. Таким чином міжнародні відносини набувають якостей політичної цілісності та узгодженості. Згадана щойно ідея, між іншим, була оприлюднена К. Уолтцем ще в 50-х роках минулого століття, а у письмовому вигляді на сторінках класичної як для світової політики наукової праці «Теорія міжнародної політики» вийшла у світ у 1979 році. Щоправда, К. Уолтц використав не термін «світова політика», а «міжнародна політика». Проте останнє не впливає скільки-небудь вагому на суть справи, адже в книзі насамперед йшлося про нову якість міжнародних відносин.

Завдяки потужному впливу неомарксистів, зокрема І. Валлерстайна, Р. Кокса на розвиток наукового дискурсу навколо світової політики, значної ваги починає набувати проблема формування глобальної світової системи, себто «світ-системи», структурними ланками якої є не стільки окремі державні утворення, а, насамперед, великі групи держав, котрі утворюють або ж, так звані, світові Центри впливу або ж світову Периферію. Подібні процеси ідентифікуються як ключовий вектор змін у міжнародних відносинах в епоху постмодерну, тобто під кінець XX – початок XIX століть.

Основу взаємовідносин згаданих центрів впливу та периферії поміж собою складають, очевидно, світові економічні процеси. Суть згаданих процесів полягає в тому, що будучи у досить несприятливому, зокрема економічному становищі держави Периферії виявляються такими собі вимушеними донорами світових Центрів впливу або й господарями (за аналогією з контекстом біологічної взаємодії), на соціально-економічному тілі суспільств яких ведуть своєрідний паразитарний спосіб життя навіть не стільки економічно чи мілітарно розвинуті держави, бо період класичного імперіалізму вже давно минув, скільки міжнаціональні корпорації, керівництво яких щоправда, як правило, є резидентами держав, котрі належать до світових Центрів впливу. Тому-то часто й формується стійка ілюзія стосовно того, що нібито одні держави в наш час паразитують на «тілі» інших держав. Хоча це принципово не можливо з огляду на дійсну природу держави і її справжнє функціональне навантаження в соціальному бутті людини та спільноти. Між тим, внаслідок згаданого явища соціально-економічного паразитизму слаборозвинені держави, що перебувають

на периферії, виявляються позбавленими можливості не тільки ліквідувати, а навіть помітно скоротити цей розрив.

Що ж до спільного знаменника стосовно згаданих трьох основних теорій міжнародних відносин, то він полягає у акцентуації уваги на цілісності політичної системи сучасного світу. Щоправда для неореалістів політична система асоціюється найперше з міждержавними відносинами, для неолібералів – з сукупністю відносин не лише між державами, а й транснаціональними корпораціями, тоді як, для неомарксистів – соціально-економічним розмежуванням держав як ключових суб'єктів світової політики на провідних гравців, себто Центрів світової політики і периферію, тобто країни, прямо залежні від політики провідних держав світу.

За виявлених таким чином відмінностей щодо розуміння того, що собою представляють структурні одиниці політичної системи світу, природно, вибудувати чітку логіку послідовно структурованої наукової дисципліни є досить непростим завданням. Найгостріші суперечки з огляду на вище згадані різноманітні теоретичні напрями відбуваються навколо того, що ж у політичній системі сучасного світу є особливо важливим: структура міждержавних утворень, активність недержавних акторів та їх взаємодія з державами або є поділ світу за класовим принципом, що спираються на очевидну різницю в прибутках на душу населення в провідних та периферійних країнах відповідно, а також на рівень перепадів між надбагатими громадянами та бідними або й злидненими масами. Таким чином на сьогоднішній день сукупність теоретичних підходів у західних міжнародних дослідженнях виявляється таким собі вираженим мозаїчним конгломератом ідей.

Така ж ситуація щодо визначеності зі змістовним наповненням поняття «світова політика» як у вітчизняній науці, так і на теренах колишнього СРСР взагалі. Останнє, звичайно, не означає згадана галузь знання являє собою «непідняту цілину». Нажаль, в цьому плані порівняно з Російською Федерацією, Україна все ж таки помітно програє, оскільки до цього часу ще не бачила широкого світу солідна наукова література авторства вітчизняних науковців. А ось в Росії на цей час суттєву апробацію пройшов підручник «Світова політика» М.М. Лебедевої. Там же, тобто в Росії видано першу в своєму роді колективну монографію «Світова політика: теорія, методологія, прикладний аналіз» (2005 рік), до змістовного наповнення якої долучилися російські вчені-міжнародники П.А. Циганков, А.Д. Богатуров, М.М. Лебедева та ін. Значною мірою науковий дискурс навколо світової політики також збагачується завдяки численним статтям, котрі постійно розміщуються на шпальтах фахового періодичних видань, зокрема «Світова політика та міжнародні відносини», «Міжнародні процеси», «Pro et Contra», «Поліс» та інші. Відтак, на думку А.Д. Богатурова, по суті своїй стихійна самоструктуризація світової політики як автономної субдисципліни несподівано виявилася відмінною рисою російської політології, не характерною для наукового процесу в країнах Заходу

Зрозуміло, що відсутність відповідних готових концепцій в лоні західної науки позбавляло російських, як зрештою і вітчизняних вчених підстав сподіватися на можливість системного запозичення, як це трапляється в переважній більшості випадків, пов'язаних з науковими розвідками у сфері академічних наук. Тому обробляти набутий досвід політичної активності на світовій арені великою мірою

- Стара Європа стає ареною найпотужніших конфліктів і воєн того часу, зокрема Столітня війна – тривалий військово-політичний конфлікт між Королівством Англія і Королівством Франція –1337-1453 рр.;

- за вікопам'ятну історію людства Стара Європа виявилася найпотужнішим економічно розвиненим регіоном, в якому сформувалися передумови для низки промислових революцій, першою серед яких була у Нідерландах (нід. Tachtigjarige Oorlog – Вісімдесятирічна війна, у пострадянській історіографії – Нідерландська буржуазна революція – успішна революція сімнадцяти провінцій у боротьбі за незалежність від Іспанської імперії – 1572-1590 рр.);

- Європі притаманний високий рівень міжрегіональної і міждержавної комунікації та внутрішньо-регіональних зв'язків, котрі по своїй суті були міжнародними, засновані на базі дипломатії. Історія свідчить, що перші посольства на постійній основі були сформовані ще у XIV століття для підтримання тісних контактів між італійськими герцогствами. До того ж, сучасна система міжнародного права своїм формуванням завдячує також Старій Європі. Початком її відліку прийнято вважати Вестфальський мир, укладений у 1648 році.

Вестфальська система міжнародних відносин та її ознаки

Згадана система свою назву перебирає від систематизованої низки міжнародних угод, що позначаються єдиним поняттям «Вестфальський мир». Вестфальські мирні угоди, підписані у жовтні 1648 року, ознаменували собою припинення Тридцятирічної війни, що точилася з невеликими перервами впродовж 1618-1648 років відразу між кількома європейськими країнами, що представляли собою два табори країн, відмінних за своїми моделями політичного життя, устрою та баченням перспектив подальшого існування.

Передумовою підписання «Вестфальського миру» стали, по-перше, заклики ще у 1638 році короля Данії та Норвегії Кристіана IV Данського та Папи Римського Урбана VIII (Papa Urbanus Octavus, Episcopus Romanus, в миру Маффео Барберіні) припинити війну. Два роки по тому у 1640 році ідею миру підтримав німецький рейхстаг, який досить довгий період часу не збирався з огляду на все більше поглиблювану роздробленість на теренах, займаними північними німецькими племенами. Як наслідок, 25 грудня 1641 мало місце укладання попереднього мирного договору. Відповідно до нього імператор Священної Римської імперії, котрий представляв також Іспанську імперію, а з іншого боку король Швеції та король Франції зголосилися організувати конгрес для укладання мирного договору, тим самим покласти край кровопролитній війні по-суті між ревними католиками і послідовними протестантами. Місцем укладання договорів були обрані два міста Мюнстер і Оснабрюк на теренах історичної області на північному-заході Німеччини Вестфалія (нім. Westfalen). У Мюнстері відбулися перемовини між представниками Королівства Франція і імператора Священної Римської імперії. В Оснабрюці – між представниками імператора та Шведського королівства. Окрім іншого, відповідно до цих угод, німецькі удільні князівства набували відчутного суверенітету, практично лише формально залишаючись у межах Священної Римської імперії, яка проіснувала номінально аж до 1804 року.

розв'язує за допомогою утвердження певної послідовності або спадковості цивілізацій, коли окремі з них переймають естафету одна в іншої. Останніми елементами таких спадковостей, звичайно є ті цивілізації, які існують і понині.

Прикладами спадковості цивілізацій, на думку Тойнбі, можуть слугувати зокрема, шумерська – індська – індуїстська цивілізації, мінойська – еллінська – православна цивілізації, мінойська – еллінська – західна цивілізації, мінойська – сирійська – ісламська цивілізації тощо. При цьому у світлі лінійного або еволюціоніського мислення складається стійке враження, що кожна наступна цивілізація має бути досконалішою, принаймні в технічному плані, що є нібито само собою очевидним, а загалом – практично в усіх аспектах соціокультурного життя людини. Такої точки тримається офіційна історіографія попри те, що «псевдоісторики з гідною кращого вжитку сталістю знущалися над своєю покровительською Клію завжди» [1, 5]. Іншими словами, маніпулювали фактами на догоду домінуючій доктрині, часто підтасовуючи вигадані події, а з іншого боку, нехтуючи артефактами та історичними свідченнями, які протистоять офіційній версії історичного поступу людства чи окремих його народів.

Відтак, може виявитися, що те, що прийнято називати прогресом науки і техніки, соціокультурних умов життя і діяльності людини, насправді є поступовим занепадом, умовно кажучи, духу людини. Людина непомітно для себе перетворюється у біоробота, оскільки продовженням або заміною її спроможностей стають численні прилади і механізми починаючи від засобів транспорту, завершуючи штучними стимуляторами активності кори головного мозку, під дією яких свідомість людини як і вона сама стають управимими і добре контрольованими. А отже стираються ментальні та культурні відмінності як в середині природної групи, зокрема етносу, так і між представниками природних груп – етносів. Людина піддається тотальній уніфікації, а звідси – уніфікована істота, по-суті, і є «громадянином світу» – носієм уніфікованих рис, світоглядних основ та реакцій на оточуючий світ.

Саме з моменту уніфікації в лоні іудо-християнської парадигми, насадженої, між іншим, вогнем і мечем під личиною божої благодаті і просвітництва формується загальносвітовий простір у тому вигляді, як ми, цивілізовані істоти до нього привчені/звикли. При цьому точкою поширення глобальних процесів стає Стара Європа, оскільки на її теренах сформувалися найсприятливіші умови для експансії по всьому світу: розум переважної більшості європейців став «інфікований» ідеями релігійної зверхності, а отже і месіанства у поєднанні з расовою зверхністю та науково-технічними можливостями, особливо, що стосується зброї масового знищення.

Відтак, складається стійке враження, що центром і рушієм світового розвитку стала Стара Європа, особливо впродовж XV-XVIII століть – часу, так званих великих географічних відкриттів з наступною колонізацією величезних територій. Свідченням тому є також низка інших факторів:

- на теренах Старої Європи утверджуються чи не найперші централізовані держави по добі античності, зокрема йдеться про Францію, Англію, Іспанію та ін. У подальшому вони набувають статусу суверенних держав;

доводиться як вітчизняним, так і науковцям на пострадянському просторі фактично самостійно, природно, враховуючи той досвід і теоретичні набутки, що були успадковані ще з часів радянської дипломатії та наукових шкіл в сфері соціально-гуманітарних наук, звичайно з урахуванням новітніх розробок.

Відтак, одне з перших визначень світової політики на пострадянському просторі було сформульовано Н.А. Косолаповим, який запропонував розглядати її як особливу сферу переважно силової боротьби за встановлення та/або зміну наявних норм, процедур і правил, відповідно до яких здійснюються на практиці міжнародні відносини в кожний конкретний період існування людства або конкретну епоху. При цьому дійсними, на відміну від номінальних або декларованих, суб'єктами світової політики, на його думку, виступають лише досить вузькі прошарки вищих ешелонів соціально-політичної еліти відповідних країн і народів, котрі реально наділені владними повноваженнями в межах своїх країн та суспільств, які репрезентують на світовій арені. Відтак, у контексті бачення шойно згаданого російського фахівця в галузі міжнародних відносин, світова політика є сферою горизонтів взаємодії тих, хто виявляє нових суб'єктів та встановлює нові зв'язки: «...Для людини давнини, якій потрібно було провести дні в дорозі, щоб досягти сусіднього поселення, прихід в останнє був виходом у світ – потрясінням, емоційним й інтелектуальним... Якщо людина не знала нікого, крім найближчих сусідів, то політичні відносини з ними суб'єктивно для неї були світовими» [3, с.103]. Тому-то світова політика у межах людства й виявляється справою «елітарною», бо тільки еліта здатна і водночас вимушена налагоджувати та підтримувати між собою певні контакти, створюючи і підтримуючи у функціональному стані спільне поле взаємодії, яких би форм набирала остання.

А ось щодо міжнародної політики, котру Н.А. Косолапов явно відрізняє від світової політики, очевидно, розрізняючи, насамперед, механізми здійснення та головних акторів тієї та іншої, то він визначає так: «... Міжнародна політика є явищем, основу якого утворюють країни й народи, що визнають наявність між собою хоча б мінімальної спільності (polity), а також опираються у своїх взаємодіях на норми єдиної для цієї спільності культури (а не „суми“ культур); для якого характерний процес ... політичних взаємодій ... (politics); і де ... відбувається розвиток спільності (сьогодні... світового співтовариства, регіональних і глобальних еліт і ін.) та її інститутів» [3, с.107].

В ході та внаслідок наукових розвідок вище згаданих та інших дослідників з часом в російському контексті концептуалізації світової політики виокремилися два провідних підходи до розуміння суті світової політики. Перший – світово-політичний або політико-соціологічний. Його прихильниками та репрезентантами стали здебільшого вихованці соціологічної, психологічної і меншою мірою філософської школи МГУ. Природно, що для них освоєння проблематики міжнародних відносин було багато в чому новаторством. Другий – історико-політичний або сітьовий підхід. Останнього трималися насамперед вихованці історико-політичної школи МДІМВ та КДІМВ, деяких академічних інститутів (наприклад, Інститут США і Канади РАН), історичного факультету МДУ і певною мірою регіональних університетів – Томського, Нижегородського, Іркутського та деяких інших. Природно, що для них новачі давалися явно важче, ніж для тих, хто починав фактично з чистого аркуша, при цьому

маючи за спиною багатий досвід в суміжних галузях. Зрозуміло, що історико-політична школа дослідження міжнародних відносин функціонувала у згаданих науково-освітніх установах не одне десятиліття, тож її вихідці безумовно рахувалися з аналітико-методологічною спадщиною, вважаючи її набутки придатними для роботи, особливо за умови певної модернізації, і в нових інтелектуальних та міжнародно-політичних умовах.

Характерною перевагою історико-політичної школи аналізу новітніх змін у міжнародних відносинах є, перш за все, наявність історичної школи, що передбачає розпорядження широким спектром результатів прикладного аналізу накопиченого фактологічного матеріалу, без чого практично знецінюється будь-яка теорія.

По-друге, для істориків характерна тверда опора на системний аналіз. Щоправда у згаданому менті криється як сильна, так і слабка сторона даного підходу. Сила в тому, що прихильники історико-політичної парадигми, вписуючи сучасність в контекст історичного розвитку світово-політичної системи, образно кажучи, намагаються зрозуміти сучасність, виходячи з аналізу «вниз по вертикалі історії» тобто опираючись на досвід минулого та осмислюючи виявлені аналогії, а також можливі укорінені причини тих чи інших явищ або процесів (А.Д. Богатуров). Водночас слабкість згаданого підходу полягає найперше у явній недооцінці специфіки та характерних особливостей поточного моменту, в якому і розгортаються ті чи інші процеси або мають місце явища. Поточний момент, відповідно, розглядається як один з «посередніх» етапів у неперервному та цілісному розвитку міжнародної системи. Звідси випливає третя риса історико-політичного підходу – акцент майже виключно на державно-центричній системі світової політики за недостатньої або неналежної уваги до того, що має місце якісна трансформація глобальних політичних відносин. Останнє, себто якісні зміни в стані політичних акторів світового масштабу, а також сутнісна модернізація глобальних відносин, між іншим, і становить власне предмет дослідження в контексті світо-політичного або політико-соціологічного підходу до аналізу міжнародних процесів та відносин.

Зрештою, недоліки, притаманні історико-політичному підходу певною мірою долаються в межах світо-політичного підходу, в контексті якого враховується наявність своєрідних перерв, характерних «ступінчатому» розвитку міжнародної системи. Як наслідок, специфіка трактування суті світової політики з погляду представників російської школи політичних соціологів, насамперед, розкривається у двох моментах. Перший момент пов'язаний з дослідницькою діяльністю П.А. Циганкова, який йде шляхом виокремлення, з одного боку, ознак і найзагальніших тенденцій у світовій політиці, з іншого – її протиріч. Другий сполучений з науковими висновками, що їх дійшов А.Д. Богатуров, який, не відмовляючись від опису «симптомів» світової політики, тяжіє до схоплення суті світової політики в цілому як єдиної функціональної системи.

Врешті-решт, поняття «міжнародна політика» належить до вузлових категорій теорії міжнародних відносин. Однак при цьому постає кардинальне питання: як відрізнити міжнародну політику від міжнародних відносин? Питання тим більше не риторичне хоча б з огляду на те, що, як зазначалося раніше, саме поняття «міжнародні відносини» має неоднозначне трактування. Окрім того, у дослідженнях з історії,

не був настільки розрізнений, як може скластися поверхнєве враження. Щоправда осторонь, по-суті, європоцентричних ойкуменістичних процесів залишалася доколумбова Америка, переважна більшість Африканського континенту, практично увесь Сибір, а також, як би те дивно виглядало, Східна Європа та Балтика, тобто території, значною мірою заселені протослов'янами.

Відтак, ідея цілісності та лінійності історичного поступу людства викликає значний скептицизм. Як наслідок, помітна когорта науковців обстоює ідею циклічності розвитку унікальних культур, сформованих людьми. Зокрема, Арнольд Тойнбі схиляється до думки, що всесвітня історія є своєрідною сукупністю своєрідних, по-суті, самодостатніх цивілізацій, котрі певним чином співіснують та певним чином взаємодіють, тим самим справляючи той чи інший вплив одна на одну. Існування цивілізації є циклічним та проходить низку фаз: започаткування, апогей свого існування як точка найбільших досягнень практично в усіх сферах соціокультурного буття людини, та занепад. Занепад може відбуватися за кількома сценаріями, найорганічніший і найпростіший для розуміння з яких – це завоювання та асиміляція однієї цивілізації іншою. Найнезбагненніший сценарій зникнення цивілізації – це її практично одномоментне зникнення, як то кажуть, безвісти. Зразком такого незбагненого для цивілізованої людини, у т.ч. і науковців зникнення є перехід за межу існування цивілізації етрусків, мінойської культурної спільноти, трипільської культури, культури тольтеків тощо.

Природно в основу своєї цивілізаційної теорії Тойнбі кооптував античну традицію циклізму, а також ідеї Освальда Шпенглера. На його думку, цивілізація є замкнутою спільнотою, якій притаманно два ключові критерії. По-перше, наявність релігії; по-друге, територіальна ознака, ступінь віддаленості від того місця, де ця спільнота спочатку виникла. Відтак, цивілізація, як правило, виявляється нетотожною якійсь конкретній державі або ж етнічній групі, а становить спільноту, об'єднану навколо певної системи цінностей, сполучених з домінуючими світоглядними парадигмами, зафіксованими зокрема в контексті певної релігії. Загалом А. Тойнбі під кінець своєї філософської кар'єри зупинився на 21 одній самодостатній цивілізації, які відомі людству та визнані консервативними колами інтелектуалів. До таких він відніс вавилонську, шумерську, єгипетську, індуїстську, старокитайську, далекосхідну (у Кореї та Японії), далекосхідну основну, іранську, арабську, сирійську, хетську, мінойську, еллінську, західну, православну християнську основну (Візантія, Балкани, Кавказ), православну християнську (Росія, Україна, Білорусь), андську, майянську, індську, юкатанську, мексиканську. До речі, окрім тих, що відбулися, Тойнбі схилявся виділяти ще й такі цивілізації, які так і не спромоглися до кінця сформуватися, себто «народитися». Йдеться про умовно далекозахідну християнську, далекосхідну християнську, скандинавську, сирійську «епохи гіксосів» (середина 2 тис. до н.е.). Окрім того, Тойнбі виділяє ще один специфічний клас, так званих, «затриманих цивілізацій», які засвідчили своє існування, однак так і не досягли апогею розквіту, зазнавши зовнішньої культурної або й військової експансії. Мова йде про ескімосів, кочовиків Великого степу, турків-османів, спартанців, полінезійців.

Оскільки ж досвіду дослідника відкривається неперервність історичного поступу людства загалом, Тойнбі цю колізію в межах своєї цивілізаційної теорії

своєї культури значну частку китайських досягнень, Японія на довгий час аж до середини XIX ст. самоізолюється, особливо щодо цивілізаторського впливу країн Заходу, тієї ж таки Португалії, Іспанії, Англії абощо. При цьому Японія веде війни за вплив на Корею, частково Китай і, навіть, Маньчжурію. Останнє, окрім іншого вказує на те, що жодна з країн, жодне з політичних утворень не може бути абсолютно ізольованим від світових процесів, аби взагалі існувати.

Відтак, попри повільні темпи та фрагментарний характер взаємодії різноманітних країн на світовій арені, все ж така взаємодія має системний характер, оскільки підпадає під дію принципу причина-реакція-причина. Тобто всі події, будь-яка активність світових гравців завжди були певним чином обумовлені, оскільки кожна реакція мала під собою певну причину і водночас виступала причиною для реакції інших суб'єктів світової політики.

Ще одним центром світових процесів виступає півострів Індостан, де сформувалася низка індуїстських князівств, котрі вели поміж собою війни, формували військово-економічні союзи абощо. Об'єднавчим началом на цьому півострові був індуїзм – потужна релігійна парадигма, в контексті якої згодом сформувався буддизм.

Звичайно, не залишався осторонь цивілізаційних процесів і, так званий, Близький Схід. Потужного розквіту, а отже і впливу країни Близького Сходу досягли, коли у VII-IX ст. функціонував Арабський халіфат. Саме у цей період на теренах Аравійського півострова серед племен бедуїнів утверджується, а далі поширюється серед інших народів релігійно-культурна парадигма ісламу, котра з часом трансформується у світову релігію та стане своєрідним вістрям арабо-мусульманського менталітету. Цією ж парадигмою перехопилися завойовники – тюркські племена, що підкорили величезні простори не лише Близького Сходу, але й частково Балкани та Кавказький регіон, Північну Африку, сформувавши Османську імперію, розквіт якої припадає на XVI – XVII століття.

До колоніального підкорення по-суті локально існують державні утворення, що сформувалися на теренах Африканського, за винятком Північної Африки, що виходить до Середземномор'я, та обох Американських континентів. Локально розвивається цивілізація майя впродовж III – X століть, а згодом ацтеків та інків – до XV ст. Своєю чергою у Африці у V ст. на території сучасної Гани, що на південь від Сахари утворюється чи не найперше раннє королівство. А вже після X ст. починають активно формуватися інші африканські державні утворення по усьому Африканському континенту, зокрема на території сучасного Малі.

Однак, якщо бути уважним до історичного фактажу, висвітленого в контексті класичної історіографії, то формується чітке враження про певну «клаптиковість» історії. Мова йде про стійке враження щодо своєрідної замкненості цивілізаційних острівців, котрі якщо й взаємодіяли хоч якимось чином поміж собою, то лише на рівні дуже обмеженої торгівлі або обміну інформації завдяки нечисленним допитливим представникам спільноти, які попри величезні ризики вирушали у «чужі світи», щоб з часом по-можливості повернутися і відкрити «чужий» світ своїм одноплемінникам.

З іншого боку, великі рухи народів, завойовницька експансія Олександра Македонського, внаслідок якого сформувалася неймовірно величезна імперія від берегів Атлантичного океану до берегів Індійського океану, говорять про те, що світ

соціології, політології, ТМВ поряд з категорією "міжнародна політика" як синоніми часто вживаються терміни "світова політика" і "світовий політичний процес", а близьким до них є поняття "зовнішня політика". Тому при розгляді даного питання автоматично відбувається вихід на проблему категоріального апарату в науці про міжнародні відносини.

Доцільно погодитися з професором П.А. Циганковим, що найбільше ясності в дану проблему вносить підхід, який запропонував російський міжнародник-аналітик А. Бовін. Суть його полягає у тому, що "світова або міжнародна політика" – це діяльність, взаємодія держав, а також інших міжнародних акторів на міжнародній арені. В свою чергу, "міжнародні відносини" – це система реальних зв'язків між державами, які виступають і як результат їхніх дій, і як свого роду середовище, простір, у якому існує світова політика. Звідси, міжнародна або світова політика є активним фактором формування міжнародних відносин. Що стосується міжнародних відносин, то вони постійно змінюються під впливом світової політики й у свою чергу впливають на її зміст та характер.

Відмінності існують також між світовою (міжнародною) політикою і зовнішньою політикою. У спеціальних довідкових виданнях найчастіше зустрічається таке визначення поняття "зовнішня політика" – це діяльність держави на міжнародній арені, що регулює стосунки з іншими суб'єктами зовнішньополітичної діяльності: державами, зарубіжними партіями та іншими громадськими організаціями, всесвітніми й регіональними міжнародними організаціями. При цьому зовнішня політика тієї або іншої країни є конкретним, практичним втіленням міністерством закордонних справ або відповідним йому зовнішньополітичним відомством основних принципів міжнародної політики держави, які виробляються державними структурами і покликані відображати національні інтереси держави. Поняття ж "міжнародна політика" застосовується як для визначення діяльності даної держави у міжнародних справах, так і міждержавної політики на світовій арені взагалі. Тому це поняття більш широке, ніж поняття "зовнішня політика".

В цілому синонімічний ряд "міжнародна політика", "світова політика", "світовий політичний процес" може отримати таке визначення – це сукупна цілеспрямована діяльність народів, держав, їхніх інститутів, соціальних спільнот, об'єднань громадян у сфері міжнародного життя з метою реалізації певних політичних цілей.

Міжнародна політика ставить перед собою такі головні цілі:

- створення сприятливих міжнародних умов для успішної реалізації всіма державами своїх внутрішньополітичних цілей і завдань;
- активна співпраця і взаємодія з усіма суб'єктами світового політичного процесу з метою реалізації загальнолюдських інтересів, насамперед збереження цивілізації;
- участь у міжнародному поділі праці та пов'язаному з ним обміні товарами, сировиною, технологіями, науково-технічними винаходами й духовними цінностями;
- захист прав людини взагалі та кожного громадянина тієї чи іншої держави зокрема;
- об'єднання зусиль у боротьбі проти міжнародного тероризму;
- спільна ефективна участь у розв'язанні глобальних проблем сучасного світу.

У сучасному світі різні рівні політики (мікро-, макро- та мега-) тісно пов'язані й дуже впливають один на одного. Політика, яка виходить за межі національних держав, має певні ознаки:

- **зовнішня політика** – це зовнішня дія однієї нації, однієї держави. Вона визначає діяльність або бездіяльність (іноді) держави стосовно інших країн;
- **міжнародна політика** – сукупна діяльність держав на міжнародній арені;
- **міждержавна політика** – відображення системи відносин між державами, їх органами, службами і представниками (президент, парламент, уряд, міністерство закордонних справ та ін.);
- **наднаціональна політика** – відносно нове у політичному лексиконі поняття, що не набуло поширення у вітчизняній політології. Воно означає сферу політики, яка утворилася у результаті передачі окремими державами частини своїх суверенних прав наднаціональним органам, покликаним приймати в цій галузі рішення;
- **мультинаціональна політика** – це спільна діяльність об'єднаних політичних суб'єктів з кількох чи багатьох держав (скажімо, ОБСЄ, ОАЄ), здатна впливати на міжнародні відносини. Суб'єкти цієї політики – національні держави;
- **транснаціональна політика** – сфера міжнародної діяльності недержавних актів і суб'єктів, партій, профспілок, міжнародних неурядових організацій, транснаціональних корпорацій.

І все ж попри величезний пласт ідей та міркувань навколо світової політики від сучасних науковців, зайнятих дослідженнями у сфері міжнародних відносин, а надто світової політики, так би мовити, втікає низка важливих проблем. Зокрема йдеться про визначеність з певними поняттями, котрі описують суттєві фактори світової політики, зокрема: людство, раса, генезис рас, менталітет або що; уникання висвітлення «слизьких» тем, таких як місце таємних організацій та змов у світовій політиці, особливості взаємодії між собою етносів, проблема, так званого, історичного поступу, питання спільності і взагалі відповідності офіційної історії дійсним подіям, а також місце і роль людського фактору у світовій політиці, як і те, чи світова політика взагалі є «продуктом» людської діяльності, а якщо так, то якою мірою, тощо.

Звідси можна зробити досить цікавий висновок про те, що чомусь склалося так, що існують два умовних зрізи науки в сфері соціально-гуманітарного знання: теоретичний та практичний (прикладний). Теоретичний зріз формується для широкого розголосу та наповнення собою освітньої бази в навчальних закладах, в практичну ж сторону науки посвячене обмежене коло людей, які з тих чи інших причин не є типовими науковцями. Тобто якщо типові науковці працюють винятково з загальнодобрюваною та загальносприймабельною інформацією і фактажем, то нетипові покладаються винятково на дослідження феноменів, доступних їхньому сприйняттю, але часто незбагнених для поточного розуміння, не зважаючи на догмати і громадську думку або колегіальну наукову реакцію або й всупереч їм. А щодо втаємниченості, так би мовити, практичної сторони світової політики не хотілося б взагалі вірити і тим більше говорити про це, хоча дійсність таки численними прикладами виказує актуальність даного питання.

До речі, українці, як і більшість слов'янських народів, теж з якогось доброго дива виявилися практично неісторичними, бо суттєві згадування про слов'ян, зокрема, так званих східних слов'ян відбувається лише після хрещення Русі. А до того слов'яни ніби матеріалізувалися на величезній території у (комусь?) потрібному місці в потрібний час. Тому українці, як і решта слов'ян виявилися на задвірках історії, перебуваючи в статусі «малоісторичних» та незначимих для політичної гри народів. І тільки з утвердженням Москви у статусі «третього Риму» відкрило перед Російською імперією величезні можливості домінувати на світовій арені, суттєво визначаючи історичний світовий поступ та політичну картину світу.

Між тим, Індія та Китай як світові гравці внаслідок колоніальної експансії західного світу дійсними гравцями на світовій арені стали лише в середині ХХ століття. Хоча класична історіографія останнім не може не приділяти уваги у розрізі історичної ретроспективи з огляду хоча б на величезний історичний спадок, який дійшов до наших днів, напрацьований народами Китаю і Індії. Теж саме практично стосується і Японії.

Щоправда існує альтернативна думка щодо природи офіційної історії Китаю та країн Далекого Сходу, яку оприлюднив Андрій Балабуха у своїй книзі «Коли брешуть підручники з історії». За аргумент, що дає помітне право на сумнів щодо істинності загально поширеної історії Китаю він узяв вивіреним принцип формування оповіді: «відомо, що історія переможених пишеться переможцями – беззаперечний закон» [1, 78]. А, як відомо, Китай, як і народи Азії загалом перебували століттями під безпосереднім впливом європейців-колоністів. Саме історики останніх і формували світову історичну парадигму відповідно до їх інтенцій, сформованих на основі, умовно кажучи, соціального замовлення, яке, природно, продукували обмежені кола, умовно кажучи, європейської інтелектуальної еліти, що найчастіше належала до тих чи інших втаємничених груп, на кшталт масонів, розенкрейцерів, ілюмінатів або що.

Тим не менше, відповідно до класичної історіографії Китай таки справді серйозно повторює долю античних держав, зокрема Стародавньої Греції та Римської імперії. Як стверджують підручники з історії, а отже і переважна більшість істориків, на теренах сучасного Китаю сформувалися державні утворення, практично у той же період, коли Греція була представлена конгломератом полісів. Ці утворення, так же як і поліси вели міжусобні війни. Результатом яких врешті-решт стало об'єднання в єдину імперію, що собою суттєво нагадувала Римську імперію.

Історія боротьби державних утворень і формування імперії знайшла своє відображення в добре відомій на теренах Західного світу в класичній роботі давньокитайського мислителя Сунь-цзи «Мистецтво війни». На момент формування китайської імперії, вважається, що Китай у своєму розвитку помітно обігнав країни Старої Європи, оскільки китайська цивілізація (до речі, за визначенням А. Тойнбі) досягла величезних успіхів як в мистецтві, так і у прикладній науці (винаходи паперу, порцеляни, пороху і т.д.). Значний прогрес був притаманний і державному будівництву, оскільки свідченням тому є філософська концепція легізму та унікальна як на релігійну течію догматика конфуціанства.

Становлення Китайської імперії природно справляє потужний вплив на сусідні держави, що сформувалися і певний час функціонували на Корейському та Індокитайському півостровах, а також на островах, зайнятих Японією. Перебравши до

розкриває суть не лише тяжіння до озброєння, але й підстави та особливості поведінки держав у світовому співтоваристві, надто, що стосується виникнення воєн навіть, якщо управителі та їх найближче оточення не вирізняються особливою агресивністю.

Інший принцип світової політики балансу сил в контексті давньогрецького полісного існування прослідковується на фоні того, що потужніші поліси підкорювали та утримували у сфері свого впливу слабкі поліси, тоді як останні часто самі добровільно вдавалися до пошуку військового протекторату з боку потужних полісів. Природно, взаємодія між полісами не обмежувалася винятково війною, але їй були притаманні торгівлі та інші зносини. Задля цього поліси часто обмінювалися представниками полісів (делегатами), котрі були уповноважені вести перемовини та шукати способи розв'язання спірних питань, а також укладати торговельні угоди, тощо.

Специфічним зразком прояву світової політики також можна вважати взаємодію між Давньою Грецією і Персією. По тому як персам не вдалося підкорити територію, зайняту корінними грецькими полісами, вони почали здійснювати тактику фінансового протекторату окремих полісів, постачаючи їм гроші та кораблі, аби мати на них явний економічний і, як наслідок, політичний вплив. Подібна поведінка персів була зумовлена бажанням, по-перше, все ж тримати греків у сфері власного впливу. По-друге, не допустити зростання потужності Македонії. Останнє не спрацювало, оскільки Олександр Великий, імператор Македонії підкорив собі півсвіту, у т.ч. і величезні території, до цього під владою Персії.

Відтак, сформована внаслідок завоювань Олександра Македонського Елліністична імперія, а далі Римська імперія є класичними зразками розгортання світової політики на базі однополярного світового устрою в межах Ойкумени. До речі, для Римської імперії зразка I і II ст. н. е. був характерний принцип децентралізації влади, коли провінції, будучи заселеними автохтонним населенням, отримували значні права щодо самоврядування стосовно поточних питань життя і діяльності. При цьому прояви національно-етнічної осібності окремих утворень не лише не пригнічувалися чи нівелювалися, але стимулювалися в своєму розвитку, аби тим самим сприяти підвищенню рівня лояльності завойованих народів центральній владі у Римі.

Подібні процеси, а отже і прояви світової політики на обмеженій території, тобто не в масштабах всього світу, котрий на той час, як прийнято вважати, не знав глобалізації, притаманні іншим світовим регіонам, де також сформувалися потужні держави, як їх описує ортодоксальна сучасна історіографія. Найперше йдеться про Далекий Схід. Зокрема, Індію, Китай, Японію. Історіографія також згадує про країни Середньої Азії, правда швидше як транзитні з огляду на Великий шовковий шлях, як не лише торгово-економічну магістраль, а й культурно-експансіоністський механізм поширення домінантної парадигми спочатку зі Сходу на Захід, а потім із Заходу на Схід. Хоча провідним шляхом експансіонізму Заходу, звичайно слід вважати море.

По-суті, морські країни заходу по морю здійснили підкорення значної частини світу, в т.ч. і обидва материки Америки. Тож, народи та державні утворення, що перебували на обох американських континентах стають частиною історії Західного світу, як і решта народів та країн світу. Останнє означає, що світова історія як і світова політика відповідно є радше історією Західного світу, що поширював свій вплив на решту «малоісторичних» або й «неісторичних» народів.

Література з теми

1. Міжнародні відносини та світова політика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В.Ю. Крушинський та ін. ; за ред. В.А. Манжолі ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Київський університет, 2010. – 863 с.
2. Недбай В.В. Світова політика сучасності : навч. посіб. для студентів ВНЗ, що навчаються за спец. "Міжнародні відносини" / В.В. Недбай ; Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили. – Миколаїв : Швець В. Д., 2015. – 237 с.
3. Косолапов Н.А. Мировая политика как явление и предмет науки (К дискуссии на страницах «Полиса» и «Международных процессов»). – Полис. Политические исследования. 2005. – № 6. С. 92-100.
4. Сарнацький О.П. Міжнародні відносини та світова політика (пер. пол. XVII ст. – 1918 р.) : навч. посіб. / О.П. Сарнацький. – Запоріжжя : Інтер-М, 2015. – 397 с.
5. Суліма Є.М. Сучасна глобалістика: політика, освіта і культура / Є. Суліма, М. Шепелев. - [2-ге вид.]. – Київ : Леся, 2012. – 631 с.
6. Теорія міжнародних відносин. Міжнародні відносини та світова політика : навч. посіб. / [М.П. Требін та ін.] ; за ред. проф. М.П. Требіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2016. – 538 с.
7. Тишкун Ю.Я. До проблеми змістового наповнення терміна «світова політика» / Ю. Тишкун // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – Львів: Львівська політехніка, 2014. – Вип. 26. – С. 38-44.
8. Тишкун Ю.Я. «Світова політика» і «міжнародні відносини»: співвідношення понять / Актуальні проблеми міжнародних відносин та зовнішньої політики: Матер. III-ї регіон. наук.-теорет. конф. (Львів, 24 бер. 2016 р.). – Львів, НУ ЛП, 2016. – С. 37-41.
9. Чумаченко В.А. Політ нічного метелика: Характерницьке мистецтво в Україні / В.А. Чумаченко – Кривий Ріг: Видавничий дім «Калинова сопілка», 2009. – 234 с.

Питання для самоконтролю

1. Коли і ким були сформовані перші теоретичні основи світової політики?
2. Розкрийте особливості трактування світової політики неолібералами?
3. Яка провідна думка неореалістів щодо суті світової політики?
4. Розкрийте предмет наукового дослідження в сфері світової політики.
5. Які світові процеси потягли за собою формування світової політики?
6. Які суб'єкти є провідними акторами світової політики?
7. Які фактори визначають особливості світової політики?

Творчі завдання

1. Що послугувало поштовхом до утворення транснаціональних корпорацій та в чому їх головна особливість?
2. Чи вистить держава у боротьбі з транснаціональними корпораціями в перспективі і чому?
3. Яким буде світ, якщо зітнуться кордони між державами?
4. Які небезпеки в собі таїть «корпоратизація» світу?
5. Які рушійні сили приховуються за процесом «корпоратизації» світу?

ФЕНОМЕНИ ЛЮДСТВА ТА ПОЛІТИКИ, ЇХ ЗВ'ЯЗОК. ЛЮДИНА ЯК ПОЛІТИЧНА ІСТОТА

Сучасний світ, як простір помешкання людини безпосередньо пов'язаний з феноменом людства. Згаданий феномен, попри поверхову ясність його змістовного наповнення, є не просто мало дослідженим аспектом людського буття, а каменем спотикання сучасної ідеології, яких би форм доступу до людини та набирала – релігії, науки, пропаганди абощо. Наповнюючи тим чи іншим змістом згадане поняття, оператор інформації формує підстави та основу для маніпулювання світоглядом, громадською думкою, історією як окремих етносів, держав чи цивілізацій, так і світовою історією в цілому, а отже і суттєво впливати на особливості реалізації різного роду варіантів взаємодії в масштабах континентів та світу загалом.

Очевидно, чи не найпродуктивнішим підходом до з'ясування суті феномену людства в такому разі є людино-орієнтований або філософсько-антропологічний підхід. Тобто точкою відліку в осмисленні природи людства береться сама людина. Як наслідок, досліджується насамперед функціональне навантаження людства в бутті людини, а далі його властивості та умови і обставини існування, генезис та історія становлення і розвитку.

Спираючись на згаданий вище підхід, можна дійти ідеї, що *людство* – інтегрований простір, умова і обставина становлення людської ідентичності: особистості, індивідуальності. Частина Природи та Буття, що виокремила себе з цілого і перемістила в штучну сферу власного існування – культурний і разом з тим цивілізований простір. На думку В.І. Вернадського, людство – єдине глобальне утворення, *нова геологічна сила*, що спроможна внаслідок прояву творчих сил частково трансформувати навколишнє середовище, втягуючи його в ноосферу. З точки зору соціології, людство – по-суті найзагальніша форма людської спільноти, що представлена множинністю всіх наявних конкретних спільнот та відносин поміж ними. Історія бачить в людстві сукупність всіх коли-небудь існуючих культур і цивілізацій, про які так чи інакше відомо сучасній людині.

При цьому, для частини філософів було і залишається актуальним питання прерогативи: що первинне людство або людський вид (*Homo Sapiens*), з одного боку, чи індивідуальність або персональна ідентичність – з іншого. Зокрема, І. Кант, Г. Гегель, інші мислителі вважали, що людство є домінантним стосовно окремо взятого індивіда. Для І. Канта було важливим підкреслити раціональну природу людини, розширення і укріплення якої можливе лише завдяки тягlostі людського роду, тоді як покликанням індивіда було внесення своєї часточки в загальний історичний поступ або розвиток, адже жодного персонального людського життя не достатньо, аби засвоїти і передати акумульовані людством знання та інтелектуальні здобутки. Г. Гегель в свою чергу виходив з того, що саме людство, а не індивід є результатом еволюції Абсолютної Ідеї, і саме людству в стані певної соціально-політичної організації належить відобразити всю повноту Буття, а не окремо взятому індивіду.

Персоналісти, більшість екзистенціалістів, часто філософи життя, навпаки, намагалися всіляко підкреслити важливість персонального існування та приватного досвіду, тоді як сукупність індивідуальних буттів, тобто людство є лише умовою і

феномену світової політики є діяльність архаїчних, тобто перших широко відомих стародавніх державних систем, корті не стільки визначали, стільки відображали історичний поступ людства загалом.

Отже класична, а по-суті, ортодоксальна наука визнає за державами властивість бути провідними акторами світової політики. При цьому прийнято вважати, що держави є практично найдавнішими соціально-політичними утвореннями у цивілізованому, тобто такому, що зводиться на основі цілеспрямованого втручання у природу і потік подій людини, світі. Також прийнято думати, що стародавні держави, тобто такі, що існували до початку, так званого, Нового часу, який відрховують з XVII ст., помітно відрізнялися за своєю організацією і принципом функціонування стосовно сучасних держав. Що є, між іншим, суттєвою хвиною, з огляду на природу держави, викликаною тенденційністю мислення. Між тим, в контексті ортодоксальної науки, прийнято вважати, що головна відмінність між сучасною і архаїчною державою полягає у відсутності у останньої такої основоположної риси, нібито притаманної державам Нового, тим більше Новітнього часу, як суверенітет. Хоча ортодоксально налаштовані мислителі все ж визнають, що у специфіці побудови відносин між стародавніми державами можна виокремити низку рис, які роблять схожими міждержавні відносини минулого і сьогодення. Якраз останнє і дає нібито підстави вважати, що стародавньому світу притаманний феномен світової політики.

Природно, в різноманітній літературі, зокрема історичній можна знайти численні згадування про те, як і яким чином відбувалася взаємодія поміж державними утвореннями доісторичного і ранньо-історичного періоду. Розлогий опис давньогрецьким істориком Фулідідом подій 431-404 рр. до н.е., що отримав назву Пелопонеської війни, котра тривала між союзами грецьких полісів – Делоського, на чолі з Афінами, і Пелопонеського, лідером якого виступала Спарта, вважається одним із перших класичних зразків опису світової політики доби античності. Підставою вважати цей твір Фулідіда зразком довідкової літератури зі світової політики є посилання і опис «дилеми безпеки» як принципу організації взаємодії між державними утвореннями, щоправда назвати які світовими гравцями в згаданому контексті досить важко. І все ж тут важливе дещо інше – посилання на те, що відсутня верховна влада світового порядку, котра б перебирала на себе функцію врегулювання і контролю за дотриманням міждержавних відносин. А відтак, провідним принципом організації державного існування стає стратегія «самозахисту» – кожна держава має дбати про свій військовий потенціал, аби мати змогу протиставляти його іншими державам.

Щоправда, згаданий принцип в кінцевому результаті не є надійним гарантом безпеки держави, оскільки нарощування військового потенціалу усіма державами, з одного боку нівелює ефективність самого принципу, роблячи превентивне стримування примарним, а з іншого боку, спонукає до військових дій, адже затрачені ресурси і зусилля рано чи пізно мають принести якийсь результат. Породження наміру загарбати інших є одним з таких результатів. Відтак, беручи за зразок для аналізу конфлікт між двома наймогутнішими полісами та союзами, утвореними навколо них, давньогрецький історик зауважував: «Справжній привід, прихований дещо на словах, здається, полягає в тому, що афіняни своїм посиленням стали викликати побоювання лакедемонянам і тим змусили їх почати війну». Таким чином, дилема безпеки

5. Дебора Стоун. Парадокс політики. Мистецтво ухвалення рішень. К. Альтернатива., 2000.

Питання для самоконтролю

1. Що таке політичні рішення та їх місце і роль у соціо-політичному житті світової спільноти та держави?
2. Хто чи що є суб'єктом політичного рішення? Характеристики суб'єктів політичного рішення.
3. На що спрямоване політичне рішення та що є рушійним моментом щодо прийняття політичного рішення?
4. Які класифікації політичних рішень ви знаєте? Якими бувають політичні рішення відповідно до них?
5. Етапи політичних рішень та їх основні моменти.
6. Чим є насправді компроміс та кому або чому вигідні компроміси?
7. Хто із відомих вчених-політологів та мислителів досліджував проблему політичного рішення? Які їх ключові думки з цього приводу?
8. Що собою представляє «підхід задовільного шляху досягнення цілі» та в чому його суть?
9. Критерії аналізу політичних рішень, їх суть.

Творчі завдання

1. Яка природа політичного рішення? Чи дійсно політичне рішення є продуктом раціональної активності людини?
2. Природа інтересу, яким чином інтерес дотичний до прийняття політичного рішення?
3. Який фактор робить усяке рішення насправді ірраціональним?
4. Чим в дійсності може виявитися політичне рішення та процедура його прийняття?
5. Приведіть приклад дійсно доленосних рішень і проаналізуйте особливості їх прийняття.
6. Роль суб'єктивного та людського факторів у прийнятті рішення?
7. Війна як результат невдалих політичних рішень чи неунікненне явище в існуванні людства.

КЛЮЧОВІ ВІХИ ІСТОРІЇ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

Попри спірність питання щодо системності світової політики, а отже і взагалі дійсного існування згаданого феномену, а не його ілюзії, тобто сукупності фактів і подій, які видаються впорядкованими лише у світлі логічного мислення постфактум, все ж можна говорити про ключові віхи в історії існування людства, котрі визначають загальні риси та особливості його існування. Відтак, спираючись на здобутки і домінуючі теорії та догми сучасної історіографії, котрі є офіційно визнаними як публічно, так і у науковому просторі, можна стверджувати, що початком прояву

обставиною розгортання людської екзистенції. Наприклад, Ф. Ніцше концентрує свою увагу на становленні людини, протиставляючи «хвору», обтяжену соціально-культурними стереотипами, істоту Надлюдини – персонально возвеличеній істоті, що знайшла в собі сили повернутися обличчям до самої себе. Не менш категоричним в цьому плані є також Ж.-П. Сартр. Він обстоює ідею відкритої екзистенції – «вкинута» людини в чужий для неї світ і перебирання нею повноти відповідальності за своє існування, тим самим позбавляючи індивіда затишку приналежності до надперсонального утворення та тотожності з людською спільнотою, масою.

Специфічним чином спробував розв'язати проблему протистояння індивідуальності та людського роду М. Гайдегер, ввівши в філософський обіг інтегруюче начало Dasein. Існування, що замислюється над своїм існуванням, тобто Dasein, має двояку природу: «власний» та «невласний» способи буття Dasein. Невласному способу буття Dasein відповідає акумулююче начало або das Mann, що в цілому набуває вигляду людства як носія культури. Тоді як власний спосіб буття Dasein відповідає персональному покликанню індивіда. Домінантним в житті буденної людини є невласний спосіб буття Dasein, тоді як власний досягається лише постановом людини обличчям перед смертю або Ніщо – наприклад, в стані безпосередньої загрози життю.

Спростувати радикальність гайдегерових висновків взялася Х. Арендт, ввівши до своєї філософсько-антропологічної доктрини поняття «становище людини», покликанням якого було встановити сукупність неспростовних обставин, за яких людина відбувається саме як людина, як вона сама себе знає. На думку Х. Арендт, людина є множинною істотою – це її атрибут як земної соціальної істоти, що, між іншим, не обов'язково витікає з самої природи людини. Таким чином Х. Арендт опосередковано висуває версію, що існування людства неодмінно відповідає становищу людини, тоді як її природа залишається незбагненою.

Зрештою, лише осягнувши Чим (а не ким) є людина, що співмірне питанню, Чим є її творець в контексті іудо-християнської парадигми або чим є Буття загалом, можна дати адекватну відповідь на питання чим є насправді людство і яке його реальне покликання, тобто функціональне навантаження в розрізі Буття або ж творчого начала, якщо останнє стоїть за виникненням до існування людини/виду Homo Sapiens. Однак, як показує досвід та стверджують мудрі, колективне осягнення подібних проблем принципово не можливе, адже щонайменше «існує межа, яку переступати людству шкідливо; завіса, що приховує істину, аби не завдати шкоди тим, чий розум закритий» (Хайдар Гул).

З позицій же безпосереднього сприйняття в світлі раціонального мислення, людство як і суспільство є своєрідною складною відкритою та умовно саморегульованою системою. Воно може бути представленим за посередництва низки сфер колективного існування, покликаних не лише відтворювати процеси, що мають місце в спільноті, але певним чином корегувати ці процеси та задавати по-можливості бажаних параметрів. Одною з визначальних і невід'ємних сфер існування людства, а отже і міжнародного життя є політична сфера – своєрідний інтегруючий простір колективної взаємодії представників виду Homo Sapiens, на відміну від інших соціальних істот.

Походження терміну „politike” як і термінів „politeia” (конституція чи політичний устрій), „polites” (громадянин), „politikos” (державний діяч) пов’язане зі специфічним укладом спільного існування давніх греків – полісом (polis) як формою суспільного устрою, де вільні громадяни полісу брали участь у вирішенні життєво важливих питань щодо життя полісу шляхом безпосереднього обговорення та голосування на загальних зборах громадян (агорі), котрими були винятково домовласники, точніше, власники номів – непорушних у своїх кордонах земельних наділів. Цей вид особливої діяльності, якою за своєю суттю є політична активність, пов’язаний, з одного боку, із засвідченням унікальності члена агори, а з іншого – із участю громадянина у безпосередньому вирішенні справ полісного життя, або, як прийнято розуміти з огляду на сучасні реалії, державному управлінні, й назвали коротким та водночас достатньо емним терміном „політика”. Згаданий щойно термін набув поширення й утвердився на рівні широкого вжитку із виходом у світ знаменитої праці „Політика” давньогрецького філософа-енциклопедиста Аристотеля, де представлені перші теоретичні узагальнення й висновки щодо структури держави, принципів організації її влади, місця людини в спільноті. Завдячуючи цій праці, рівно як і набуткам Платона, інших давньогрецьких та давньоримських мислителів, зокрема Цицерона, з’являються перші дефініції, категорії тощо із сфери політичного життя, а згодом і певні концепції, які, щоправда, як прийнято вважати у консервативних наукових колах, ще тривалий час не мали автономного статусу й знаходились у єдиному філософсько-етичному теоретичному полі.

В контексті ж інформаційного простору, в межах якого існує сучасна цивілізація, проблема розуміння явища політики в значній мірі сполучена з проблемою класифікації людської діяльності та ідентифікації основних рис цих видів діяльності, а також визначення джерела або мотивації, що спонукають людину займатися тим чи іншим видом діяльності. При цьому чи не найпростіший поділ людської діяльності можна провести по межі виробнича vs невиробнича діяльність.

В сучасних філософсько-політичних концепціях (наприклад, Х. Арндт, Ч. Тейлор), що розглядають політику як соціальне явище, політична діяльність асоціюється швидше з виробничою діяльністю, аніж з невиробничою. Особливо, якщо взяти до уваги те, що політики здебільшого намагаються представити себе „слугами” народу, виконавцями волі народу (виборців), „виробниками” програм і стратегій існування та розвитку суспільства. З іншого боку, в концентрованому, хоча й дещо утилітарному розумінні суть або зміст існування суспільства в кінцевому їх варіанті зводиться до „виробництва” людини. При цьому під „виробництвом людини” слід розуміти сукупність низки процесів-результатів, спрямованих на тотальне формування соціального атому, від народження дитини до остаточної соціалізації індивіда. Відповідно, найперше, політика розглядається як сфера людського існування у межах спільноти, що націлена на закладання таких перспектив розвитку суспільства і формування таких умов функціонування інших суспільних сфер, які б, на думку представників соціально-політичної еліти, були б якнайсприятливішими для підтримання стабільності суспільства, а відповідно, „виробництва” людини, котра б найповніше відповідала очікуванням та висуваням до неї суспільством стандартам.

«Фішкою» експертної думки Д. Істона, очевидно, слід вважати своєрідне трактування політики як процесу ієрархізації цінностей, що є наслідком, між іншим, прийняття рішень. Сама ж процедура прийняття рішень опирається на врахування умов, за яких приймається рішення, організаційного контексту – своєрідної атмосфери, у просторі дії якої перебуває суб’єкт рішення, та можливих наслідків. А ось С. Лассуел, будучи за складом мислення, так би мовити, методистом, тяжів до того, аби якомога точніше розкрити послідовність прийняття і реалізації рішення. Він, відповідно, виділяє і описує сім етапів: 1) постановка проблеми; 2) пошук інформації; 3) відбір альтернатив; 4) звернення за підтримкою; 5) процес реалізації рішення; 6) оцінка ефективності рішення; 7) підведення підсумків.

Предметом прискіпливого дослідження проблема прийняття політичного рішення стала також для Ч. Ліндблума. Він схиляється до переконання, що можна виділити два принципово відмінних між собою методи прийняття рішення; 1) «кореневий», себто раціонально-універсальний, та «метод гілок» або, як він його іще назвав, інкрементальний. Перший метод передбачає, що субект рішення перед тим, як прийняти остаточне рішення, вдається до аналізу усіх ймовірних альтернатив розвитку події, і, оцінюючи їх, формує бачення послідовності певних дій, які і закріплює в рішенні. Другий метод передбачає послідовне «відсікання» ймовірних рішень проблеми, які найменше задовольняють бажаним результатам, і разом з тим починає обережно діяти, так би мовити, «намацуючи» правильне рішення, вдаючись до неквапливого руху у напрямку вирішення проблеми, аби не допустити суттєвих помилок чи промахів. Також дослідженню проблеми прийняття (політичних) рішень значну увагу присвятили А. Етціоні, В. Коен, А. Бентлі, А. Джорж та інші.

І все ж, попри численні дослідження, суть рішення і дійсна процедура його прийняття залишаються такою собі «річчю в собі» відповідно до кантівської гносеології. Тобто, насправді, кожне рішення як і спосіб його прийняття по-своєму виявляються унікальними, оскільки не існує жодного з них, котре було б винятково раціональним або абсолютно прагматичним. Навпаки, переважна більшість рішень виявляються насправді результатом прояву ірраціонального начала у людині. Раціональне ж обґрунтування виваженості чи адекватності рішення як і правомірності та послідовності або неминучості прийняття саме його – це лише засіб пояснення та/або виправдання ірраціонального за своєю природою кожного конкретного рішення. Відтак для прийняття рішення важливі радше не аналітичні потуги суб’єкта рішення, а його інтуїція і глибокий досвід.

Література з теми

1. Авербех Л.И. Экономико-математический метод принятия решений: Краткий курс лекций. Челябинск, 2001.
2. Агеев С.Е. Пошук та аналіз оптимальних управлінських рішень: Навч. Посібник для студентів. Вінниця, 1998.
3. Бобик В.М. Політичний маркетинг і менеджмент у демократичному суспільстві. К., 1996.
4. Берега В.В. Социально-адекватный менеджмент. К., 2000.

9. *Наявність об'єму базової інформації, необхідної для прийняття політичного рішення.*

Якщо обсяг наявної базової інформації складає менше 75%, політичне рішення вважається не виваженим та таким, що не може враховувати всіх ймовірних наслідків. Щоправда, оцінити належним чином відсоток наявної необхідної інформації видається досить ефемерним, оскільки якщо інформація невідома, то і про її існування також здебільшого невідомо, а отже таку інформацію принципово ніхто не може врахувати. Більше того, інформація принципово не є знанням, а отже, навіть будучи достовірною, може в собі нести хибні відомості, що автоматично потягне спотворить саме рішення. Тому достатність наявної інформації для прийняття рішення оцінюється радше інтуїтивно, аніж раціонально.

10. В разі, якщо політичне рішення приймається шляхом його популяризації в масах, то важливо аби *необхідність його прийняття не виводилася за допомогою, так званого, вибору Гобсона.*

Суть цього вибору полягає в поданні фактично безальтернативного вибору при озвучуванні декількох (двох) альтернатив. Фактично відбувається маніпулюванні вибором представників мас. Хоча уникнути маніпулювання принципово не можливо, оскільки це домінуючий спосіб підтримання відносин для соціальних істот, особливо сконцентрованих на власному «єго» або націлених на реалізацію того чи іншого проекту, до того ж, «чужого» стосовно них самих, але сприйнятого ними як свій власний.

Зрештою, «тема маніпулювання» у процесі прийняття і реалізації (політичного) рішення є досить слизькою, тому, за малим, замовчувана. Причин тому, очевидно, декілька, але одна із основних – відсутність актуальності, оскільки маніпулювання практично стало основою всякої соціальної взаємодії, а отже і основою поведінки. Таким чином, маніпулятивні операції найчастіше здійснюються людиною і сприймаються нею позасвідомо, як належне. Відтак, дійсне приховується за надуманим, наприклад, за теоріями.

Тож, якби це звучало у даному контексті саркастично, але наукова сфера «збагачена» низкою, так би мовити, загальноновизнаних теорій щодо (технології) прийняття (політичного) рішення. Зокрема, широко відомою є концепція соціальної дії авторства М. Вебера, що зводиться на «трьох китах» буденного мислення і водночас домінуючих цінностей постмодерністського часу: раціональність, ефективність, соціальна відповідальність. Своєю чергою американський фахівець у сфері політики Г. Саймон схиляється до думки, що на зміст та особливості прийняття політичного рішення суттєво впливають особливості побудови і функціонування спільноти, специфіка структури та притаманних їй відносин. Природно, він виділяє програмовані та спонтанні рішення. Перші носять шаблонний характер, тобто тримаються аналогії з попередніми, одного разу виробленими і прийнятими, таким чином підтримуючи тяглість традицій та стабільність самої системи. Другі є непрограмованими рішеннями, оскільки є відповіддю на виклики невідомих раніше проблем, а отже несуть елемент евристичного імпульсу. Такі рішення, з одного боку, дозволяють, принаймні, спрямовані на стабілізацію спільноти (системи) у критичні або форс-мажорні періоди, у іншому випадку – сутнісно переглянути спосіб і стиль життєдіяльності системи.

При цьому, чи не найпотужнішим механізмом, який надає можливість представникам соціальної еліти втілювати згадані проекти в життя, є влада.

Спираючись на розглянутий щойно підхід до розуміння політики, можна виокремити, принаймні, два контексти інтерпретації поняття „політика”, широкий та вузький. В широкому розумінні зміст поняття „політика” полягає в тому, що **політика** є сферою людського існування, де відбувається закладання, формування і контроль за досягненням перспектив розвитку певної спільноти, чи то групи, інституту, організації або ж суспільства загалом. Тоді як, у вузькому або політологічному значенні під поняттям „політика” прийнято розуміти *особливий вид людської діяльності, пов'язаний з одержанням і здійсненням влади, насамперед державної*. При цьому автоматично розуміється, що ті сили, які борються за владу представляють найкращі моделі організації виробництва людини та забезпечення її умовами до існування.

Але якщо повернутися до витоків політики (те, що стосується полісу), то **політика** пов'язувалася не з виробничою діяльністю, а з мистецтвом, в першу чергу з риторикою – здатністю “подати” для широкого (публічного) сприйняття свою індивідуальність за допомогою промови, а також з мистецтвом облаштовувати спільні справи – справи полісу.

Скажімо, Платон визначав політику як «мистецтво жити разом». Аристотель виходив з того, що людина за своєю природою є політичною істотою (zoon politikon), і завершення цієї її природи знаходить свій вияв саме в політичному спілкуванні, тобто в державі. При цьому слід враховувати, що **поліс** відрізнявся від суспільства в сучасному його вигляді насамперед тим, що до полісу входили рівні – домовласники, вони ж громадяни, які не були обтяжені турботою про власне фізичне виживання, тобто не переймалися приватними інтересами щонайменше в їх утилітарному наповненні. **Суспільство** ж існує за принципом великої сім'ї, членів якої об'єднує в першу чергу спільний інтерес (очевидно, економічного характеру – забезпечити максимально прийнятні умови для існування і відтворення членів спільноти, до речі за зразком давньогрецької сім'ї полісного типу, до складу якої входив домовласник, домочадці та раби). Основним законом організації суспільного життя в даному випадкові є закон великих чисел, за яким стоїть нівелювання індивідуальності та зведення її до рівня пересічної особистості.

Інший підхід до визначення політики ґрунтується на її органічному зв'язку з владою, на що вказував іще М. Вебер: «...„Політика”, судячи з усього, означає прагнення до участі у владі або до здійснення впливу на розподіл влади чи то між державами, чи то всередині держави між групами людей, які вона в собі обіймає» [2, с.258]. Зрештою, визначення політики через владу найбільш поширені в політологічній літературі. Типовим, наприклад, є твердження, що політика – це «діяльність осіб, мікро- і макрогруп, що спрямована на встановлення й утримання політичної влади». Іноді в подібних визначеннях політики наголошується на державній владі як найголовнішій формі публічної влади: «Політика – це особливий вид людської діяльності, пов'язаний з одержанням і здійсненням влади, насамперед державної» [2, с.256].

Проте такі визначення не відображають сутності й соціального призначення політики. Влада, через яку визначається політика, є не метою, а лише засобом політики,

за допомогою якого досягаються певні суспільні цілі. Найбільш загальною із таких цілей є задоволення інтересів і потреб індивідів та соціальних спільнот. Тому точнішими є ті визначення політики, в яких указується на використання влади з метою задоволення інтересів і потреб. Так, в українському політологічному енциклопедичному словнику *політика* визначається як «організаційна, регулятивна і контрольна сфера суспільства, в межах якої здійснюється соціальна діяльність, спрямована головним чином на досягнення, утримання й реалізацію влади індивідами й соціальними групами задля здійснення власних запитів і потреб».

Отже сучасна політика втратила її первинне значення та перетворилася в щось схоже на політекономію, з якою пов'язується дослідження і реалізація влади відповідно до наявних економічних формацій, притаманних спільноті, або налагодження таких відносин, в тому числі і владних, які б сприяли стабілізації та розвитку насамперед економічних відносин, а вже потім всіх інших сфер людського існування, приватного і колективного.

До числа *суб'єктів політики* належить кожен, хто так або інакше, прямо чи опосередковано бере участь у політичному житті. Ними можуть бути громадянин та організація, соціальний кластер чи клас, партія, етнос або ж держава. Існує думка, що суб'єктами політики є лише активні її учасники, які свідомо висувують політичні цілі й ведуть боротьбу за їх досягнення. Проте, участі в політиці у будь-яких її формах чи проявах уникнути практично не може ніхто, навіть тоді, коли спробує вести відлюдькуватий спосіб життя, адже навіть така можливість є наслідком певної організації спільного простору існування і взаємодії поміж людьми. По досягненні ж певного віку, визначеного тією чи іншою державою як поріг набуття виборчого права, кожний її громадянин так чи інакше стає суб'єктом політичних процесів. Інша справа – ступінь участі в політичних процесах, а також рівень наділеності владними повноваженнями. Вони можуть коливатися в межах від рядового апатичного виборця до наділеного величезними повноваженнями глави держави.

Чітке уявлення про природу та особливості суб'єктів політики істотно поглиблюється за посередництва їх класифікації, здійсненої за різними ознаками. Найвідомішою в контексті західної системи політичних наук є класифікація суб'єктів політики («політичних індивідів») залежно від ступеня усвідомленої участі людей у політичних процесах, запропонована відомим американським політологом Г. Алмондом. За цією ознакою виокремлюються три ступені усвідомленої участі у політиці: фактично зовсім неусвідомлена або ж стихійна участь – абсолютно пасивна реакція на політичні процеси або ж занадто імпульсивна, водночас цілком позбавлена цілераціонального компоненту; участь напівсвідома – розуміння сенсу соціальних ролей, які виконує той чи інший суб'єкт політики (член спільноти), за безперечного підпорядкування висовуваним до цих ролей вимогам як чомусь наперед заданому, безспірному; цілком свідомою участю, що зводиться на основі утвердження індивідом своїх усвідомлених інтересів і цінностей.

Відповідно виокремлюються три типи суб'єктів політики. Перший тип називають паройкіальним (від грецьк. «пара» – навколо та «ойкос» – дім, господарство). Цей тип суб'єктів політики живе безпосередньо інтересами найближчого оточення. У його представників украй обмежене або взагалі відсутнє

втрата своє вартісне значення на фоні а(анти)соціальності цього політичного рішення, що йде в розріз з соціальними цінностями.

6. *Легітимність способу, за допомогою якого було прийнято політичне рішення.*

Якщо спосіб прийняття політичного рішення є нелегітимним або мало популярним серед мас (в межах певної соціальної структури, тощо), то воно втрачає свою цінність в очах пересічних суб'єктів і таким чином втрачається його максимальний загальний добробут.

Інакше кажучи, не на стільки важливим є суть самого політичного рішення, як той спосіб, в який воно було прийнято. Особливо, якщо внаслідок прийняття політичного рішення було порушено принцип компетентності або субординації.

7. *Співмірність витрат і результатів, що мають або матимуть місце, внаслідок прийняття політичного рішення.* Інакше, підрахунок позитивних та негативних наслідків окремої дії (за одиницю підрахунку береться грошова одиниця).

В такий спосіб відбувається зважування всіх “за” та “проти”, тобто формується уявлення про чистий прибуток, що його буде отримано внаслідок прийняття політичного рішення.

8. *Співмірність ризику і результатів.*

Якщо політичне рішення внаслідок свого прийняття тягне за собою ризики, а воно неодмінно їх тягне, то відбувається оцінка цих ризиків, їх зважування і порівняння з очікуваним прибутком. Як правило, ризик вищий за 18% є неприйнятним для політичного рішення, якщо тільки не існує альтернативи з меншими ризиками. При цьому варто звернути увагу, що оцінка відбувається на рівні припущень, а не способом строго верифікованого вимірювання. Тим більше, якщо мова йде про людський та суб'єктивний фактори, а також про збіг обставин.

Наприклад, для великого міста N економічно вигідним і екологічно виправданим є формування власного метро. Однак для здійснення цього проекту місто потребує залучення інвестицій з республіканського бюджету. Ймовірність того, що такі інвестиції будуть надані складає 60%. В той час місто має можливість цілком оновити автотранспортну базу. Мер міста постає перед вибором, чи варто йому ризикувати і розпочинати амбітний проект з метро, при цьому потрапляючи в значну залежність від центрального бюджету. Чи задовольнитися реально можливим проектом.

У даному прикладі, до речі, чітко видно ризики щодо оптимізації транспортної системи міста, однак невід'ємно ще й наявні ризики посилення чи ослаблення визнання і підтримки самого мера внаслідок того чи іншого прийнятого ним рішення. А мер, будучи людиною, не може не зважати на ризики власним престижем і визнанням. Тому прибрати суб'єктивний фактор як невід'ємну частину контексту прийняття рішення принципово не можливо. Як не можливо також прибрати чи нівелювати людський фактор. Невідомо, що відбуватиметься з відповідальними особами на момент розгляду відповідного питання про виділення бюджетних коштів.

Тому усяке рішення часто приймається відповідальними особами, враховуючи факт перебування за «завісою незнання» - невідання того, як саме вчинять чи діятимуть ті чи інші особи, залучені до безпосереднього виконання чи формування умов реалізації рішення.

4) зволікання з прийняттям політичного рішення за умови, коли мають місце швидкі глобальні зміни.

Як правило, коли відбувається порівняння відповідності політичного рішення бажаним/досягнутим меті та цілям, звертається увага на можливість закласти певний “простір для маневру”. Тобто складається оцінка категоричності політичного рішення. Відповідно, чим більш категоричними є поставлені мета та ціль, тим категоричнішим має бути політичне рішення.

3. *Врахування всіх наявних альтернативних шляхів та засобів для досягнення цілі під час прийняття політичних рішень.*

Відсутність або ігнорування альтернативних шляхів та засобів для досягнення цілі під час прийняття політичних рішень, як правило, призводить до мінімізації загального прибутку або формування сумніву щодо доцільності застосування обраних шляхів і засобів досягнення цілі під час прийняття політичного рішення.

Інакше кажучи, прийняття політичного рішення на основі інтенсивного підходу, коли враховуються лише відомі або знайомі підходи до вирішення ситуації, найчастіше призводить до значних втрат в плані ймовірного позитивного розвитку соціальної структури чи політичного інституту внаслідок прийняття нетрадиційного політичного рішення.

З іншого боку, неврахування альтернативних шляхів досягнення цілі призводить до розчарування в компетентності тих, хто приймає політичне рішення. Або що ще гірше, в спробі обдурити членів соціальної спільноти. А будь-який сумнів призводить щонайменше до зниження рівня ефективності прийнятого політичного рішення.

4. *Оцінка умов, які створює політичне рішення для досягнення поставленої мети.*

Якщо умови, що сформуються внаслідок прийняття політичного рішення паралельно сприятимуть настанню негативних наслідків в перспективі, або ці ж умови, точніше їх формування вимагають надмірних затрат, саме рішення вважається політично невиправданим.

Зрештою, умови які необхідні для реалізації політичного рішення, що може принести або принесло високі дивіденди в одній сфері суспільного життя, можуть потягти паралельно за собою настання таких обставин в інших сферах суспільного життя, які виражатимуться над великими збитками, зокрема в грошовому еквіваленті.

Наприклад, напрочуд вдаль вирішення соціальних гарантій та соціальних видатків, і відповідно завоювання “любові” соціально дотованих груп населення, може призвести до краху в виробничій і суміжних з нею сферах. Наслідок, колапс економічної сфери, що в найближчому майбутньому призведе до стагнації в соціальній сфері.

5. *Співвідносність політичного рішення з наявною (домінантною) ієрархією цінностей.*

Коли мова заходить про безумовне дотримання принципів цінностей, наприклад, збереження людського життя, тощо, політичні рішення, прийняті в розріз з дотриманням цих цінностей, втрачають свою соціальну значущість. Оскільки будь-яка ціна є не стільки чисто об'єктивною, скільки соціальною величиною, то максимальний загальний добробут, отриманий внаслідок прийняття політичного рішення може

усвідомлення політичної системи як чіткого та спеціалізованого утворення. Другий тип – це суб'єкт-підданий, для якого характерним є свідоме виконання наказу, обов'язку. Представники цього типу можуть усвідомлювати значення багатьох управлінських ролей, однак не володіють конкретним знанням про те, як вони можуть впливати на політичну систему. Нарешті, третій тип політичних суб'єктів – це учасник, або партисипант (від франц. Participant – учасник). Це найактивніший і найсвідоміший суб'єкт політики, що формує низку спеціальних ставлень до політичних інститутів, а також до тих ролей, які він здатен у них відігравати.

В українській зокрема та у пострадянській політологічній літературі в цілому набула поширення класифікація суб'єктів політики за характером і місцем, яке вони посідають у суспільній структурі. За цією ознакою виокремлюються три групи суб'єктів політики: соціальні, інституціональні та функціональні.

Соціальними суб'єктами політики є індивіди й різноманітні соціальні спільноти. Існує п'ять основних груп таких спільнот: соціально-класові, етнічні, демографічні, професійні, територіальні. Головною їх особливістю є те, що вони сформувалися в процесі історичного розвитку об'єктивно, тобто незалежно від свідомості та волі людей.

Інституціональні суб'єкти політики, якими є політичні інститути, навпаки, виступають результатом свідомої цілеспрямованої діяльності людей. Політичними інститутами є такі політичні установи, як держава та її структурні елементи (глава держави, парламент, уряд), політичні партії, громадсько-політичні організації і рухи, органи місцевого самоврядування та ін. Оскільки інституціональні суб'єкти політики похідні від соціальних, вони називаються ще вторинними, тоді як соціальні – первинними.

Функціональні суб'єкти політики є такими суспільними інститутами, політична функція яких прихована або ж вони не виконують політичну функцію постійно, а беруть участь у політиці лише ситуативно, за певних умов, вступаючи у взаємодію з політичними інститутами. Це, наприклад, церква, армія, більшість громадських організацій, засоби масової інформації, різноманітні економічні об'єднання тощо. Так, у демократичних державах церква, як прийнято вважати, має опікуватися моральним вихованням громадян і безпосередньо не втручатися в політику. Однак нерідко вона стає активним чинником політичного життя, а в деяких країнах, наприклад у Ватикані чи Ірані, як офіційний політичний інститут стоїть навіть над державою.

Виходячи ж з новітньої (постструктуралістської або постіндустріальної, або постмодерної, як кому до вподоби з визначенням, оскільки єдиної думки з цього приводу не існує) концепції політики, *політична сфера* – це сфера чистої людської дії – вчинку. *Соціальна сфера* – сфера, що відтворює всі основні моменти виробництва людини (Х. Арент та її послідовники). В цьому відношенні соціальна сфера певним чином перетинається з приватною сферою. *Приватна сфера* – сфера реалізації суто приватних інтересів та вподобань. *Публічна сфера* – сфера фіксації індивідом власної неповторності безпосередньо чи опосередковано через речі індивідуального виробництва, а надто через власну славу, тобто, теперішньою мовою – імідж. При цьому публічна сфера сучасності функціонує дотично до юридичної сфери і насамперед регулюється законом. Зрештою, згадані сфери суспільного існування лише

схематично відтворюють реальне існування суспільства та індивіда в ньому, оскільки покликані не стільки відтворити цілісність самого існування, скільки сформувані певне уявлення про це існування, відтворивши досить поверхово та фрагментарно становище людини в сучасному світі.

Між тим, крайні позиції становища людини в спільноті за античних часів (раб та домовласник відповідно) відповідали двом протилежним за своєю суттю сферам колективного буття: політичній та приватній. Політична сфера, з огляду на певну “світовість” мислення давніх греків, які віддавали перевагу безсмертю перед вічністю, для них виступала сферою, в якій відбувалося “друге народження” людини. Тобто саме в політичній сфері людина набувала власного автентичного буття, пориваючи з кайданами необхідності. На думку греків, необхідність, представлена насамперед як турбота, переважно вичерпується в приватній сфері, бо вона розрахована на забезпечення необхідних умов для виживання як окремих індивідів, так і людського роду в цілому. Себто, соціальна істота, перебуваючи під гнітом необхідності є неспростовно турботливою істотою, котра постійно переймається про виживання: власне та роду. Відповідно, впродовж всього існування турботлива істота постійно демонструє практично однієї й ті ж моделі поведінки, спрямовані на забезпечення виживання.

Термін “приватний” (private), не зважаючи на численну кількість сучасних інтерпретацій, має своє оригінальне значення в контексті давньогрецького досвіду. Жити цілком приватним життям означає позбутися передовсім речей, що притаманні справжньому людському життю. По-перше, зникає актуальність будь-якого досвіду, сполученого з обміном думками між членами спільноти та втрата значущості здорового глузду (common scenes)², опертого на інтерсуб’єктивність людського існування. По-друге, втрачається “об’єктивний” зв’язок з представниками спільноти, опосередкований через спільний світ речей, який водночас об’єднує та відокремлює між собою членів спільноти. По-третє, людина позбувається всякої можливості досягти чогось тривкішого, аніж саме життя, існування. Проте приватність набуває змісту лише за наявності спільного світу, в якому вона і набирає свого значення. Зрозуміло, що: “Відсутність приватності полягає у відсутності інших. Якщо вони відсутні, то приватна людина не з’являється, вона ніби не існує, оскільки залишиться без значення та без наслідків для інших” [1, с.62].

Приватність за античних часів ототожнювалася з певним простором, ділянкою землі, на якій проживала сім’я. Тому не останнім призначенням приватної сфери в якості місця помешкання чи домашнього вогнища є те, що людина тут має прихисток від негараздів оточуючого світу. В гіршому випадку, будучи усунутою від участі у справах, що стосуються спільноти, людина має можливість знайти втіху в обмеженій дійсності сімейного життя. А щодо перетворення “домашнього вогнища” у приватний простір, то тут треба завдячувати незвичайній політичній чутливості римлян, які ніколи не жертвували, на відміну від греків, приватним заради публічного.

² “Під *sensus communis* слід розуміти ідею спільного для всіх відчуття, тобто здатність до міркувань, яка в своїй рефлексії подумки (а р’іогі) приймає до уваги спосіб уяви кожного іншого, аби власне міркування нібито узгоджувалося з сукупним людським розумом і в такий спосіб уникало ілюзій” [6, с.307].

наслідки від прийняття такого рішення. На практиці виконання подібної умови є нездійсненним. Тому під час прийняття політичних рішень на основі раціонального розрахунку використовується підхід задовільного шляху досягнення цілі замість пошуку оптимального.

Аби 1) забезпечити хоча б вимоги задовільного шляху досягнення цілі під час прийняття політичного рішення або 2) або скласти більш-менш об’єктивну оцінку прийнятому політичному рішення, існує низка **критеріїв аналізу політичних рішень**.

1. Основний критерій, за яким здійснюється аналіз прийнятого політичного рішення на предмет його раціональності: *максимальний загальний добробут*, що його буде досягнуто внаслідок прийняття цього рішення.

Максимальний загальний добробут передбачає рівень відносного зростання загального добробуту або чистого прибутку внаслідок прийняття політичного рішення. При цьому відбувається просте арифметичне сумування передбачуваних або вже наявних збитків та прибутків і виведення результату.

Під прибутками розуміються не лише фінансові надходження та збільшення капіталу, але й настання таких обставин в наслідок прийняття політичного рішення, які безпосередньо чи опосередковано сприяють економічному зростанню чи поліпшенню соціального становища. І, навпаки, збитки – це сукупність таких обставин існування соціальної структури, які погіршують, як економічне, так і соціальне становище членів суспільства.

Однак з метою оптимізації процесу оцінювання прибутку, а чи збитків внаслідок прийняття того чи іншого політичного рішення, звертаються до трансформації або зведення до доларового (валютне) вираження тих затрат та тих вигод, які будуть чи були отримані внаслідок прийняття рішення. В іншому випадкові, якщо мова йде про людські життя, стан людського здоров’я, тощо, то “прибуток” або втрати вимірюються у відповідних одиницях.

Хоча й тут є досить показовим момент оцінювання життя та здоров’я представника кожної соціальної страти. Якщо рівень соціального страхування або створення умов техніки безпеки представника певної соціальної групи перевищує соціальний еквівалент “ціни життя” індивіда, то таке страхування вважається не виправданим. Для прикладу соціальна ціна життя звичайного робітника, громадянина США в доларовому еквіваленті складає близько 650 тисяч. Відповідно політичне рішення, що спрямоване на збереження життя вказаного представника суспільства і яке перевищує рівень передбаченої соціальної ціни цього життя, вважається політично не виправданим.

2. *Співмірність політичного рішення з поставленими ціллю та метою.*

Політичне рішення, яке не дозволяє досягти поставленої (бажаної) цілі та/або мети, як правило вважається не успішним та таким, що призводить до політичних та/або економічних (соціальних) збитків. Обставинами відповідного прорахунку можуть бути:

- 1) не чітке уявлення мети та/або цілі, які мають/мали бути досягнутими внаслідок прийняття політичного рішення;
- 2) відсутність чіткого уявлення засобів та шляхів досягнення поставленої мети;
- 3) “рухливість” самої мети та цілей;

- фундаментальні – визначають основи функціонування системи або призводять до кардинального перегляду таких основ. Такі рішення потребують серйозного вивчення питання та зваженого підходу. На їх підготовку і реалізацію потрібні колосальні ресурси, як темпоральні, так і людські та фінансові;

- поточні – корегують механізми функціонування системи та їх роботу, вводять нові чи вилучають віджилі підвалини функціонування системи та її елементи.

Потребують зосередження суттєвих ресурсів задля свого втілення;

- локальні або точкові – корегують функціонування окремих елементів системи;
- нагальні – вирівнюють функціонування системи у форс-мажорній ситуації.

Приймаються за критичних умов та обмежених часових рамок.

Окрім того, прийнято розрізняти рішення

- дескриптивні – спрямовані на ліквідацію чи оптимізацію наслідків від минулих подій;

- предикативні – спрямовані на мінімізацію прогнозованих негативних наслідків від настання неунекненних подій або попередження настання негативних подій;

- прескриптивні – спрямовані на оптимізацію втілення тих чи інших рішень або модернізацію певних процесів.

Також рішення ідентифікують за

- оперативністю та значимістю для суб'єкта рішення: поточні, нейтральні, чергові, перспективні, вчасні, запізнілі, прогностичні;

- тривалістю дії: короткочасні, довгочасні, безперервно діючі;

- інноваційністю: новаторські, рутинні;

- силою впливу: обов'язкові, рекомендаційні.

Природно, будь-яке (політичне) рішення не є ідеальним, а тому підлягає постійному осмисленню та моніторингу процесу його впровадження на практиці. Найочевиднішою підставою для сумніву щодо оптимальності будь-якого рішення є обмеженість інформаційної бази, на основі якої і відбувається прийняття рішення. Тому, коли мова заходить про поінформованість суб'єкта політичного рішення, слід зауважити, що стовідсоткової поінформованості принципово не існує. Відповідно, прогалини в поінформованості заповнюються припущеннями та очікуваннями. Останні, як правило, радше сполучені з інтуїтивним відчуттям, ірраціональними чинниками, аніж об'єктивним усвідомленням ситуації, що формує умови, за яких приймається політичне рішення.

Відтак, політичні рішення на практиці приймаються на основі:

- 1) раціонального розрахунку;
- 2) інтуїтивного відчуття.

Найчастіше під час прийняття політичних рішень спираються на обидва способи прийняття рішення, тобто має місце комбінація цих двох способів. Однак, аби продемонструвати логіку прийняття політичного рішення, та переконати інших у правильності прийнятого рішення, як правило апелюють саме до раціонального підґрунтя політичного рішення.

В свою чергу, в ідеалі раціональний розрахунок має спиратися на базу даних, що відображає всі наявні обставини та умови, за яких приймається рішення та всі можливі

Як спосіб організації спільного людського існування, приватна сфера за своє змістовне наповнення має практику ведення домашнього господарства. Непривативною рисою сфери домашнього господарства є його сполученість із “таінствами” народження і смерті: в стінах домашнього господарства дитина приходила в цей світ, щоб потім залишити його в тих таки стінах по тому, як пройде свій життєвий шлях. Бо, зважаючи на те, що і феномен народжуваності, і феномен смерті були і залишаються недоступними для людського знання, то вони мають приховуватися в межах приватної сфери від світла громадської сфери.

Для того, щоб підтримувати і зберігати від природного руйнування речі світу, які витворені руками майстра або *homofaber* (людини-виробника) і які “розповідають” про індивідуальні якості цього майстра, необхідний простір публічності. Він розгортається в громадській сфері. Громадська сфера проливає світло публічності на існування людини, виводить її зі стану затіненості та прихованості в приватній сфері; надає нового ракурсу людській екзистенції: людина отримує необхідні і достатні умови для реалізації своєї соціальної сутності. Окрім того, “Людська здатність до життя в світі завжди породжує здатність переступати межі процесів самого життя та відчужуватися від них...” [1, с.91].

Вступаючи в публічні зносини з іншими, індивід розширює горизонти свого буття, його екзистенція набуває нових перспектив і якостей. Відбувається колосальне розширення множини потенційних виборів, змінюється їх якісний склад. Це спонукає індивіда відмовитися від переважно автоматичного режиму підтримування свого “природного” існування та звернутися до усвідомленого проектування себе в перспективі: індивід постає в своїй уяві в якості того, ким він може бути наступної миті, в разі якщо він здійснить той чи інший вибір. А громадська сфера в даному випадку виконує функцію каталізатора – спонукає індивіда до здійснення свідомого та активного вибору.

Публічна сфера, в свою чергу репрезентує і громадську і політичну сфери в цілому та набирає ознак простору дії, думок та публічних розмов. Головне покликання приватної сфери – підтримувати тепло домашнього вогнища та надавати прихисток людині від надмірності публічного світла, бо людині не лише є що показувати, однак є що й приховувати від публічного розголосу, аби останнє не було сплюндроване або знищене. У своїй націленості виявити людське “хто” публічна сфера також перебирає на себе риси політичної сфери, що витворює простір, де тільки і можлива дійсна реалізація людини як унікальної істоти, наділеної особистісними та індивідуальними неповторними якостями. Зрештою виявляється, що справжня політична сфера не потребує наявності жодних посередників, бо є радше втіленням чистої людської взаємодії, аніж визначеним в просторі, часі чи зафіксованому на папері явищем. Тобто чиста політична сфера не потребує наявності жодних політичних інститутів, якого б вигляду не набирали останні, наприклад, законів, а також жодних усталених механізмів регулювання людського співіснування, наприклад, судів. Оскільки кожен, хто вступає до політичного простору відмовляється від будь-яких видів *vita activa* (активної діяльності), окрім одного – дії, що реалізується через чи супроводжується мовленням.

Проте сучасна політична сфера вже давно трансформувалася і по суті, кооптувавши в себе приватну сферу, стала своєрідною комбінацією економічної,

соціальної та інших сфер. Разом з полісом в небуття пішов і феномен слави як регулятор політичної сфери. В суспільстві і державі, а отже і на світовій арені доміантним пусковим і разом з тим регулятивним механізмом став **приватний інтерес**. Яких би описів та визначень не надавали останньому, суть його залишається одна й та ж: задоволення серійних тиражованих в часі бажань. Останні завжди є за своєю природою індивідуальні. А отже будь-який інтерес: груповий, колективний, національний абощо завжди коріняться насправді в конкретному індивідові або групі конкретних індивідів. Просто внаслідок маніпулятивних схем, насамперед громадською думкою, індивідуальне в якийсь момент сприймається іншими як спільне колективне.

До речі, сукупність стилів та способів, за посередництва яких індивідуальне подається/сприймається як колективне, окрім іншого, можна ідентифікувати як політична культура. Щоправда згаданий момент досить добротно завуальований в низці трактувань політичної культури, які набули широкого розголосу.

Приміром, на сьогоднішній день прийнято вважати, що **політична культура** (від лат. cultura – вирощування, виховання, облагороджування, обробка, розвиток) – це частина загальної культури, яка формується і проявляється в процесі політичного життя; історично та соціально обумовлений продукт політичної життєдіяльності людей, їх політичної творчості, який відбиває процес опанування суспільством, націями, класами, іншими соціальними групами та індивідами політичних відносин, а також розвиток їх власної сутності і діяльнісних здатностей як суб'єктів політичного життя.

Термін «Політична культура» вперше ввів до вжитку німецький філософ 18 ст. Герде. Наприкінці 19 ст. поняття політичної культури стає широко вживаним. Теорія політичної культури відбила прагнення дослідників подолати формальні, інституалізовані методи вивчення політики. Основна увага була спрямована на вивчення ціннісно зумовлених зв'язків між владою і суспільством, виявлення залежності між процесом прийняття політичних рішень і політичною поведінкою.

Помітну частку у розробку теорії політичної культури внесли М. Кроз'є, Г. Алмонд, М. Дюверже, С. Липсет, У. Розенбаум та інші. Найбільш відоме визначення політичної культури дане С. Вербою і Г. Алмондом у книзі «Громадянська культура» (1963 р.). Під політичною культурою вони розуміють: «...Інтернаціоналізацію політичної системи через пізнання, почуття і судження її членів». Вона виступає як сукупність психологічних орієнтацій людей по відношенню до політичних об'єктів.

Зрештою, науковці виокремлюють чотири основних підходи до ідентифікації феномену політичної культури:

- ототожнення політичної культури і політичної свідомості;
- всеосяжна інтерпретація політичної культури, що включає в політичну культуру поряд з психологічними настановами і відповідні їм форми поведінки суб'єктів;
- об'єктивістський підхід: розкриття змісту політичної культури через санкціоновані норми поведінки громадян і груп;
- політична культура як нормативна модель бажаної поведінки і мислення.

Тож втілення (політичних) рішень на практиці передбачає наявність добре налагодженого механізму його імплементації, а разом з тим, вивірених засобів подолання опору усякій новизні, що неодмінно виникає в усталеній системі хоча б тому, що людині як ключовому елементу подібної системи досить важко відмовитися від власних звичок.

Що ж до реалізації самого (політичного) рішення, то вона, принаймні у своїй офіційній частині має бути узгодженою з наявною системою норм права та законів, на основі яких відбувається світова взаємодія або функціонування суспільства, держави та політичних інститутів, діяльність юридичних і фізичних осіб. Відповідно всяке рішення має враховувати особливості умов та обставин діяльності осіб, колективів чи інститутів, на яких покладено виконання цього рішення, так, аби ця діяльність не вступала у протиріччя з відповідними регулятивними системами.

Зрештою, у концентрованому вигляді про (політичне) рішення насамперед треба знати, що процес його прийняття проходить низку етапів, дотримання яких дає підстави сподіватися, що саме рішення буде адекватним ситуації та ефективним у досягненні поставленої мети.

Етапи прийняття зваженого рішення:

- виділення і осмислення суті проблеми, що потребує вирішення, на основі наявних сигналів;
- збір і аналіз додаткової інформації, що зусібіч висвітлює проблему;
- формування чіткого уявлення про проблему, її структурування;
- формування експертної оцінки, у т.ч. щодо ймовірних наслідків та досвіду вирішення подібних проблем;
- формування низки альтернативних варіантів вирішення проблеми з прогнозуванням ймовірних наслідків та побічних ефектів;
- безпосереднє прийняття рішення;
- втілення рішення у життя;
- аналіз поточних результатів від впровадження рішення;
- корекція механізмів реалізації рішення або ж суттєвий перегляд рішення.

Виділяють також стадії супроводу прийняття політичного або іншого суспільно значимого або й міжнародного значення рішення:

- оприлюднення інтересів, очікувань і побажань, з іншої сторони – застережень;
- робота з громадською думкою, виявлення настроїв щодо наявної ситуації, яка потребує вольового втручання;
- публічне осмислення суті проблеми, пошук допустимих компромісів;
- прийняття рішення з опорою на максимальну відкритість самого процесу та залучення представників громадськості;
- реалізація рішення;
- моніторинг настроїв зацікавлених сторін та аналіз зворотної інформації.

Загалом, специфіка прийняття рішення суттєво залежить від особливостей самого рішення та ситуації, яку воно покликано певним чином змоделювати, чи проблеми, яку повинно розв'язати.

Відповідно, прийнято виділяти такі **типи рішень**:

деструктивних дій та вчинків, наслідки яких можуть бути явно руйнівними, а іноді й непоправними взагалі. Масові заворушення, іменовані революцією гідності, 2014 рік, а перед тим – помаранчевою революцією, 2004 рік, попри всі технологічні заходи щодо їх організації, стали можливими, у тому числі і завдяки очевидним «хамським» одностороннім/клановим рішенням, до яких явно причетна персона Януковича В.І. та значна частина економічно-політичного істеблішменту, зокрема під прапорами Партії Регіонів. Природно, подібні рішення приймалися не без суттєвого, щоб не сказати визначального, зовнішнього впливу, звичайно, не афішованого публічно, однак цілком передбачуваного і зрозумілого. А про вплив на згадані, як і решту інших рішень, так званої, «невидимої руки» годі й говорити, оскільки подібний факт раціонально не визнається, а отже й не підлягає жодним чином публічному обговоренню під страхом остракізму, принаймні, громадського висміювання (цілком ймовірно, цілеспрямовано організованого, оскільки, відчувається, є певний перелік тем, який татуйований для публічного осмислення).

З іншого боку, якщо ж все-таки рішення вважати вольовим актом суб'єкта, то у такому разі оптимальне рішення є відчутною запорукою успіху його виконання. Щоб рішення наближалось якомога ближче до оптимального, суб'єкт має врахувати низку моментів. Зокрема,

- зважити на ставлення до проекту рішення та ймовірних наслідків його впровадження, якщо й не усіх, то провідних суб'єктів, котрих це рішення так чи інакше стосується;
- по-мірі можливого врахувати очікування (інтереси) зацікавлених сторін, з іншого боку, спрогнозувати ймовірні кроки зацікавлених сторін вразі прийняття відповідного рішення;
- зважити на ставлення до рішення тих, на кого буде покладено безпосередньо його виконання;
- врахувати особливості умов і обставин, за яких відбуватиметься реалізація рішення з метою сприяння, по мірі можливого, настанню бажаних або ж ослаблення аж до цілковитої нейтралізації небажаних умов і обставин;
- закласти у проект рішення та передбачені механізми і шляхи його реалізації «запобіжники» щодо ймовірного негативного прояву суб'єктивного фактору.

Коли знехтувати зазначеними вище вимогами до прийняття ефективного рішення, то рішення можуть виявитися, так би мовити, провальними. Свідчень тому можна знайти величезну кількість, зокрема прикладом може послугувати провальна політика останнього Генерального секретаря ЦК КПРС М. Горбачова, котрий разом з тодішнім прем'єр-міністром СРСР М. Рижковим, намагалися провести докорінну реформу соціально-політичного та економічного життя в країні. Проте рішення вищих посадових осіб знайшли тихий, а іноді і відвертий спротив у тих, хто мав би їх проводити у життя – у партійної номенклатури та бюрократії середньої і нижчої ланки. До того ж, згаданий істеблішмент звик до директив, тоді як, переконання, тим більше, вмовляння для нього виявилися несприймабельними. Так провалилася «горбачовська» перебудова; зрештою, розвалився Радянський Союз.

Слід розрізняти політичну культуру особистості і політичну культуру суспільства. Політична культура суспільства – інституалізований та неінституалізований історичний і соціальний досвід національної та наднаціональної спільнот. Інакше кажучи, політична культура суспільства є зафіксований у законах, звичаях, традиціях, політичний досвід суспільства, рівень уявлень про політичний процес.

Прийнято виділяти такі функції політичної культури:

- прогностична;
- комунікативна;
- гуманістична (людино творча);
- пізнавальна (гносеологічна);
- інформаційна;
- комунікативна;
- ціннісно-орієнтаційна;
- нормативно-регулююча (управлінська).

Більшість дослідників політичної культури звертаються до проблеми її типологізації. Без цього неможливо проаналізувати специфіку політичного життя в тому чи іншому суспільстві, поведінку різноманітних груп і шарів населення. С. Верба і Г. Алмонд виділили три «чистих» типи політичної культури:

- патріархальний (прихідський), для якого характерна відсутність інтересу громадян до політичного життя;
- підданський, де присутня сильна орієнтація на політичні інститути, поєднана з низькою індивідуальною активністю громадян;
- «partiципаторна політична культура», або політична культура участі, для якої характерна зацікавленість громадян в політичній участі і прояв на практиці такої активності.

Автори даної типологізації підкреслюють, що ці три типи на практиці взаємодіють між собою, утворюючи змішані форми з перевагою тих або інших компонентів: провінціалістсько-підданський, піддансько-partиципаторний, провінціалістсько-partиципаторний.

Разом з тим, польський фахівець у сфері політичного знання С. Вятр обґрунтував доцільність застосування іншого критерію, а саме – характер здійснення владних відносин у суспільстві. Основними Є. Вятр визначає три типи:

- авторитарну;
- тоталітарну;
- демократичну (що тотожна громадянському типу С. Верби і Г. Алмонда).

Проте, будь-які спроби класифікувати будь-які явища чи щоб то було, насправді не стільки сприяють розкриттю суті класифікованого, стільки сприяють уніфікації унікального. Себто, не існує двох ідентичних політичних культур у світі, якщо йдеться про етнічні та національні утворення. Однак в контексті глобалізації та з огляду на світову політику і міжнародні відносини є зміст говорити про глобальну політичну культуру, а надто зважаючи на те, що одні суб'єкти світової взаємодії або, так званого, міжнародного права, певним чином пригнічують і визискують інших суб'єктів. А для

пересічного громадянина чи посередньої людини завжди потрібне, з одного боку, пояснення чому так має відбуватися, а з іншого – механізм стримування, який би не дозволяв вчиняти щось радикально протилежне заведеним порядкам.

Відтак, у світлі світової політики, котра, знову ж таки, зведена на приватних інтересах та грі навколо них, політична культура набирає явних форм у вигляді, з одного боку, сукупності пропагандистських заходів, а з іншого – системи догм і стереотипів, які сповідує не просто поголовна більшість населення Землі, а певним чином сформовані соціальні маси, які нібито відчутно різняться між собою насамперед мовою, звичаями, а надто – менталітетом тощо. Насправді ж, може виявитися під прискіпливим поглядом, що має місце явно цілеспрямована тотальна уніфікація людських мас в прокрустовому ложі «Ойкумени». При цьому, по-суті первинним засобом уніфікації є глибоко укорінена як у свідомості окремих індивідів, так і у громадській, надто науковій думці в цілому ідея антропоморфичної однорідності людства та його спільного походження. Інакше кажучи, внаслідок колосальної роботи свідомих чи не свідомих того adeptів ідеї онтологічної ідентичності людства, критиці з подальшим забуттям піддалися навіть рештки інформації про унікальність, а отже автентичне походження окремих груп людей, зокрема рас. Хоча на останнє чітко наголошують міфології космогонічного характеру переважної більшості етносів. У кожного етносу є свої міфологічні прабатьки, тоді як ойкуменізоване людство по-суті вимушено тримається такого собі симбіозу міфів про Адама та Єву, з одного боку, та спільного пращура з Африканського континенту – з іншого.

Розглянута ситуація, окрім багатьох інших висновків, відсилає до досить суттєвого в розрізі наукової дисципліни «Світова політика»: на поточний момент існування людства суть явища світової політики базується на цілеспрямованому устремлінні уніфікувати унікальне, звести його існування до спільного знаменника, а функціонування підвести під єдині принципи управління. Таким чином, світову політику можна певною мірою представити як результат дії принципу «Невидимої руки»: події у світі певним чином регулюються, особливості чи специфіка існування людства певним чином визначаються, але сам по собі регулятор залишається щонайменше невідомий. Натомість, аби певним чином дати відповідь на питання про зміст будь-якого існування, зокрема людства, чи не найпростіше можна представити «регулятора» для найменш допитливих або як Творця чи Бога, або як сукупність об'єктивних законів соціального розвитку живої матерії, які ще науковці не сповна дослідили або й навіть не встигли відкрити. Іншим відволікаючим моментом щодо схоплення суті «невидимої руки», а також викриття активності «регулятора», звичайно виступає конспірологія та/або все, що з нею пов'язано.

Література з теми

1. Арндт, Ганна. Становище людини. / Г. Арндт ; пер. М. Зубрицька. – Л. : Літопис, 1999. – 254 с.
2. Вебер М. Политика как призвание и профессия / М. Вебер // Избр. произведения. М., 1990. – 646 с.

Що ж до технології змагального, а отже відкритого прийняття рішення, то вона дозволяє теоретично сформулювати кілька альтернативних варіантів вирішення проблеми, що саме по собі створює додаткові підстави для оптимізму. Публічність же обговорення проблеми і, відповідно, прийняття рішення створює добре підґрунтя для довіри між відповідальними особами та масами. Однак маси і професіоналізм часто несумісні, тому виникає дуже високий ризик прийняти досить популістське рішення, наслідки якого з часом не лише нівелюють дрібні здобутки, але й призведуть до серйозних втрат та збитків. До того ж, відкрите прийняття рішення потребує великих темпоральних затрат, неодмінно запускає механізм конкуренції поміж зацікавленими групами аж до породження ворожнечі з усіма витікаючими наслідками, зокрема, підризу довіри між ланками або й до керівника, оскільки у таких випадках практично завжди має місце спотворення системної інформації, необхідної для адекватного прийняття рішення, створення штучних перешкод як у процесі вироблення та прийняття рішення, так і по ходу його втілення на практиці. Між тим, існують приклади успішного використання технології змагального, себто відкритого прийняття рішення, зокрема про те свідчить діяльність, так званого, мозкового центру, що функціонував у Білому Будинку за президентства Ф.Д. Рузвельта.

Між тим, вважається, що колегіальна технологія прийняття рішення є найдемократичнішою з-поміж інших, оскільки передбачає злагоджену колективну діяльність у пошуку найкращого з можливих рішень. Таким чином діяльність колегіальних команд дає можливість сформулювати виважену основу рішення, яке формально потім приймає лідер. Проте командна робота може призвести до замикання членів команди на результатах своєї діяльності і відмежовуватися від всякої інформації, що певним чином ставить під сумнів уже напрацьований варіант рішення. При цьому, у такому випадку команда виявляється явно зацікавленою у своєрідній інформаційній блокаді лідера, всіяко утримуючи його від контакту зі сторонніми експертними оцінками та баченнями ситуації, стосовно якої приймається рішення. Між тим, президент США Дж. Кеннеді все ж віддавав перевагу колегіальному типу прийняття рішення, роблячи ставку на інтелектуальні можливості і відданість спільній справі членів команди.

Зрештою, будь-яка технологія прийняття рішення далека від ідеалу, а її вибір залежить як від низки обставин, так і від складу характеру та особливостей активності самого політичного лідера.

І все ж, зважаючи на те, що прийняття рішення прийнято вважати актом вибору, хоча в дійсності це не зовсім так, чи не найбільшою шкоди якості рішення наносить, по-перше, брак, спотворення або блокування надходження необхідної інформації; по-друге, очевидний, іноді дуже завзятий односторонній тиск впливової зацікавленої групи чи посадової особи або ж кількох груп/осіб на прийняття/зміст рішення; по-третє, порушення або й демонстративне ігнорування відповідальними (посадовими) особами норм та правил професійної або й загалом етики та моралі під час обговорення та прийняття рішення. Останнє призводить до емоційного збурення свідків процесу прийняття рішення, а далі по ходу їх інформування й зацікавлених так чи інакше у рішенні. Таким чином створюється ірраціональна атмосфера навколо процесу та учасників прийняття рішення, що призводить до нагнітання обстановки,

відміну від штучного інтелекту, так би мовити, природний інтелект якраз здатний приймати самостійно рішення, тобто визначатися, а отже і надавати зміст своєму а всякому іншому існуванню, а також діяльності. Проте, останнє, якщо добре вдуматися, знову ж таки зовсім не свідчить про самодостатність конкретної особи, а лише про її властивість та схильність до рефлексії – формувати оціночне судження стосовно будь-якої наявної інформації, тобто уявлення, враження, переживання тощо. Але не знання, бо знання не сумісне з рефлексією принципово, оскільки «Істина в мовчанні або поміж Двох полюсів...» (Сергій Гриневич).

Отож, швидше за все (політичне) рішення може відзначатися системою характеристик, які водночас є характеристиками самого суб'єкта рішення. По-перше, адекватність потоку подій. Адекватне рішення має відповідати критичній умові, які фіксують практично усі мудрі представники різних культур, зокрема суфії: «час, місце, люди і метод» (Румі) або ж «у потрібно місці, у потрібний час, потрібне зусилля» (Газалі). По-друге, відображення рівня розвитку (досконалості) ціннісно-вольової сфери суб'єкта рішення. Чим потужніше розвинута вольова сфера індивіда, тим ширше спектр його можливостей відхилитися від потоку подій або певним чином впливати на особливості їх перебігу.

Якщо ж підходити з формальної точки зору до прийняття рішень, то, наприклад, психолог А. Джордж, в процесі аналізу зразків процесу прийняття низки зовнішньополітичних рішень провідними державними діячами, зокрема Ф. Рузвельтом, Г. Труменом, Д. Бйзенхауером, Р. Ніксоном і Дж. Кеннеді та іншими американськими президентами, сформував уявлення про те, що можна виділити три типові процедури прийняття рішення, а отже й три типи рішень: "формальний", "змагальний" і "колегіальний".

Прийняття (політичного) рішення за формальною процедурою відбувається на основі аналізу поточної інформації, що надходить за посередництва комунікативних каналів, котрі відзначаються чіткою ієрархією відповідно до їх значимості і порогу довіри. Формальна процедура передбачає фактично бездоганне дотримання алгоритмів роботи з інформацією аж до самого прийняття конкретного рішення. Згадана процедура прийняття рішення досить популярна серед провідних політиків світу та вищих посадових осіб. До неї вдавалися, зокрема низка президентів США: Г. Трумен, Д. Ейзенхауер, Р. Ніксон; президент Франції Ш. де Голль, також вище керівництво колишнього СРСР. Подібна технологія прийняття (політичного) рішення відзначається високою ефективністю у ситуації, що вимагає, швидкої мобілізації ресурсів і зусиль, зокрема під час кризи або форс-мажорного становища. Вона дозволяє значно економити на часі, а надто не допускає розкачування, розпорошення зусиль і ресурсів на дискусію тощо. Проте, багаторівневність та ієрархічність надходження інформації неодмінно певним чином спотворюють первинну інформацію, що може призвести до втрати можливості прийняти оптимальне рішення. Разом з тим, за згаданої моделі природно відсутнє широке та публічне обговорення проблеми, що може призвести до нехтування окремими сторонами проблеми, а у подальшому інших негативних наслідків, таких, як підірив довіри «статистів» до ключових суб'єктів рішення, замовчування окремих важливих тем у спільноті тощо.

3. Калуга В. Ф. Від примату держави до відкритої політики: особливості розгортання "світової політики" / В.Ф. Калуга // Молода нація. Альманах. – К.: "Смолокип", 2005, № 3(36). – С. 108-124.
4. Радимен Вільям. Плуг, мор і нафта: як людство здобуло контроль над кліматом / Вільям Радимен ; пер. з англ. Тараса Цимбала. – К. : Ніка-Центр, 2013. – 271 с.
5. Тейлор Ч. Дебати між лібералами та комунітаристами / Ч. Тейлор // Сучасна політична філософія. Антологія. – К., 1998. – 435 с.
6. Хайдеггер, Мартин. Прологомени к истории понятия времени / М. Хайдеггер ; Центрально-Европейский ун-т, Программа "Translation Project". – Томск : Водолей, 1998. – 383 с.
7. Abulafia David. The discovery of mankind : atlantic encounters in the age of Columbus / D. Abulafia. - New Haven ; London : Yale University press, 2008.
8. Arendt Hannah. Lectures on Kant's Political Philosophy / H. Arendt, ed. by R. Beiner. – The University of Chicago Pres, Chicago, 1982. – 263 p.
9. Lewin Roger. In the age of mankind : a Smithsonian book of human evolution / R. Lewin. - Washington : Smithsonian books, 1988. – 255 p.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте суть феномену людства? Які підходи до розуміння походження та природи людства вам відомі?
2. Що об'єднує людство або робить його цілісним феноменом?
3. В чому полягає суть явища політики?
4. Коли, де і як сформувалося перше цілісне уявлення про політичну сферу?
5. Які якості в першу чергу характеризують політичну істоту?
6. Які риси та властивості найперше притаманні соціальній істоті?
7. Чим сутнісним відрізняється політична істота від соціальної?
8. Як атрибути розкривають суть сучасної політичної сфери?
9. Дайте характеристику феномену «політична культура». Яким чином політична культура пов'язана зі світовою політикою?

Творчі завдання

1. Як те чи інше бачення змісту існування людства впливає на обставини та якість існування конкретної людини?
2. Що собою представляє людина, будучи асоціальною істотою, якщо такий стан взагалі можливий?
3. Яким би міг бути світ, коли б в людині домінувало політичне начало над соціальним?
4. Хто чи що визначає, так званий, історичний поступ людства?
5. Розкрийте найпоказовіші віхи, так званого, історичного поступу людства.
6. Чим є культура в людському бутті? Яким чином вона формується?
7. Що собою представляє приватний інтерес, яка його природа і функція в бутті людини?

ПРИНЦИПИ І ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ТА ЗДІЙСНЕННЯ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

Феномен світової політики можна розглядати в двох ключових, тобто таких, до яких зводяться всі решта, ракурсах. З позицій ситуативно-механічного сприйняття або політичного атомізму світова політика є «продуктом» сукупної активності суб'єктів міжнародних відносин та права, а отже вторинним явищем стосовно інших видів соціально-політичної активності суб'єктів: спільнот, окремих індивідів та організацій, похідною щодо суб'єктів, зумовленою їх природою. Навпаки, осмислюючи суть світової політики в контексті холізму, можна помітити, що світова політика є певним первинним «проектом», елементи якого з тих чи інших причин реалізує той чи інший суб'єкт світової політики, вимушено чи добровільно, в іншому випадку, усвідомлюючи своє покликання або залишаючись в полоні власного невігластва, вважаючи, що є суверенним проявом існування, тобто «політичним атомом».

Відповідно, згаданих два підходи до розуміння суті світової політики спираються на дві ключові космогонічні доктрини, в основі яких лежать на перший погляд протилежні за своїм змістом принципи: еволюції та еманачії. Своєрідним раціональним симбіозом цих двох принципів можна вважати принцип креації, на основі якого штучно, тобто строго цілеспрямовано формується і підтримується третя парадигма буття, принаймні його антропо-соціального зрізу: парадигма цивілізації.

Ідея еволюціонізму або парадигма соціально-політичного атомізму щонайменше вже кілька століть є домінантною щодо інших світоглядних парадигм. Вона органічно пов'язана з процесами змасовлення та уніфікації, оскільки на перший план значимості в контексті еволюційного поступу виводиться група – сукупність носіїв ідентичних якостей, котрі еволюціонують. Самі по собі носії цих якостей є своєрідним «розхідним матеріалом» еволюції. При цьому провідні адепти еволюціонізму проголошуються яскравими зразками чи прикладами того, як саме «працює» еволюція, оскільки вони позиціонують себе як таку собі чергову «фрису досконалості» у процесі безперервного еволюційного поступу. Звідси породжується вождизм та/або месіанство різного гатунку: хто перебуває на вершині еволюційного розвитку, той має природне право усіх організовувати та вести за собою.

Холістична парадигма, котра за ядро має ідею еманачії, перебуває у статусі тіньової, на сьогоднішній день зазнавши значних спотворень, а надто механістичного характеру. Зокрема серйозного удару по чистоті ідеї еманачії завдало вчення Г. Гегеля про Абсолютну Ідею, таким чином зводячи до механічного розгортання заданих якостей разом зі статистичним нарощуванням кількості носіїв цих якостей за умови розмивання інтенсивності їх прояву. Відтак кожна елементарна частина буття, принаймні його антропо-соціального зрізу, якою по суті є людина, відчуває не органічний зв'язок з «первинною субстанцією» за принципом голографічного відображення, а механічний зв'язок з «конструкцією» – певним симбіотичним утворенням, наприклад, державою. Останнє є, якщо й не безпосередньою причиною, то надає потужний імпульс для того, аби людина відчувала себе відірваною від світу, «піщинкою» у просторі подій і процесів, від якої рівною мірою нічого не залежить. Людина – простий виконавець соціальних ролей та продуцент різного роду споживчих

не раціональна складова людської природи, як прийнято вважати, а ціннісно-вольова, яку в контексті загальнопоширеного світогляду прийнято часто ідентифікувати як духовну сферу людини. Інакше кажучи, від рівня розвитку ціннісно-вольової складової людської природи конкретної особи, якщо й не цілком, то значною мірою залежить, до якої саме думки або ідеї прихилиться та чи інша особа, яке рішення вона нібито прийме.

А далі свою прихильність, звикнувшись з тим, що вона раціональна істота, конкретна особа інтерпретує як цілком зважене цілерациональне рішення, до якого вона нібито дійшла, зваживши всі «за» та «проти». Відповідно, у широкого загалу сформувалося стійке враження про те, що нібито існує певний алгоритм прийняття (політичних) рішень. Хоча, насправді, це радше алгоритм переконання насамперед самого себе та інших у правоті нібито цілком зваженого прийнятого рішення.

Отже, прийнято вважати, що в основу прийняття рішення покладається низка сигналів, що надходять у той чи інший спосіб до суб'єкта прийняття рішення. Це сигнали щодо тих чи інших збоїв у функціонуванні системи, зміни якості відносин, зниження якості задоволення тих чи інших потреб або очікувань тощо.

Наступник кроком є підготовка рішення. По-суті, це збір інформації та її обробка, із залученням експертів та фахівців, необхідної нібито для прийняття рішення, а насправді, для того, аби виправдати те рішення, до якого і так схиляється суб'єкт відповідно до стану власної ціннісно-вольової складової. Тому, разом зі збором і обробкою інформації, як правило, відбувається формування аргументативного супроводу діяльності, пов'язаної нібито з прийняттям відповідного рішення, та змісту самого рішення. У кращих випадках аргументативний супровід також спирається на осмислення ймовірних наслідків від реалізації прийнятого рішення, хоча раціональним шляхом передбачити наслідки будь-якого рішення чи активності принципово неможливо. Інтелект не є тим оперативним механізмом, якому властиво продукувати передбачення. Раціональне мислення дозволяє прогнозувати, тобто, екстрапольовати досвід минулого на проекцію майбутнього. І тільки. Тож, залишається лише прогнозування ймовірних наслідків від реалізації прийнятого рішення. Але й останнє було б насправді абсолютно непродуктивним підходом до формування тактики активності, якби не одне «але». Інакше б ті суб'єкти, які, наприклад, розпочинали війни, зокрема Гітлер (як уособлення збірного суб'єкта), ніколи б не вдалися до відповідних дій, маючи перед собою незадовільні прогнози щодо реалізації своїх рішень. З іншого боку, будь індивід вільний справді обирати, якщо б не всі, то переважна б більшість суттєво б переглянули те, що прийнято називати долею. Що ж до сакраментального «але», то його суть полягає якраз тому, що буденна людина здебільшого є лише більше чи менше активним учасником, умовно кажучи, потоку подій, своєрідним провідником і реалізатором деякої «сторонньої» стосовно самого себе волі, а не самодостатнім буттям, тобто спонтанним буттям.

Зрештою, так би мовити, здравомислячі аналітики і науковці так чи інакше схиляються до переконання, що значною мірою якість і специфіка рішення залежить «від психологічної підготовленості суб'єктів прийняття рішень до ризику, з урахування фактору непередбачуваності» [вікіпедія].

З іншого боку, з огляду на рівень розвитку сучасних інформаційних технологій та штучного інтелекту, дослідники все більше схиляються до переконання, що на

бажано розкривати перед масами, інакше виявиться безглуздість ведення всякої війни, принаймні, зважаючи на слова Фрідріха II Великого: «Якби наші солдати розуміли із-за чого ми воюємо, не можливо було б вести жодної війни». Воюють же, як може виявитися, за ідеї. Точніше справжня війна на світових полях, а до того в умах мас, ведеться поміж дечим, що у контексті платонової філософії можна було б умовно назвати «Ідея», а у контексті, так званих, окультних наук – «Егрегор» (д.гр. ἐγρηγόρος – той, що перебуває у стані бадьорості) – «ментальний конденсат», що породжується думками та емоціями групи (спільноти) людей та набуває самостійного буття» [вікіпедія]. І хоча останнє визначення, себто поняття егрогора є досить і досить примітивним та умовним, все ж і його достатньо, аби збагнути, що люди «у руках» егрегорів лише засоби для їх власного поширення, у іншому випадку – гарматне м'ясо. Інакше б, наприклад, домігшись певних економічних переваг (реалізувавши свій умовний приватний інтерес) абощо, завойовник з незрозумілих самим представникам завойовника причин не тяжів би до того, аби позбавити завойовану сторону атрибутів її дійсної автентики – мови, традицій, легендарної історії, яку системно підмінюють нібито науково-вивіреною, тобто сфабрикованою. Зокрема, етноси, що опинилися під гнітом іудо-християнського егрегора тією чи іншою мірою позбулися своєї легендарної історії, будучи «підсадженими» на «голку» іудейського міфу про творення світу і онтогенезу людини та людства. Відтак, сучасні етноси, а отже і покоління українців, німців, хорватів як і будь-яких інших етносів уже програли інформаційну війну, так і не усвідомивши факту самої війни.

Відтак, рішення, надто політичні рішення, як би те незвично видавалося на перший погляд, не продукуються суто свідомо опосередкованими істотами, якими і є цивілізовані люди, і не приймаються ними строго з власної волі. Може виявитися, що політики та державні діячі, як і будь-яка інша людина, є лише такими собі посередниками в контексті модерної філософії очима, наприклад, Жана Бодрійя, Жюльєн Дельоза, або симуляторами суб'єктів політичних рішень. Насправді ж, до певних рішень людину підштовхує дещо, що не відображається у свідомості самої людини як стороннє самої неї. До речі, коли б людина справді приймала вольові рішення, будучи спонтанним суб'єктом, не могли б навіть натяку на передбачення існувати, проте феномен передбачень існує стільки, стільки і вікопам'ятна історія людства. До того ж такі передбачення виявляються переважно здійснюваними. Разом з тим, для адептів іудо-християнства, як і будь-яких інших парадигмальних течій мало б бути природним визнання того факту, що на все воля божа чи богів, а отже людина лише виконавець, в іншому випадку – ретранслятор «вищої» волі. Проте цілком непослідовний, водночас логічно мислячий упосереднений представник цивілізації, з якогось доброго дива, фанатично переконаний, що саме людина самодостатня у прийнятті системних на відміну від поточних рішень і їх реалізації.

Звичайно, останнє не означає, що конкретна людина принципово усунена від прийняття рішення, а є лише сліпим ретранслятором та інструментом його втілення. Так же, як людина здатна чинити опір, умовно кажучи, власним пориванням та бажанням, так же вона може протистояти з більшим або меншим успіхом таким собі «нав'язливим» ідеям, керуючись вищими, як на неї, цінностями. Відтак, у прийнятті (політичних) рішень все ж має місце суб'єктивний фактор, але його репрезентантом є

благ, який собі соціальний атом, доля якого автоматично вирішена, і до нього немає жодної справи будь-який інший соціальний атом поза сформованими зв'язками чи відносинами, що їх продукують і підтримують «конструкції». Як наслідок, людство як спільний знаменник або конгломерат усіх наявних рас та етносів останні кілька десятиліть років почало серйозно «хворіти» на «марксизм», далі на «фрейдизм», ще пізніше – «авангардизм» і тому подібні «феноменальні зміщення» щодо природного потоку подій.

Що ж до, на стільке те можливо, чистої ідеї еманції, хоча б у контексті платонової філософії як найпоширенішого серед решти контекстів і чи не найнейтральнішого у порівнянні з іншими, езотеричними або етнічно забарвленими версіями, то якнайпослідовніше відображає кілька моментів у проявленому бутті, зокрема в антропо-соціальному. По-перше, спосіб набуття всяким існуючим формами та змісту. По-друге, особливості «обтяження» формою та змістом і таким чином еквівалентного рівня втрати зв'язку з джерелом походження та поступового позбуття досконалості. По-третє, сприйняття самої форми та змісту безпосередньо, тобто поза оціночними судженнями, приміром в координатах добра і зла.

Осмилення щойно згаданих моментів дає можливість зрозуміти, що людина перебуває в стані когнітивного розбалансування, оскільки має властивість триматися однієї з двох когнітивних систем, попри те, що користується в переважній своїй масі практично лише однією – відносною. Тоді як абсолютну когнітивну систему сприймає як предмет вигадки або красивий фокус чи трюк. Йдеться про здатність людини, з одного боку, мати справу безпосередньо з суттю всього проявленого внаслідок еманції, охоплюючи його як є. З іншого – постійно визначатися з функціональним навантаженням чого б то було, залишаючи суть, як то кажуть, поза дужками, і, як наслідок, абсолютно до всього ставитися споживацьки, нехай навіть виходячи нібито з найвищих благородних мотивів або духовних поривань.

Відтак, відкидаючи, а по-суті невідаючи споглядання чи схоплення, спираючись винятково на інтенційне мислення або ж пізнання, котре за своєю природою автоматично є раціональним, людина як соціалізована істота автоматично віднаходить себе в системі координат, котрі сприймає як належне, а отже ідентифікує себе винятково як обумовлену істоту в обумовленому світі. Для такої людини світ, інші, як і вона сама для себе завжди уже існують з наперед визначеною ціллю, яка задається, як правило, містичним суб'єктом – цивілізатором. На роль подібного цивілізатора в релігійних схемах претендують «творці» чи «технократори», наприклад, Аллах, Кришна, Кукулькан або Єгова чи Кетцалькоатль, а у світсько-ідеологічних – комуністична партія, американська мрія абощо.

Зрештою, три вище згаданих принципи і, відповідно, світоглядні парадигми явно або приховано лежать в основі практично усіх наявних та можливих підходів до, з одного боку, розуміння суті, а з іншого – формування та здійснення будь-яких проявів чи зрізів політики, в т.ч. і світової політики. Насамперед йдеться про такі підходи, які не особливо прийнято обговорювати публічно як те чи інше явище з позицій осмилення його природи і констатації фактажу. Навпаки, подібні підходи, будучи предметом інтенційних міркувань та оціночних суджень навіть у наукоподібних формах викладу, стають приводом для маніпулювання громадською думкою, що

призводить до відповідних наслідків: у кращому випадку конфліктів аж до розв'язання військових дій, у гіршому – перекручування історії як сукупності фактажу, упорядкованого у часі, аж до знелюднення людини, тобто позбавлення її особистісних та індивідуальних якостей, залишаючи при цьому уніфіковану матрицю соціальної істоти, себто зберігаючи статус особи, позбавленої перспектив або її потенції індивідуального становлення та самореалізації, в іншому випадку – позбавлення конкретного етносу (раси) чи етносів їх самобутності та права на міфологізовану історію як дійсне і невичерпне джерело всіляких змістів.

Окрім інших підходів до реалізації світової політики насамперед виділяються такі: шовінізм, ксенофобія, націоналізм, расизм, космополітизм, патріотизм, геноцид абощо. Раніше подібні феномени розглядали в контексті міжнародних відносин або ж зовнішньої чи внутрішньої політики держави. Проте зміщення у ідентифікації згаданих і їм подібних явищ, вело до того, що ці явища приводили до потужних людських і надто культурно-духовних жертв, але «катализатори» відповідних процесів, керуючись певними проектами, не отримували належної оцінки або й взагалі залишалися в тіні безпосередніх реалізаторів, котрі, як правило, не відали що насправді вчиняли, бо керувалися відмінними від зачинателів процесу мотивами. При цьому, реалізаторами згаданих явищ чи поведінкових реакцій або ж носіями певних соціально-світоглядних ідейних нашарувань є природні чи стихійні групи людей – етноси, нації, народи, населення, а ось «катализаторами» виступають вузькі кола людей, об'єднані навколо певного інтересу або ж певної «місії». Діяльність таких кіл за своєю суттю завжди є змовницькою, а часто й зрадницькою щодо «реалізаторів», задуманих ними проектів.

Очевидно, найяскравішим прикладом маніпулювання масами задля реалізації своєрідних проектів обмеженого кола людей, об'єднаних навколо певного інтересу чи ідеї, є геноцид, суть якого полягає у прихованому умислі будь-яким способом знищити окремі групи населення чи цілих народів за расовими, національними, політичними або релігійними мотивами, тобто без оголошення війни, надто, якщо геноцид чиниться вузьким колом «змовників» проти народу, на чолі якого вини перебувають.

З позицій зваженого підходу, тобто уникаючи різких оціночних суджень, прийнято вважати, що **геноцид** (від грец. *genos* – рід і лат *caedere* – вбивати) – це 1) знищення окремих груп населення за расовими, національними, етнічними чи релігійними ознаками; 2) здійснювані певним колегіальним суб'єктом, який часто прийнято позначати як влада – знеособлений суб'єкт, масові нищення, переслідування, гоніння певних національних, етнічних, расових, соціальних, культурних, релігійних груп за принципом колективної відповідальності. В іншому випадку цілеспрямоване створення або, навпаки, зумисне уникнення запобіганню настання певних нестерпних умов життя, які розраховані на винищення певних груп населення також слід вважати геноцидом. В основі своєї геноцид як безпосередньо втілюване на практиці явище явно пов'язане з тією чи іншою ідеєю, зокрема расизму, шовінізму, націоналізму і вважається тяжким злочином проти людей і людства, демократії. Вважається, що як юридичне поняття «геноцид» вперше було використано у 1944 році американським юристом Рафалом Лемкіним у праці «Основне правило в окупованій Європі» («*Axis Rule in Occupied Europe*»). Відповідно до бачення Р. Лемкіна, «...взагалі кажучи, геноцид не обов'язково означає негайне знищення нації, крім випадків, коли

міжнародному рівні щонайменше зазнати широкого осуду, в іншому випадку – покарання, визначеного міжнародним трибуналом, звичайно, якщо суб'єкт дисфункціонального політичного рішення опиниться «у руках» міжнародного правосуддя. А це досить кропітка робота з надто низьким КПД, як правило. Принаймні, про це свідчить життєвий досвід, коли безкарними залишаються численні лідери, що так чи інакше стали причиною багатьох злочинів проти людини і людства.

Низькоефективні функціональні, а тим паче дисфункціональні політичні рішення, безумовно, ведуть до загострень у відносинах, ескалації конфліктів тощо.

Зважаючи ж на те, що політичне рішення прийнято ув'язувати з інтересом, попри дійсну природу інтересу, основною платформою політичного рішення стає компроміс. Під компромісом (грец. *compromissum* – угода, згода), як правило, прийнято розуміти «згоду з ким-небудь у чомусь, що досягається взаємними поступками заради досягнення мети» [вікіпедія]. Проте, як показує досвід, компроміс як цінність соціально-політичного життя та й взагалі в існуванні людини є досить спірною і водночас оманливою. Компроміс завжди передбачає певну нестабільність, оскільки жодна з конфлікуючих сторін не отримує бажаного результату чи мети. І у такій ситуації перебуває у, так би мовити, підвищеному стані, що саме по собі завжди супроводжується внутрішньою напругою. Відтак усякий компроміс – це, по-суті, нестабільний стан вичікування кожною з конфлікуючих сторін, прямо кажучи, зручного випадку, аби відновити усіма доступними засобами власний *status quo*, природно, за рахунок суперника, в іншому випадку за рахунок третьої сторони. Тому компромісні рішення завжди перехідні і найчастіше бувають вимушеними, бо усяка система тяжіє до рівноваги та упорядкованого існування. Особливо це помітно на рівні світової спільноти, коли питання стоїть, наприклад, про виборювання суверенітету певним етносом, виходу із-під впливу країни-гегемона певної нації. Зокрема, Україна, як кажуть, є живий зразок того, настільки неефективними бувають компромісні рішення. Те ж саме стосується балканської проблеми, кавказького регіону абощо.

Відтак, на фоні численних спроб врегулювати ті чи інші конфлікти або спірні питання можна говорити як про завідомо неефективні політичні рішення, так і про радикальні робочі. Як правило, завідомо неефективні рішення приймаються публічними світовими політичними інститутами, зокрема численними утвореннями ООН, у тому числі і Радою Безпеки. Інша справа, політичні рішення, вироблені державним апаратом чи інститутом країни-гегемона. За такими країнами, а отже і їх рішеннями стоїть потуга економічного потенціалу – відповідно економічні санкції часто виявляються дієвим механізмом тиску на конфлікуючу сторону, а також військовий потенціал. Не варто також забувати й про кібернетично-інформаційний потенціал провідних країн, тим більше з огляду на інформаційні та гібридні війни, що приходять на зміну прямим збройним конфліктам.

Вихідним моментом щодо прийняття рішення є встановлення факту суттєвого порушення у функціонуванні системи, відносин між суб'єктами, у т.ч. світової політики тощо. Природно, це очевидні і зрозумілі причини. Щоправда, світові конфлікти, себто війни мають під собою, як правило, ірраціональну основу, природу якої не так-то просто виявити, і разом з тим розкрити для мас, представники яких, як правило, не відзначаються особливими інтелектуальними потугами, а з іншого боку, не

суб'єкт існує, він завжди діє. Таким чином до прийняття рішень, у т.ч. і політичних будь-який суб'єкт підштовхує саме існування за визначенням, не залежно від його волі. Воля ж суб'єкта проявляється радше у виборі або у відмові від вибору, яке саме рішення прийняти зі спектру ймовірно можливих. Як наслідок, все більш-менш стає на свої місця: і світова політика, і політичні рішення є радше ірраціональними, по-суті, природними, принаймні поза волею і розумінням людини, аніж раціональними, себто строго продукованими і підтримуваними людиною/спільнотою відповідно до власного/колективного проекту. Як наслідок, у прийнятті зважених кардинальних рішень, які часто прийнято якраз і називати політичними, важливу роль відіграє властивість людини сприймати більше і ширше, аніж відображає буденна свідомість – інтуїція. Ще точніше, єдино вірні рішення є такі, які адекватні потоку подій. Їх здатні відтворити/прийняти лише ті, хто якимось чином схоплює цей потік подій і діє у згоді або ж синхронно з ним. Все решта, як правило, є суєтою у біблійному контексті розуміння цього поняття. Останнє означає, між іншим, що переважна більшість так званої фінансово-політичної еліти суєтяться, як зрештою і решта маси, створюючи ілюзію невтомної і кропіткої діяльності, як правило, не лише для стороннього ока, а й для самих себе, вірячи у власну покликаність та можливість розпоряджатися власною і долею інших.

І все ж, повертаючись у контекст раціоналізму, як доміантної призми світосприйняття, а отже і світоставлення, політичне рішення вимальовується як акт доброї волі суб'єкта, котрий вільний вчиняти як виважені, так і безглузді вчинки, покладаючись, окрім іншого, на наявну інформаційну базу, враховуючи умови й обставини прийняття рішення, а разом з тим на здоровий глузд та рахуючись з власним і інших інтересами. У такому разі політичне рішення стає своєрідним підґрунтям суб'єкт-суб'єктного взаємовідношення та/або взаємозв'язку. Суб'єкт, що приймає рішення, перебирає або мав би перебрати на себе відповідальність за його ефективність та прогнозовані або й ймовірні наслідки. Суб'єкт, на якого поширюється політичне рішення опиняється в ситуації вимушеної активності, заданої директивами політичного рішення. У згаданому контексті зразками політичного рішення слід вважати всі легітимні директивні та регулюючі акти: закони і підзаконні акти – укази, постанови, накази, розпорядження тощо. Дещо специфічну нішу займають оперативні рішення, котрі приймаються відповідно до ситуації, що вимагає негайної реакції, відповідальною особою, а далі проходять процес формальної легітимації.

Природно, що як і будь-які інші, політичні рішення відзначаються певною ефективністю, яка, насамперед, залежить від рівня компетентності та послідовності суб'єкта рішення. Своєю чергою мотиви є суб'єкта рішення визначають, який вектор дії надано рішенню. Воно може бути як функціональним – спрямованим на оптимізацію життєдіяльності системи, а також стабілізацію відносин, так і дисфункціональним – спрямованим на дестабілізацію системи та підірив основ сформованих відносин. До речі, у цьому контексті утримання від прийняття належного рішення або штучне затягування з прийняттям рішення слід також вважати дисфункціональним рішенням. Природно, суб'єкт дисфункціональних (політичних) рішень, уразі встановлення відповідного факту належним чином, має нести відповідне покарання, принаймні відповідно до національного законодавства. Тоді як на

здійснюються масові вбивства всіх членів нації. Він, швидше за все, означає скоординований план різних дій, спрямованих на знищення суттєвих основ життя національних груп з метою їхнього знищення. Метою такого плану буде розпад політичних і соціальних інститутів, культури, мови, національних почуттів, релігії та економічного існування національних груп, а також знищення особистої безпеки, свободи, здоров'я, гідності та навіть життя осіб, що належать до таких груп».

Проте ще у 1943 р. цей термін уже використовувався і на теренах СРСР, оскільки восени згаданого року маршал Рокосовський, даючи характеристику діям генерала Ватутіна, зокрема пов'язаних з організацією форсування Дніпра, зазначав: «Це не війна, а геноцид народу» [16, с.2].

Зрештою, термін «геноцид» почав активно та широко використовуватись після Другої світової війни в документах міжнародних організацій і у першу чергу в документах ООН. У Міжнародній конвенції «Про запобігання злочинам геноциду і покарання за нього» (1948 р.) під геноцидом розуміється:

- a) вбивства членів будь-якої групи;
- b) завдання тяжких тілесних ушкоджень або розумових розладів членам такої групи;
- c) усвідомлене створення для будь-якої групи життєвих умов, розрахованих на повне або часткове фізичне її винищення;
- d) засоби, спрямовані на призупинення дітонародження у середовищі будь-якої групи;
- e) примусове передавання дітей із однієї людської групи в іншу.

Тож геноцид – це переслідування та винищення людей за ознакою певної спільної етнічної, культурної чи біологічної належності у намаганні втілити на практиці ту чи іншу ідею «месіанського» типу. Сучасна історія знає велику кількість безпрецедентних за своїми масштабами і жорстокістю приклади геноциду:

- геноцид індіанців;
- геноцид черкеського народу (1763–1864 рр.) в ході Кавказьких воєн;
- геноцид гереро і нама (1904–1907 рр.);
- геноцид асирійців у Туреччині (1914–1925 рр.);
- геноцид вірмен в Туреччині (1915–1923 рр.) під час та після Першої світової війни;
- геноцид понтійських греків у Туреччині (1914–1923 рр.);
- геноцид українців (1932–1933 рр.) – голодомор за часів тоталітарного комуністичного режиму в СРСР, спровокований ідеологами і очільниками комуністичного месіанства, переважна більшість адептів якого були євреї за своїм етнічним походженням і, очевидно, ментальною належністю;
- геноцид євреїв (1939–1945 рр.) голокост, спровокований нацистськими колами Німеччини під час Другої світової війни;
- геноцид циган (1935–1945 рр.) під час Другої світової війни;
- героцид сербів (1941–1945 рр.) під час Другої світової війни;
- геноцид камбоджійців під час режиму червоних кхмерів (1975–1979 рр.);

- геноцид у Руанді (тутсі та хуту) (1994 р.) – чи не наймасштабніший геноцид по часах Другої світової війни;
- геноцид у Сребрениці (1995 р.) – злочин сербських сил проти боснійського мирного населення;
- геноцид у Дарфурі (Дарфур, Судан).

Стосовно українського етносу політика геноциду й етноциду активно здійснювалася у ХХ ст. Ознаки геноциду мають дії урядів різних країн стосовно кримських татар, українських німців, українських поляків, українських циган, українських греків, українських болгар, українських росіян. Але наймасовішим було вбивство голодом етнічних українців СРСР (в УРСР та РРФСР) у 1932-1933 роках. Це тривалий час замовчувалося і не визнавалося. Тепер про нього більше дізналися широкі верстви українського суспільства. Голодомор поволі визнається іншими націями саме геноцидом.

Сучасна Російська Федерація (на відміну від Німеччини й Польщі) не визнає злочинних дій уряду Радянського Союзу стосовно українців. Антиукраїнська політика в різних суспільно-політичних умовах за різних міжнародно-політичних обставин проявляється по-різному: раніше – у цілеспрямованій організації голодомору, тепер – в його невизнанні.

Інший геноцид на території Європи, що призвів до масових жертв, вчинено стосовно євреїв, зокрема євреїв, котрі масово проживали на території України. Він відомий як «голодом». Отже, обидва наймасовіші геноциди у Європі ХХ ст. відбувалися на території сучасної України стосовно українських громадян.

Між тим, природно існує різнобій у тлумаченні геноциду як у науковому, так і політичному вимірах. Він викликаний насамперед відмінністю позицій країн, точніше їх урядів та еліт з огляду на те, чи народ певної країни зазнав геноциду або ж влада конкретної країни була призвідником геноциду, в іншому випадку країна є правонаступником держави, влада якої вчиняла геноцид. Яскравим прикладом тут є Російська Федерація, котра є правонаступницею СРСР.

У 1946 перша сесія Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй прийняла резолюцію, яка підтвердила, що геноцид є злочином за міжнародним правом, але не містила юридичного визначення цього злочину. У 1948 році Генеральна Асамблея ООН прийняла Конвенцію про запобігання і покарання за злочини геноциду (СРРСГ), яка визначила злочин геноциду вперше. У Конвенції вказано, що геноцид є злочином відповідно до міжнародного права, незалежно від того, «чи має місце він у мирний чи у воєнний час» (ст. I). Таким чином, незалежно від контексту, в якому геноцид відбувається, він є караним міжнародним злочином.

Відтоді як Конвенція набула чинності в січні 1951 р. близько 80 держав-членів Організації Об'єднаних Націй прийняли законодавство, що інкорпорує положення СРРСГ в їх національне право.

У правовому полі України відповідно до статті 442 Кримінального кодексу від 2001 року вводиться термін «геноцид» та передбачаються правові наслідки за його здійснення. Зокрема у згаданій статті зазначається: «Геноцид, тобто діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної,

певного проміжку часу. Цікавість як процес є необхідним елементом для розвитку творчості» [довідник для мас, себто інтелектуальних споживачів, що не обтяжують себе критичними мисленням – вікіпедія]. По-друге, «прагнення особи повніше задовольняти свої потреби і бажання, що прямо не формалізовано в конкретному суб'єктивному праві, проте не суперечить праву як такому» [вікіпедія]. По-третє, «реальний, зумовлений відносинами власності та принципом економічної вигоди мотив і стимул соціальних дій щодо задоволення динамічних систем індивідуальних потреб суб'єктів господарської діяльності» [вікіпедія]. І, по-четверте, «система цілей і завдань зовнішньої політики держави. Згідно з ученням школи політичного реалізму, національні інтереси є причиною міжнародних відносин як таких» [вікіпедія]. В останньому випадку йдеться про дещо специфічний вид інтересу – так званий, національний. Але у будь-якому випадку із наявної сукупності визначень насправді не можливо впритул наблизитися до схоплення суті інтересу. А якщо так, то і яким чином за допомогою політичних рішень вдається узгодити інтереси (політичних) суб'єктів також прояснити не можливо.

Інша справа, якщо під інтересом розуміти цілком чи до певної міри усвідомлене суб'єктом власне бажання, задоволення якого можливе лише внаслідок прикладання власних зусиль впродовж певного часу задля накопичення відповідних необхідних ресурсів. Тоді інтерес набуває чітких рис приватності, до того ж строго індивідуальної, бо його основа – бажання ніколи не може бути інтерсуб'єктивним, тим паче колективним. Останнє означає, що внаслідок політичних рішень навряд чи можна узгодити хоч якісь інтереси, бо колективних, зокрема національних інтересів у дійсності не існує принципово, а за ілюзією національних інтересів представники влади або приховують строго приватні, або у такий спосіб маніпулюють громадською думкою, знову ж таки на власну користь. Інакше, якби дійсно існував спільний, себто національний інтерес, то не було б, зокрема, таких явищ, як лихварство, обман, надмірне накопичення, зрештою відвертого узаконеного, між іншим, грабування мас, тобто народу обмеженим колом «обраних», котрі представляють собою досить замкнене коло, так званої, фінансово-політичної еліти – національного чи й інтернаціонального, з іншого боку – регіонального штабу тощо.

Природно, що все це далеко не означає, що представники спільноти, хай би то був етнос, чи й нація, а народ – це насправді красиво завуальоване поняття маси, жодним чином не об'єднані за посередництва природних, на відміну від штучних, наприклад, примусу, факторів. Але інтегруючим началом за будь-яких умов є дещо відмінне від чистого інтересу, тобто усвідомленого, розтиражованого у часі бажання. Найчастіше, у такому випадку, до речі, відбувається неусвідомлена підміна: за спільний інтерес прийнято приймати схожість інтересів, особливо матеріально-економічного плану або в контексті питання виживання, а отже зацікавленості в ідентичних умовах та обставинах, сприятливих для реалізації кожним членом спільноти строго приватного інтересу.

Відтак, інтерес є далеко не визначальним фактором щодо змісту та особливостей прийняття політичних рішень, як і не є спонукальним механізмом. Оскільки будь-який суб'єкт, будь то людина чи колектив або певний інститут, завжди з необхідністю має діяти, бо активність є неспростовною і невинною умовою існування суб'єкта: допоки

виклик у політичному житті. Інше тлумачення суті політичного рішення, зафіксоване у Політологічному енциклопедичному словнику, говорить так: «Політичне рішення – це здійснюваний в індивідуальній чи колективній формі процес визначення завдань політичної дії, етапів, способів її досягнення». Відповідно, «прийняття політичних рішень – це технологічна реалізація політичної влади в управлінні соціальними процесами. Через конкретні політичні рішення політична влада втілює свою волю в управлінський процес відповідно до інтересів керівних груп». Разом з тим, Політологічний енциклопедичний словник так висвітлює змістовне наповнення поняття «політичне рішення»: «...Політична дія інформованого суб'єкта влади для реалізації певної мети, що передбачає оптимізацію зовнішніх і внутрішніх умов функціонування даного суб'єкта і визначення перспектив його подальшого розвитку».

Загалом політичні рішення, попри стійке враження про те, що вони є завершеним актом якоїсь системної діяльності, насправді здебільшого виявляються проміжними моментами у поточному існуванні спільноти та світового простору. Причиною специфічної незавершеності політичних рішень є те, що вони завжди є наслідком попередніх політичних рішень, котрі до деякої міри формують обставини і умови існування та діяльності спільноти та функціонування світового політичного простору, і, безумовно, причиною для наступних політичних рішень.

З іншого боку, будучи своєрідною дією, актом суб'єктивної індивідуальної чи колегіальної волі, політичне рішення завжди має натикатися на протидію з боку іншої суб'єктивної волі, в сторону якої воно було спрямоване, в іншому випадку до діяльності якої воно виявилось так чи інакше дотичне. Тому всяке політичне рішення – це не щось завершене і самодостатнє, а своєрідний елемент в потоці життєдіяльності спільноти та людства загалом. У такий спосіб за посередництва політичного рішення фіксується певна ситуація або стан функціонування спільноти, у контексті життєдіяльності якої воно приймається, та політичного простору загалом.

У загальнопоширеній літературі щодо природи політичного рішення прийнято завважувати на те, що воно є такою собі серцевиною політичної життєдіяльності, проміжним підсумком політичних процесів, що дозволяє політичній системі функціонувати у сталому режимі, забезпечуючи життєдіяльність спільноти та інституцій. По-суті, політичне рішення у такому разі є необхідним, хоча й далеко не завжди достатнім засобом, спрямованим на розв'язання поточних назрілих проблем, що виникли у спільноті або на рівні світового простору. Тому, образно кажучи, політичні рішення є такими собі вузловими моментами у «тканині» політичного та соціокультурного життя загалом, у світлі ефективності яких значною мірою вивіряється якість функціонування владних органів та інститутів, а також рівень їх визнання як масами, так і самодостатніми (політичними) суб'єктами.

Разом з тим, прийнято думати, що політичні рішення є засобом розв'язання назрілих проблем, як правило, шляхом узгодження інтересів зацікавлених суб'єктів. При цьому ключовим моментом виступає в такому разі своєрідне соціокультурне явище «**інтерес**». «Його всезнаючість» google розрізняє 4 варіанти або 4 позиції інтерпретації суті інтересу. По-перше, це «цікавість – емоційний вияв пізнавальних потреб людини, дуже важливий для формування різноманітних навичок та інтелекту. Інтерес – єдина мотивація, що здатна зробити роботу приємним заняттям протягом

расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу, – карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Публічні заклики до геноциду, а також виготовлення матеріалів із закликами до геноциду з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів – караються арештом на термін до шести місяців або позбавленням волі на термін до п'яти років».

Підґрунтям геноциду у масових масштабах, як правило, виступають комплекси уявлень, зведені до рівня тієї чи іншої соціально-антропологічної доктрини, яка нібито свідчить і водночас обґрунтовує вищість чи обраність однієї природної групи людей, будь-то раса, етнос, каста чи кластер стосовно інших природних груп людей. Як правило, ця вищість певним чином зафіксована у релігійних чи езотеричних текстах, що користуються масовим визнанням. Показовим прикладом у цьому випадку є іудейський досвід та ситуація. Попри те, що значна частина пересічних іудеїв зазнали на собі жакіття геноциду, названого голокостом і, можливо, масштабність цього явища аж надто штучно роздута, самі іудеї тримаються ідей, котрі відверто і цинічно підштовхують їх до зверхності стосовно інших етносів та своєрідного геноциду, про якийсь чомусь замовчують практично всі офіційні папери. Йдеться про соціально-економічний паразитизм як мінімум, явище якого, між іншим, зафіксовано у наймасовішому виданні, які тільки знає світ – у Біблії, а отже і у Торі: «Бо народ і царства, які не захочуть слугувати тобі, гинуть, і такі народи будуть винищені... І прийдуть упокорені сини тих, що пригнічували тебе, припадуть до ступній ніг твоїх всі, хто зневажали тебе... Ти будеш насичуватися молоком народів, і груди царські смоктати будеш» (Ісайя 60:12).

Що ж до самої ідеї зверхності іудейського етносу над рештою етносів, то про це красномовно свідчить у своїй книзі носій іудейської традиції А. Рибалка: «Краще за все, звичайно, коли душа переселиться в єврея – йому-то до спасіння рукою подати, виконуй собі заповіді – і все. Дещо гірше душі, що виявилася в тілі не єврея, – для виправлення йому доведеться пройти *гіюр* (кажуть, коли не єврей приймає іудаїзм, він отримує додаткову душу)» [15, с.64]. Щоправда, вчення стосовно зверхності іудея відносно решти етносів, завдяки тому, що нібито будь-яка людина, окрім іудея, має три душі, тоді як іудеям Єгова на вихідні дарує ще дві душі, зафіксовано не в Біблії, розділі Старий Заповіт, в у Каббалі: «Закони і переповідання, що не згадуються безпосередньо в писаній Торі, однак такі, що стали частиною єврейської традиції, називаються *каббала ле-Моше мі-Сінай* – «отримане Мойсеєм на Сінаї». До речі, в самому Талмуді це слово (каббала) досить часто вживається в значенні «традиція» [15, с.10].

До речі, зважаючи на вище сказане, виникає певна підозра, а чи завжди геноцид є однополосним злом? Тобто чи завжди і винятково винна та сторона, яка вчиняє геноцид, і чи завжди саме згадана сторона виступає «каталізатором» геноциду? А яка роль у вчинюваному явищі насправді належить жертві, особливо у порівнянні з тим, яку сама собі часто відводить жертва? І чи завжди жертва така вже й безневинна? А у

прив'язці до конкретних подій постає зразкове запитання: чому так широко, голосно і повсякчас говорять про голокост, тоді як проблема соціально-економічного паразитизму, а разом з тим і духовно-культурного або й ментального, якщо брати до уваги, що значній частині етносів нав'язана ідея зверхності малого іудейського бога як творця і вседержителя, не просто вперто замовчується, але всякі спроби підняти її до рівня публічності всіляко переслідуються?

Таким чином питання визнання тих чи інших явищ у світовому масштабі геноцидом не стільки пов'язано із безособовим і безпристрасним встановленням або ж констатацією фактажу, скільки з маніпулюванням інформацією та громадською (світовою) думкою практично на всіх фронтах. Йдеться про сучасну соціально-гуманітарну науку, релігію, мистецтво, особливо кінематограф, ЗМІ тощо. Відтак, гору бере той, хто володіє в достатній мірі необхідним ресурсом, в іншому випадку, хто менше принциповий і послідовний, щоб не сказати людяний і толерантний у порівнянні з іншими. Зрештою, диктує іншим своє бачення і правила «гри» той/та спільнота, яка більше вмотивована, зокрема потужніше «ідейно заряджена».

До речі, стан масової або колективної «ідейної зарядженості» по суті своїй є, якщо й не єдиним, то одним з головних джерел та причин масового прояву зверхності або й навіть нетерпимості однієї природної групи, як правило, етносу, стосовно інших природних груп, здебільшого усіх відмінних від «обраної», рідше – якоїсь конкретної. Така зверхність та нетерпимість має кілька варіантів «каналізації» – вивільнення заряду нетерпимості. Чи не найжорстокішим з позицій цінності людського життя, звичайно, є геноцид. Але якщо за найвищу цінність все ж брати духовне начало в людині та культурну самобутність етносу чи іншої природної групи, їх менталітет, то може виявитися, що шовінізм відверто підступне та зухвале, а отже й смертельно небезпечне явище навіть у порівнянні з геноцидом, оскільки геноцид націлений насамперед на «розчищення» «життєвого простору» за рахунок жертви внаслідок її фізичного знищення або обривання культурно-генетичної лінії, а ось шовінізм найперше передбачає тривале «паразиткування» на жертві, як духовне, так і економічне, аж до її остаточного виснаження.

Відповідно, **шовінізм** (фр. chauvinisme) – пропагування переваги однієї природної групи (етносу) над іншими природними групами (етносами) й обґрунтування «права» на дискримінацію та пригнічення інших природних груп.

Фактично у масовий вжиток згаданий термін зійшов з театральної сцени у 1831 році у Франції під час постановки комедії братів Коньяр «Триколірна кокарда», один із героїв якої був агресивний новобранець Ніколя Шовен де Рошфор. Прийнято вважати, що прообразом красномовного персонажа була реальна особа – військовий наполеонівської армії Ніколя Шовен (фр. Nicolas Chauvin), вихований, як-то кажуть, у кращих рисах поклоніння імператору – творцю «величі Франції». Ніколя Шовен прославився тим, що підкреслено зневажливо та зверхньо, а отже і жорстоко ставився до всіх без різниці представників завойованого арабського населення під час єгипетської експансії французької армії у 1799-1801 роках.

Відтак, у якийсь момент стало «модним» спочатку в аристократичних колах, а далі й в широких масах вживати термін «шовінізм» на позначення відвертої зверхності на основі етнічно-расової відмінності, щоправда з різними підтекстами. Спектр

6. Які суб'єкти світової політики зацікавлені в конфліктах і чому?
7. Що таке інспірований конфлікт, його основні характеристики?
8. Механізми підбурювання до конфлікту, їх характеристика.
9. Природа конфлікту і його місце в бутті загалом та у соціальному бутті людини зокрема.
10. Конфлікти, які визначали чи визначають обличчя сучасної цивілізації.
11. Дієві механізми вирішення конфлікту та наслідки від їх застосування.
12. Гуманітарна інтервенція як механізм покладання краю конфлікту або взяття його під контроль.
13. Мораль та конфлікт. Чи буває конфлікт моральним?
14. Приватний інтерес і конфлікт.
15. Рушійні сили та пускові механізми конфлікту.

ПОЛІТИЧНІ РІШЕННЯ, ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОЦЕДУРИ ЇХ ПРИЙНЯТТЯ

Світові процеси, сполучені з антропологічним фактором, себто такі, що за своє джерело або за свого модератора мають цілеспрямовану людську активність, завжди спираються на певне рішення, яке вимушений або схильний приймати той чи інший суб'єкт світових процесів, зокрема світової політики. Тому в контексті світової політики доцільно говорити про політичні рішення, хоча вони за своєю суттю часто є глобальними рішеннями щоправда, так би мовити, з певною поправкою на типовість людського мислення і діяльності. Йдеться про те, що лише окремі з мільйонів здатні мислити глобально, а діяти партикулярно – діяти тут і тепер, але завжди з огляду на глобальні наслідки локальних дій. Тоді як, опосередкована істота, якою і є практично всі за мізерним винятком, схильні мислити ситуативно у прив'язці до поточних актуалізуючих та/або активуючих причин і діяти так само ситуативно у відповідності до обмеженого кола наявних моделей поведінки та засвоєних зразків реакцій. Це стосується практично усіх політиків та інших діячів, так чи інакше представлених не лише на національному, а й світовому рівнях.

Відповідно, політичні рішення, прийняті одноосібно чи колегіально посередніми суб'єктами, якими здебільшого і є політики та інші діячі – фінансова, інформаційна та іншого штибу соціокультурна, так би мовити, еліта –носіть не хоча б прогностичний, а винятково прагматичний характер, зав'язаний на тяжінні задовольнити власні потреби і бажання, у т.ч. потреби у самолюбванні та відчутті зверхності, а також ілюзорному відчутті потенціалу вершити долі інших. Таким чином, політичні рішення в дійсності є не стільки відповідальними та такими, що націлені на примноження загального блага або ж підтриманні і нарощуванні позитивної атмосфери життєдіяльності як окремої спільноти, так і здебільшого людства загалом, стільки кон'юнктурними, зумовленими людським, а найчастіше і суб'єктивним факторами.

Натомість загальноприйнято триматися ідеї про те, що політичні рішення – це водночас певний етап політичного процесу та результат певної активності, спрямований на вирішення тієї чи іншої проблеми або ж певна реакція на наявний

4. Калуга В.Ф. Світова політика: від сукупності чинників до цілісного феномену / В.Ф. Калуга // Вісник аграрної історії. – К. : ТОВ Тім-Сервіс. – 2017. – Випуск 21-22. – 243-248 с.
5. Калуга В.Ф. Суспільство як джерело девіантної поведінки та стимулятор агресії / В.Ф. Калуга // Наук. записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філософія / ред. колегія : І.Д.Пасічник, М.О. Зайцев та ін. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», – 2014. – Вип. 16. – С. 41-46.
6. Конфликтология. – М.: ЮНИТИ, 1999. – 551 с.
7. Перепелиця Г. Військово-політичний конфлікт // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К.: Парламентське видавництво, 2011. – 808 с.
8. Политическая конфликтология. Под ред. С. Ланцова. – СПб. : Издательство «Питер». –2008. – 452 с.
9. Ротенфельд Ю.А. Запечатанная книга: кризис понимания / Ю.А. Ротенфельд. – Луганск : Світлиця, 1999. // Кн. 1 : Мессіанський характер: основи соціокультурного аналізу. – 1999. – 288 с.
10. Ротенфельд Ю.А. Запечатанная книга: кризис понимания / Ю.А. Ротенфельд. – Луганск : Світлиця, 1999. // Кн. 2 : Філософія, или Тень мудрости : альтернатив. курс древ. европ. філософії. – 1999. – 200 с.

Питання для самоконтролю

1. Яке явище в бутті людини прийнято позначати конфліктом? Які є визначення конфлікту?
2. Класифікація конфлікту.
3. Етапи розвитку конфлікту.
4. Характеристики суб'єктів конфлікту.
5. Суть гуманітарного конфлікту.
6. Соціальний конфлікт, його природа та особливості.
7. Конфлікт інтересів, його особливості.
8. Місце та роль конфлікту в існування соціуму та людства.
9. Найпотужніші світові і регіональні конфлікти, які вам відомі.
10. Причини та підстави конфлікту.
11. Система та етапи аналізу конфлікту.
12. Що таке картографування конфлікту?
13. Механізми втручання світової спільноти в конфлікт з метою взяття його під контроль.

Творчі завдання

1. Розкрийте відмінності між конфліктом та війною.
2. Охарактеризуйте раціональну та ірраціональну сторони конфлікту.
3. Мистецтво інтерпретації конфлікту, у чому його суть та провідні підходи.
4. Чи можливий безконфліктний світ і чому?
5. Яким би міг бути безконфліктний світ?

підтекстів зміщувався від огидливого ставлення до подібної зверхності, особливо, якщо зважити, що сам Ніколя Шовен не належав до «кращих» прошарків, аж до захоплено-запального, беручи до уваги нібито максимальний прояв вродженого патріотизму «громадянина».

Лише з часом розмите поняття «шовінізм» втратило шлейф емоційного забарвлення та звелось до терміну «шовінізм» з досить конкретним визначенням або змістовним наповненням. Хоча негативний заряд за самим терміном все ж зберігся. Принаймні в контексті думки численних світового масштабу діячів. Зокрема, з приводу шовінізму Блаженніший Любомир (Гузар) зазначає таке: «Про шовінізм» нема потреби довго говорити. Це націоналізм у найгіршому вигляді. Шовінізм був і є причиною багатьох міжнародних непорозумінь і нещастя». По-суті, у згаданому контексті шовінізм – це сукупність різноманітних проявів націоналістичного екстремізму.

Як соціально-політичне явище шовінізм може виникнути на теренах будь-якої спільноти, надто тієї, що наділена атрибутами державності та володіє на певному історичному відрізку часу потужними економічними, мілітарними та іншими ресурсами, наприклад, у наш час – технологічними та інформаційними. Між тим, до процвітання явища шовінізму в середовищі тієї чи іншої природної групи, особливо це очевидно на прикладі етносу, призводить певна магічно-світоглядна концепція, відповідно до якої формується установка про месіанство, богообраність того чи іншого етносу, виняткову його наближеність до цивілізатора тощо. Тією чи іншою мірою ноти шовінізму притаманні менталітету будь-якого етносу чи іншої природної групи. Однак лише в окремих етносів на певному етапі їхнього існування ці ноти переростають, так би мовити, в пісню їхнього існування. У такі періоди етноси ведуть себе явно зухвало, прикладом чому є імперіалістичні зазіхання або тяжіння до світової гегемонії, явної чи прихованої, тощо.

Природно, що прояви шовінізму далеко не обмежилися представниками французького етносу. Так, у вікторіанській Англії виник власний варіант шовінізму – «джингоїзм». Термін увійшов у вжиток у Великій Британії в період російсько-турецької війни 1877-1878 років. Після відправлення англійської ескадри у Чорне море на допомогу туркам для перешкодження просуванню російських військ, в країні різко посилюлися шовіністичні настрої. Вираз *by Jingo* («клянусь Богом») на той час зустрічається у приспіві модної в той час войовничої пісеньки, яку виконував Гіллберт МакДермотт. Сама по собі фраза «*by Jingo*» є усталеним жаргонізмом, отриманим, очевидно, внаслідок евфемізації широко вживаного вислову «в ім'я Ісуса» («*by Jesus*»). Відтак, стараннями британського політика-радикала того часу Джорджа Холіока зміст згаданої пісні та евфемізм «*by Jingo*» лягли в основу політичного терміну «джингоїзм».

Проте, як не дивно, використання згаданого терміну, як кажуть, за прямим призначенням було пов'язано із зовнішньою політикою 26 президента США Теодора Рузвельта, якого часто звинувачують у шовінізмі. Зокрема, 8 жовтня 1895 у інтерв'ю газеті *The New York Times* він зазначив: «Багато говорять про „джингоїзм“. Якщо під „джингоїзмом“ мається на увазі політика, відповідно до якої американці рішуче і переконливо захищають свої права, котрі, між іншим, поважають іноземні держави, тоді ми є „джингоїсти“». Хоча у Сполучених Штатах Америки досить популярною

виявилася власного зразка ідея «стовідсоткового американця» – насамперед захисника інтересів та честі батьківщини на полях військових дій. Прототипом стовідсоткового американця, очевидно, послуговував образ Дугласа Макарута (Douglas MacArthur) – американського воєначальника, генерала армії США (18 грудня 1944), командувача дивізії в Першу світову війну, головнокомандувача більшої частини союзних військ на Тихоокеанському театрі воєнних дій під час Другої світової війни і всіх збройних сил США під час війни в Кореї. Зрештою, генерал Дуглас Макарут є одним серед найяскравіших діячів у американській історії останнього часу. Зі слів невідомого науковця, його життя – це «одне з найоб'ємніших дзеркал, в якому відобразилася ціла епоха. Варто зазначити, що «дзеркало» це було американцем, і відображення, що в ньому виникало, – специфічним, американським. Саме цим і цікава для нас особистість Макарута, якого до цього часу поважають як національного героя» та постійно згадують його дві знамениті фрази, виголошені під час тихоокеанських подій періоду Другої світової війни: «Я зробив, що міг, але я ще повернуся» (1942 рік) і «Я повернувся!» (1944 рік).

Зрештою, на початку ХХ століття, особливо у часи Першої світової війни країни Заходу поголовно поглинула хвиля шовінізму на рівні державної політики. Щоправда хвиля шовінізму прокотилася усім цивілізованим світом, а надто охопила собою Японію та Радянський Союз. До речі, яскравим прикладом шовіністичного психозу може послуговувати випадок з 45-річним японським письменником, одним із реальних претендентів на літературну Нобелівську премію Юкіо Місіма, який у листопаді 1970 року вчинив характерні для того, аби продемонструвати свою безмежну відданість батьківщині, тим самим нібито засвідчивши настільки досконалою є японська нація у порівнянні з рештою націй.

В цілому ж щодо природи і змісту шовінізму в колі науковців та політичних діячів особливих дискусій не виникає, оскільки ставлення до цього явища як до прояву екстремістської форми свідомості, параноїдального світосприйняття, яке іноді набуває гротескних форм, практично є загальноприйнятим. При цьому, особливо небезпечним шовінізм виявляється тоді, коли він стає частиною або й взагалі поглинає офіційну політичну доктрину держави, отримуючи юридичне визнання та законодавче підкріплення.

Юридично виправданий шовінізм, як правило, має місце у багатосторонніх державних утвореннях, насамперед імперіях, якого б вигляду ті набирали або під який би політичний устрій маскувалися. І хоча час офіційних імперій минув із розпадом Російської імперії, імперії по факту все ж залишилися до наших днів. За приклад може слугувати знову-таки та ж сама російська імперія у «тілі» Російської Федерації. Можна також говорити частково про китайську, британську, латино-іспанську (португальську), індонезійську імперії тощо. При цьому імперія завжди передбачає наявність шовінізму за визначенням, оскільки імперський етнос, навколо якого формується і зусиллями якого підтримується імперія, автоматично вивисує себе стосовно решти фактично підкорених етносів. Прояв подібного шовінізму з очевидними, часто непоправними наслідками для пригнічених етносів здебільшого прийнято називати великодержавний шовінізм. Насамперед йдеться про культурне з наступним фізичним виродженням етносу шляхом позбавлення його культурної

більше сполучених з сумлінням та повагою до іншого суб'єкта чи інституції, наприклад, етносу чи народу абощо. Останнє означає, що, аби бути помітним гравцем на світовій арені, з яким вимушено або добровільно рахуються інші гравці, суб'єкт світової політики, – держава, транснаціональні корпорації, в окремих випадках, світові організації, а також таємні світові утворення, – щонайменше не повинен за будь-яку ціну уникати конфліктної ситуації. Більше того, він повинен в окремих випадках провокувати конфліктну ситуацію, в інших – приймати найактивнішу участь як третя сторона, наприклад, як миротворець.

У такому разі функціональне навантаження конфлікту у контексті світової політики може бути представлено низкою таких моментів:

- інструмент *природного* урівноважування сукупності потенціалів суб'єктів світової політики;
- інструмент *цілеспрямованого* втручання у світові процеси внаслідок наміру чи тяжіння до досягнення певних цілей;
- інструмент регулювання чисельності і якості суб'єктів світової політики;
- механізм забезпечення контролю над масами та регіонами;
- механізм стримування культурного та духовного розвитку окремих етносів та/або людства загалом;
- механізм контролю за чисельністю і якісним складом популяції як на рівні окремих рас та етносів, так і на рівня людського конгломерату.

Тож у сухому залишку про конфлікт можна сказати, що його природа та суть залишаються незбагненими для людини. Проте, залежно від рівня і специфіки розвитку та досконалості суб'єкта, конфлікт може виконувати різноманітні інструментальні функції з огляду на наміри суб'єкта. При цьому важливо усвідомлювати, що конфлікт далеко не завжди вичерпується таким явищем як війна. Хоча на рівні повсякденного існування ці два поняття часто автоматично отожднюються. І все ж, війна передбачає очевидні жертви, якою б вона була, від збройної до інформаційної. Війні неодмінно притаманне також насилля, в т.ч. моральне або інтелектуальне. Конфлікт, своєю чергою, передбачає наявність певної несумісності або різниці потенціалів, які природним чином тяжіють до вирівнювання або урівноваження.

Література з теми

1. Антонян Ю.М., Давитадзе М.Д. Этнорелигиозные конфликты: проблемы, решения. Учебное пособие / Ю.М. Антонян, М.Д. Давитадзе – М.: Щит-М, 2004. – 368 с.
2. Ильясов Ф.Н. Причины и типология этнических конфликтов // Социальные исследования. – М., 2017. № 2. С. 20-33.
3. Дарендорф Ральф. У пошуках нового устрою : лекції на тему політики свободи у ХХІ столітті / Р. Дарендорф ; пер. з нім. А. Орган. – К. : Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2006. – 110 с.

на динаміці конфлікту, виникненні конфліктної ситуації, переході конфлікту з однієї стадії до іншої, формах конфліктної поведінки та кінцевому завершенні конфлікту. Тоді як в структурній моделі основний акцент зосереджено на аналізі умов, що знаходяться в основі конфлікту та визначають його динаміку. Головна мета згаданої моделі полягає у встановленні параметрів, що впливають на конфліктну поведінку, і конкретизації форм впливу.

Що ж стосується внутрішніх конфліктів, притаманних суб'єкту, сутнісно значимих на рівні спільноти, то найперше йдеться про **конфлікт інтересів** (від лат. *interesse* – бути в середині, мати важливе значення) – зіткнення протилежних інтересів на рівні суб'єкта дії. Ситуація, за якої індивід, група чи колектив виявляють себе в становищі вибору поміж несумісними або й протилежними інтересами. Найчастіше конфлікт інтересів притаманний суб'єктам, що є посадовими особами і мають певним чином розмежовувати та/або узгоджувати між собою приватні інтереси та інтереси організації чи колективу, які вони представляють. А також установам і організаціям, які за специфікою своєї діяльності поєднують водночас декілька функцій, що взаємно обмежуються або конфліктують між собою.

Основним з основних принципів пошуку ефективної моделі корпоративного управління або управління колективом чи процесами є підхід, за якого конфлікт інтересів не потрібно усувати. Натомість необхідно знайти механізми соціальної взаємодії, що перетворюють конфлікт інтересів у джерело ефективного розвитку.

Загалом, існування людства за його вікопам'ятну історію, а надто за останні два століття надто і надто конфліктне. Практично за малим винятком чи не кожен день з року у рік у світі має місце гострий конфлікт у якійсь із його точок, особливо, так званих, гарячих. Зокрема до найпотужніших конфліктів ХХ – початку ХХІ століття варто віднести, по-перше, інспіровані під релігійні конфлікти християнсько-язичницьке; християнсько-мусульманське; мусульмансько-індуїстське; шіїтсько-сунітське; католико-ортодоксально-протестантське протистояння. По-друге, інспіровані під расові конфлікти європейсько-арабо-негро-китайське, гойсько-народообранське, арійсько-іудейське, русоімперське-західноцивілізаційне протистояння тощо. По-третє, інспіровані під цивілізаційні конфлікти, що зводяться до протистояння поміж супердержавами (індустріальні гіганти + мілітарний потенціал) – потенційні гіганти (Китай, Індія, Бразилія – людський та природний ресурс) – треті країни або статисти.

Таким чином явище конфлікту є невід'ємним елементом світової політики, без якого практично не можливо уявити, ані, так званий історичний поступ, ані сам стиль і спосіб існування сучасної людини, оскільки людське існування саме по собі виявляється завжди уже конфліктним. Інакше кажучи, будучи конфліктною істотою за своїм становищем, людина автоматично переносить комфортний, себто звичний спосіб існування в площину міжособистісних та міжгрупових відносин. Останнє, окрім іншого, означає, що всілякі спроби, як правило, теоретичного спрямування, зробити світ безконфліктним є, прямо кажучи, безглуздими або, щонайменше наївними. Відтак, практично усяке «миролюбне месіанство», а надто інституціональне, на відміну від персонального на кшталт добре відомої Матері Терези, за своєю суттю є прагматичним явищем, спрямованим на досягнення певних цілей, далеко не завжди гуманних, тим

самобутності – насамперед унікальних традицій та обрядів, в т.ч. ініціативних, славного або героїчного (по суті міфологічного) історичного минулого, мови, етнічної духовної еліти; економічної самодостатності – виведення контролю над ресурсами в центр метрополії; етнічної відтворюваності – визнання себе новими поколіннями або космополітами або дотичними чи й належними до імперського етносу; ідентичності та самоідентичності – розпорошення менталітету, втрата самого «бренду» того чи іншого етносу, тобто визнання унікальності та права на існування етносу, як і вживання автохтонної назви, згадування історії тощо.

Отже, **великодержавний шовінізм** є різновидом шовінізму або крайньої стадії загострення націоналізму, сполученого з ідеологією та відповідною практикою насамперед соціально-політичної еліти домінуючого етносу у межах багатоетнічної держави, котра характеризується пропагуванням практично всіма доступними способами винятковості або месіанства імперського етносу щодо решти етносів, зібраних під одну «короною». При цьому у сучасному світі, де, так звана демократія, остаточно витіснила або й зруйнувала аристократизм внаслідок виродження з тих чи інших причин єдинокривних з етносом аристократичних родів, соціально-політична, а отже й економічна еліта може бути представлена у переважній більшості або представниками іншого етносу, як правило, іудейського, або переконаними космополітами з невизначеною етнічною належністю та генезисом. Прикладом тому є практично чи не кожна сучасна нація, в т.ч. українська, де іудеї за різними оцінками становлять від 1 до 3 відсотків складу населення, а у владних колах, зрештою з бізнесом, особливо олігархатом, представлені приблизно трьома четвертями.

Таким чином можна дійти досить своєрідного, як на перший погляд, висновку про те, що в сучасних реаліях явище «великодержавного шовінізму» «осідлано» щонайменше космополітами, а насправді представниками певної групи, яка може виявитися не стихійною, а певним чином організованою та мати свою історію існування і діяльності. Як наслідок, будучи у розпорядженні «третьої сторони», великодержавний шовінізм перетворюється на потужний інструмент міжнародної політики шляхом впливу як на процеси в тому чи іншому державному формуванні, так і на інші державні формування. Яскравим прикладом тому є ідея «Русского мира», за посередництва якої підривається стабільність не лише сусідніх державних утворень та виправдовуються деструктивні дії, але в перспективі заганяється у глухий кут і сам титульний етнос, оскільки він перетворюється, по-перше, ворога інших етносів, по-друге, духовно розкладається з середини, заціклюючись на штучній ідеї світового месіанства і, відповідно, обраності чи покликаності. Останнє суттєво відволікає від вирішення поточних проблем практично в усіх сферах суспільного існування, а надто створює умови, за яких будь-які спроби індивідуального розвитку, орієнтованого на засвідчення унікальності чи прояву індивідуальності сприймаються вороже, тобто як те, що ставить під сумнів велич самої ідеї і покликання природної групи.

Термін «великодержавний шовінізм» вживається також для позначення явно нерівноправних відносин між «великими» та «малими» державами. У такому випадку мова може йти про, так звані, сфери впливу та поділ світу на сфери впливу між супердержавами. Відтак, великодержавний шовінізм проявляється насамперед у політиці імперіалізму, колоніалізму і неокolonіалізму, разом з тим у насадженні

розбрату між різними природним групами, об'єднаними як за етнічними, так і за ідейно-світоглядними ознаками, дискримінації, цькуванні пригноблених природних груп, а також у расизмі.

Якщо триматися популяризованого варіанта стосовно расизму, представленого, зокрема у Вікіпедії, то останній ідентифікується з таким собі проявом віри у вищість одних рас чи етносів над іншими та упередженням і дискримінацією, пов'язаними зі згаданою вірою. При цьому підставою для расизму проголошуються науково необґрунтовані політичні теорії, що ґрунтуються на поділі людей за біологічними ознаками, зокрема на основі особливостей зовнішнього вигляду, таких як колір шкіри, структура та колір волосся, риси обличчя, будова тіла тощо, або за етнічною приналежністю. Такі теорії сліпо вважаються підставою для расової дискримінації та упередженого ставлення до людей і їхніх спільнот залежно від приналежності до того чи іншого етносу або раси. Відповідно до расистських теорій люди різних рас явно відрізняються також за моделями соціальної поведінки. Тобто, з особливостями біологічних ознак ув'язуються психологічні, розумові та фізичні особливості, на основі чого, як правило, робляться грубі узагальнення на зразок: «усі негри ліниві», «усі жиди жадібні» тощо. Ця різниця, як стверджують окремі науковці, а надто послідовники расистських теорій, зумовлена механізмами спадковості і не зникає повністю у результаті виховання, соціалізації та інших культурних процесів.

І далі у Вікіпедії зазначається: «Хоча суспільні науки розрізняють поняття «раса» та «етнічність», у популярному вжитку й у старій науковій літературі ці два терміни часто означають одне й те ж. Слово «етнічність» часто вживається у значенні, яке традиційно приписується слову «раса»: поділ людей на групи за ознаками, що вважаються суттєвими або вродженими (наприклад, спільне походження або характерна поведінка). Тому терміни расизм та расова дискримінація часто вживаються тоді, коли мова йде про дискримінацію на етнічній чи культурній підставі, незалежно від того, чи різницю можна охарактеризувати як расову. Конвенція ООН про подолання усіх форм расової дискримінації не розрізняє терміни расова та етнічна дискримінація. У цій конвенції проголошено, що ідея вищості на расовій основі хибна з наукової точки зору, ганебна морально, несправедлива соціально й небезпечна – расовій дискримінації нема місця ніде, ні в теорії, ні на практиці».

Між тим, висвітлена у Вікіпедії інформація про расизм явно примітивна, до того ж досить тенденційна, очевидно, виписана на основі біологізаторського підходу до осмислення природи людини та людства у поєднанні зі своєрідним «угодовством» модним тенденціям в соціо-культурному просторі. Причин тому може бути декілька. Зокрема, зміщення контексту проблеми відносин між расами та етносами з когнітивної та екзистенціальної площини в етичну (моральнісну) та правову або юридичну. Також спотворення розуміння суті та природи раси, а також етносу, зрештою неадекватне змістовне наповнення понять раса, а з іншого боку народ, нація, етнос, які часто ідентифікуються як синонімічні, хоча останні далеко не є такими. Якщо бути уважним до міфології різних культур та етносів, а міфом нехтувати принципово не варто, оскільки «міф оголошує про появу нової космічної ситуації чи головної події. Отже, він завжди є розповіддю про творення: він розповідає, як щось сталося, як воно почало бути. Ось чому міф рівнозначний онтології: в ньому йдеться лише про *дійсне*, про те,

В якості прояву основних суперечностей суспільного розвитку спільноти (нації, етносу, колективу), соціальний конфлікт з необхідністю спонукає до пошуку моделей, шляхів і механізмів розбудови існуючого або й побудови нового соціуму. При цьому звернення до феномену соціального конфлікту виявляється вагомим у суто пізнавальному плані, оскільки значно розширює погляд на природу суспільства. Тут окреслюється позиція, яка дозволяє розглядати сутність соціального конфлікту крізь призму понять “цивілізаційне”, “цивілізоване”, “нецивілізоване”, “конструктивне”, “деструктивне” тощо. Розвиток же соціального конфлікту може регулюватись в умовах сьогодення, насамперед, шляхом поступового спрощення та наступної його ліквідації. Одночасно можливе таке розв'язання соціального конфлікту, коли він існуватиме й надалі, але працюватиме тільки у конструктивному полі. Цілковите ж припинення його існування – можливе та необхідне, але воно настає із руйнуванням системи, у якій він мав місце і яка себе вичерпала. Останнє, безумовно, тягне за собою докорінну переструктуризацію будь-якої спільноти, тобто призводить до докорінної трансформації соціальних груп або й формування нових на основі радикально відмінних принципів і підходів до спільного існування.

Отже характерною ознакою соціального конфлікту є саме те, що основними його суб'єктами є соціальні групи. Однак, зважаючи на те, що групові потреби, інтереси, цілі можуть реалізуватися винятково за посередництва влади, тобто її набуття і використання, то безпосередню участь в соціальних конфліктах беруть в основному політичні інститути і організації. Зокрема, політичні партії, бюрократичний апарат, різні гілки влади, лобістські групи та групи тиску. Адже саме вони є виразниками інтересів та інтенцій великих соціальних груп. Як наслідок, соціальний конфлікт в кінцевому варіанті переважно приймає вигляд не конфлікту великих соціальних груп, а конфлікту політичних, етнічних, релігійних та інших лідерів. Які діють від імені та спираючись на підтримку відповідних соціальних груп.

Тримаючись руслу згаданого підходу до розуміння специфіки соціального конфлікту, відомий конфліктолог Р. Дарендорф до суб'єктів соціального конфлікту зараховує три різновиди соціальних груп:

- первинні групи – безпосередні учасники конфлікту, що перебувають в стані взаємодії з приводу досягнення об'єктивно чи суб'єктивно несумісних цілей;
- вторинні групи – групи, які намагаються уникнути безпосереднього втягування в конфлікт, але активно сприяють виникненню і ескалації конфлікту. На стадії загострення конфлікту вони можуть перебрати на себе роль первинних груп;
- треті сили – соціальні групи, що зацікавлені в розв'язанні конфлікту.

Зрештою, соціальний конфлікт, як закономірне і логічне явище будь-якої соціальної системи, виконує не тільки дестабілізуючу роль, а й є сутнісно-організовуючою формою цивілізаційного (як змісту історії) процесу, а його феноменальність як певна гранична ситуація полягає в стимулюванні змістотворчого поступу історії людства, місцем зустрічі, так би мовити старої і водночас нової цивілізацій.

В цілому ж конфліктологія напрацювала дві моделі опису соціального конфлікту: процесуальну та структурну. Процесуальна модель загострює свою увагу

теоретичного філософування, аніж безпосередньої практики. Тому емпірично можна дослідити лише наслідки його проявів у суспільній практиці. Наприклад, значно простіше прослідкувати розвиток військового, соціального чи економічних інтересів конфлікту, що є здебільшого логічним розгортанням або певним чином сполучені з гуманітарним конфліктом.

Вважається, що перспективи вирішення гуманітарного конфлікту приховуються на рівні окремих політичних систем та їх потенційної здатності до комунікації. Саме можливість інформаційного обміну визначатиме інтеграційні процеси в майбутньому, шляхи збереження уявлення про самоцінність власної національної, політичної, релігійної, етнічної культурної ідентичності, про пошуки власного шляху, власної парадигми суспільного розвитку.

І все ж, найактуальнішим у бутті людини як соціальної істоти, а людина, доки вона залишається зумовленою та опосередкованою істотою, завжди – соціальна істота, є **соціальний конфлікт**. Це, як прийнято розуміти, таке собі гостре протиріччя, породжене розбіжністю приватних та групових (колективних) інтересів конфлікуючих сторін на рівні практично всіх сфер суспільного життя чи спільного існування. Соціальний конфлікт також можна охарактеризувати як боротьбу за матеріальні цінності та висування претензій на певний статус, владу і ресурси. До того ж така боротьба передбачає налаштованість супротивників на нейтралізацію, заподіяння збитків або й знищення один одного.

Таким чином соціальний конфлікт може бути представленим як силова динамічна взаємодія, здійснювана двома або декількома індивідами та/або соціальними групами на основі дійсної чи уявної розбіжності інтересів, внаслідок, як правило, обмеженості ресурсів, що завершується перемогою, поразкою чи виснаженням конфлікуючих сторін. Тому соціальний конфлікт є особливим видом соціальної взаємодії, який характеризується низкою ознак:

- наявна гостра несумісність інтересів конфлікуючих сторін, доведена до “точки кипіння”;
- у рамках взаємодії між учасниками соціального конфлікту наявне виражене або й демонстративне непорозуміння, а також спотворена або й відсутня природна комунікація;
- відбувається руйнування цілісності та/або блокування діяльності окремих соціальних інститутів, а в окремих випадках функціонування всієї соціальної системи в цілому.

Таким чином, соціальний конфлікт – це не тільки і не стільки політичний феномен, скільки соціальне явище, що має за своє джерело психологічні, релігійні, світоглядно-ціннісні чинники, які знайшли своє відображення в економічній сфері та набули матеріального виразу у вигляді приватних та групових інтересів. Окрім того соціальний конфлікт тісно пов'язаний з традиціями, мораллю, ментальністю, притаманними конфлікуючим сторонам. Тому пошук шляхів розв'язання соціального конфлікту безумовно потребує соціально-філософського та методологічного аналізу обставин, що призвели до його виникнення та ситуації, в якій він протікає.

що *справді* відбулося, що проявилось цілком» [9, с.51], то, якщо й не кожен етнос, то кожна раса однозначно має своє власне походження, а отже й свою основу для самоідентичності та ідентичності³. А якщо взяти до розрахунку той факт, що самоідентичність ґрунтується на самовідчужанні, то кожен представник тієї чи іншої раси автоматично відчуває, що він належить до якогось спільного джерела зі собі подібними. Підтвердженням тому, між іншим, є результати численних експериментальних досліджень, пов'язаних зокрема з емпатією – вродженою властивістю людини, а, в принципі, і всього живого співпереживати з собі подібним його переживання. Так у 2010 році італійські психологи під керівництвом Алессіо Авенанти провели низку досліджень, пов'язаних з виявленням рівня больової емпатії представниками різних рас щодо індивідів своєї, чужої раси та без расових ознак. Результати експериментів завжди тяжіли до того, що між представниками однієї раси виникає високий рівень емпатії, а різних рас – дуже низький навіть у порівнянні з рівнем емпатії щодо індивіда без расових або з ретушованими расовими ознаками. Останнє означає, що расова приналежність навіть не стільки розуміється, стільки відчувається або схоплюється людиною. Тому відносини між расами насамперед вибудовуються за природним принципом виживання свій – чужий.

Кожна раса, будучи чимось органічним, а не просто механічною сумою носіїв певних біологічних ознак, автоматично дбає за простір та ресурси власного виживання і поширення, безумовно конкуруючи з іншими расами. Звідси, расизм коріниться у природі самих людських груп, себто рас, а якщо прислухатися до езотеричного досвіду як східних, так і західних практиків, то у природі енергетичних формувань, які езотерики називають здебільшого егрегором, а містики – душою раси. Відтак, до певної міри можна стверджувати, що насамперед конкурують між собою за можливість «виживати і поширювати себе» егрегори рас, тоді як люди часто виявляються заручниками цих протистоянь – таким собі гарматним м'ясом або розмінною монетою.

Зрозуміло, що у такій ситуації людина виглядає досить уразливою, а сама ситуація – непривабливою щонайменше з позицій етики і моралі, а отже расові протистояння та боротьба, складається на те, часто псують існування конкретній людині, роблячи її заручником подій. Як наслідок, природно необхідно шукати ефективні шляхи, аби зарадити відповідній ситуації та максимально забезпечити життя людини від насилля, а по мірі можливого і від страждань. Але той курс, який з тих чи інших причин обрано і щодо вирішення згаданої проблеми, очевидно, далеко не найлюдинолюбніший, адже відповідно до нього, людина бачиться як змасовлена істота, позбавлена критичного мислення та «посаджена» на систему догматів, котрі кричуще спотворюють дійсність та буття людини. Інакше кажучи, за теперішніх домінуючих тенденцій щодо трактування суті соціально-політичних явищ, місця людини, етносу, раси або що у світі заради можливості фізичного виживання та певного рівня безпеки жертвується атрибути людяності, зокрема високий рівень самоусвідомлення та усвідомлення суті подій, можливість бути належним до аутентичної історії, можливість діяти за покликом серця, а не відповідно до приписів,

³ ідентичність та самоідентичність – це два феномена в бутті людини, які функціонально доповнюють один одного, не будучи зводжуваними один до одного [9, с.90]

якої б форми ті набирали, можливість засвідчувати свою унікальність та самореалізуватися тощо. Відтак питання расизму як і шовінізму є своєрідним, з одного боку, каменем спотикання на життєвому шляху групового та індивідуального суб'єктів, але водночас «лакмусовим папірцем» який характеризує особливості соціально-культурної атмосфери, що панує у світі в той чи інший період існування людства, а по суті справи – це суттєві показники того, що собою являє світова політика з точки зору домінуючих тенденцій, притаманних сучасній цивілізації «різнобарвного» конгломерату суб'єктів під єдиним брендом «людство».

Між тим, до прикладу, одним з чи не найяскравіших проявів расизму є **апартеїд** (від африкаанс apartheid – роздільне проживання) – політика расової дискримінації та сегрегації. У Південній Африці апартеїд був офіційним політичним курсом з 1948 року по 1989 рік. Уперше як політичне гасло цей термін використав уряд Д.Ф. Малана – лідера Південно-Африканської Національної партії. Корінне африканське населення країни не мало права голосу й підлягало примусу, за яким стояв закон. Біля 70% всієї землі було зарезервовано для заселення білими. Після 1948 року, за нових заходів апартеїду, расова дискримінація та відокремлення білих і чорних, стали неситні та послідовні. В 1951 році був здійснений перепис чорношкірого населення, щоб створити відокремлені території, на яких могли б проживати чорні, не контактуючи з білими. В 1952 році було узаконено контроль за рухом чорношкірих на території країни. Були заборонені змішані шлюби, спільне навчання білих і чорних, спільне користування громадським транспортом, кінотеатрами, ресторанами, кафе; чорним заборонялося займати посади на держслужбі. В 1953 році всі публічні місця – ресторани, їдальні, туалети, пошта, пляжі тощо були окремо організовані для білих. Уряд робив усе, щоб забезпечити себе джерелом дешевої, покірної робочої сили.

Протягом 70-х років XX століття наростала хвиля критики не тільки з боку білих лібералів, а й молодого покоління африканців, які виростили за апартеїду і яких приваблювала ідеологія негритянського самоусвідомлення. В 1978 році новий прем'єр-міністр П.В. Бота скасував термін «апартеїд». Проте тільки 1984 році були ухвалені конституційні зміни, згідно з якими президент здійснював виконавчі функції і був створений трипалатний законодавчий орган. Здійснена на основі расового поділу й не забезпечивши представництва африканської більшості, ця «реформа» спровокувала тривалі заворушення протягом 1984-1986 років по всій країні. У державі був оголошений надзвичайний стан, обидві сторони часто вдавались до страшного насильства. У 1989 році президентом Південної Африки став Ф.В. де Клерк, який дотримувався нового політичного курсу. У 1990 році уряд випустив із в'язниці лідера – Нелсона Манделу, скасував заборону на діяльність африканських політичних організацій, почав консультації про надання виборчого права африканській більшості. Африканський національний конгрес (АНК) погодився припинити збройну боротьбу й почав діалог з урядом. Результатом стала Угода про порозуміння між урядом і АНК, підписана у вересні 1992 року. У квітні 1994 року АНК переміг на виборах і Н. Мандела став уперше президентом Південної Африки, покінчивши з апартеїдом назавжди.

Проте навіть у цьому випадку питання расизму нікуди не поділося, воно просто дещо втратило актуальність на певний час, оскільки сутнісні, себто онтологічні відмінності між расами ніде не поділися, а люди навряд чи просунулися масово у

Своєю чергою А.Г. Здравомислов, враховуючи результати наукових розвідок Н. Смелзера, розрізняє конфлікти на основі особливостей конфлікуючих сторін:

1. Міжіндивідуальні конфлікти.
2. Міжгрупові конфлікти (при цьому виокремлює такі типи груп: а) група інтересів, б) група етнонаціонального характеру, в) групи за спільністю становища).
3. Конфлікти між асоціаціями, партіями.
4. Внутрішньо- та міжінституційні конфлікти.
5. Конфлікти між секторами суспільного поділу праці.
6. Конфлікти між державними утвореннями.
7. Конфлікти між культурами і типами культур тощо.

Зрештою, всякі прагнення сформуванню строгої типологізації конфліктів, що неодмінно супроводжується уніфікацією проявів конфлікту, дещо викривляють саму суть конфлікту, «механізуючи» останній, себто позбавляючи кожний конкретний конфлікт його неповторної мозаїки подій, учасників, причин і наслідків. Таким чином конфлікт, умовно кажучи, об'єктивується, тобто позбавляється свого «обличчя» внаслідок нівелювання як людського, так і суб'єктивного факторів. Проте тяжіння до раціоналізації будь-якого явища, наразі конфлікту, позбавляє можливості хоча б поверхово схопити справжню суть конкретної конфліктної ситуації, її дійсні причини і уроки, які мають винести усі учасники конфлікту.

Між тим, очевидно, чи не найповніше враховує ірраціональну складову будь-якого соціально-породженого процесу і явища **гуманітарний конфлікт** – протистояння, породжене несумісністю етичних норм, духовно-світоглядних позицій та цінностей. Як правило, гуманітарний конфлікт виливається в протистояння культур або цивілізацій та породжується внаслідок спекулятивного намагання політики підпорядкувати собі етичні цінності, етико-моральні засади. До того ж згадані норми та цінності найчастіше піддаються довільній інтерпретації і в такий спосіб використовуються для виправдання кон'юнктурно обумовлених дій суб'єктів політики.

Очевидно, чи не найповніше специфіку гуманітарного конфлікту представлено в науковому доробку Самюеля Гантінгтона. Зокрема Гантінгтон стверджує, що у новому світі найпоширеніші, важливі та небезпечні конфлікти відбуватимуться між етносами, і, як наслідок, між народами, що належать до різних культурних спільнот. Оскільки кожному суспільству притаманна чітка етико-правова та моральнісна демаркація простору між добром і злом, кожен народ витворив власні уявлення про межі добра і зла, втілені у традиціях, міфах, народній творчості тощо, то на рівні цивілізацій безумовно проявляється розбіжність у розумінні, сприйнятті та інтерпретації універсальних моральних норм. Таким чином, гуманітарний конфлікт, у першу чергу, спричинений різними сценаріями та векторами розвитку соціумів у рамках тієї чи іншої цивілізації. Інакше кажучи, причиною гуманітарного конфлікту є не заперечення або піддавання сумніву універсальних моральних цінностей на рівні окремих культур, націй чи етносів, а розбіжність, іноді досить суттєва, в їх антропологічній інтерпретації.

Між тим, доволі складно знайти досконалий метод аналізу гуманітарного конфлікту, оскільки ця проблематика лежить радше у площині абстрактно-

приклади конфліктних ситуацій з точки зору обраного підґрунтя для класифікації нерідко сприяють виявленню принципово нових аспектів конфлікту, що уникали уваги дослідника раніше.

Однак повною мірою методологічна роль класифікації конфліктів може бути реалізованою лише за умови дотримання основних логічних вимог, що висувуються стосовно наукової класифікації. Зокрема, підґрунтя для класифікації має бути чітко окреслене, а сам процес класифікації проведений послідовно. Внаслідок чого класифікація має виявитися повною стосовно виділеного підґрунтя і такою, що не перетинається.

У науковій та науково-практичній конфліктологічній літературі вирізняють певні підходи до класифікації конфліктів. В залежності від критерію класифікації розрізняються такі види конфліктів.

За *масштабом* виокремлюють глобальні та парціальні конфлікти. У парціальних конфліктах спостерігається протиборство окремих конфліктуючих сторін в межах певної структури чи системи. Суперечності в парціальних конфліктах розв'язуються найчастіше авторитетом третьої сторони.

Стосовно *ставлення людини до конфлікту* прийнято виокремлювати такі види конфліктів:

- конфлікти, що оцінюються як небажані – при цьому з'являється захисна позиція особистості;
- конфлікти, що сприймаються людиною, як необхідні – в такому разі людина поводиться природніше, адекватно.

Цікавою також є класифікація конфліктів, запропонована Л.А. Єршовим:

1. *За джерелом:* а) конфлікти, що виникають внаслідок дій об'єктивних факторів соціальної ситуації; б) конфлікти, що виникають внаслідок зіткнення потреб, мотивів, поглядів, поведінки.
2. *За змістом:* а) конфлікти як ділові справи; б) конфлікти як особисті інтереси.
3. *За значущістю:* а) конфлікти, важливі лише для окремих суб'єктів; б) конфлікти, важливі для цілих структур, колективів або й суспільств.
4. *За типом розв'язання:* а) конфлікти, що приводять до модифікацій обох сторін; б) конфлікти, що приводять до знищення однієї із сторін, її позицій, стереотипів, установок; в) конфлікти, що привели до іншої точки зору обидві сторони.
5. *За формою прояву:* а) конфлікти того чи іншого напрямку дії, поведінки ("наближення – віддалення", "наближення – наближення", "віддалення – віддалення"); б) конфлікти тієї чи іншої якості, інтенсивності дії, поведінки; в) конфлікти, що виражаються вербальними чи невербальними засобами (мовчання, поза, погляд при сприйнятті суперника); г) за типом структури взаємин – приховані, відкриті; д) за соціальною формалізацією – конфлікти офіційні та неофіційні тощо; е) конфлікти "прав та обов'язків".

Традиційне розрізнення видів конфлікту ґрунтується на очевидній суперечності конфліктуючих сторін. Зокрема, С. Чейз запропонував 18-рівневу структурну класифікацію, що охоплює явища від внутрішньоособистісного та міжособистісного характеру до конфліктів між державами, націями, а граничному варіанті – міжкультурне протистояння, наприклад, зав віссю Захід – Схід.

своєму духовному розвитку, аби вирівняти ситуацію у відносинах між расами за посередництва високих цінностей.

Однак, умовно кажучи, кровно-генетичні відмінності між етносами чи расами є далеко не єдиною причиною непорозуміння та шовінізму або й відвертої ненависті. Причиною негативного ставлення, конфлікту або й війни між етносами чи й расами насправді виступає не якесь матеріальне благо, а, насамперед, певна ідея, часто релігійного ґатунку. Відповідно в існуванні людства має місце також релігійний шовінізм, наслідки якого повсякчас проявляються. Чого тільки варті, так звані, Хрестові походи, альбігойські війни, Варфоломієва ніч, а Старий Завіт просто кишить проявами релігійного геноциду, організованого здебільшого в ім'я малого іудейського бога Єгови.

Релігійний шовінізм проявляється, як правило, у тому, що носії певних релігійних переконань не визнають права адептів інших релігій дотримуватися та поширювати свої переконання, до того ж, така нетерпимість у контексті більшості релігійних доктрин практикується фактично на вимогу самих богів. Зокрема той же Єгова вимагає, аби у обраного народу не було інших богів окрім нього – «Бога ревного та мстивого» (Второзаконня 5:2). Тож іудаїзм з позицій публічності приховано, тоді як, з позицій релігійної практики – відверто тримається шовіністичних принципів від початку свого виникнення і, очевидно, по момент свого розпорошення. Християнський шовінізм, як ортодоксального (православного), так і католицького штибу як «добрий син та учень свого батька», хоч і дещо поступається іудейському за розмахом прояву та рівнем нетерпимості, все ж протягом більш як півтори тисячі років теж дає відчутно про себе знати. Проявлявся він і продовжує активно проявлятися у вигляді неприйняття як усіх основоположних догматів інших релігій, хіба що за винятком окремих етичних норм, так і очевидних відмінностей у догматичних ученнях у власному лоні, котрі лягли в основу протестантських (сектантських) рухів тощо. При цьому шовіністично налаштовані представники «канонічних» церков і релігій, так би мовити, не особливо розбірливі у виборів методів і засобів боротьби з «ересями» та «бузувірством», по мірі можливого використовуючи соціально-політичні інститути, зокрема державу. Яскравим зразком у даному випадку є держава, де так чи інакше заявлено про визнання і орієнтацію на конкретну релігію та релігійний інститут, наприклад, церкву московського патріархату, так як це має місце в сучасній Білорусі або шаріат у Ірані та інших близькосхідних країнах.

Теж саме можна, до речі сказати і про релігійний шовінізм у мусульманських колах, котрий яскраво представлений проявами ісламського фундаменталізму, зокрема вахабізмом, точніше салафізмом (від араб. *سلفي*, салафія – «попередники», «предки») – сучасним фундаменталістським ультра-консервативним рухом в ісламі, який, як проголошується у доктрині, шукає шляхи духовного повернення до «стародавніх» (предків), а насправді позиціонує себе як чи не єдино «вірним» спадкоємцем істинного вчення.

Взагалі ж, може виявитися, що з функціональної або ж технічної сторони шовінізм, яких би проявів він набирав, пов'язаний, по-перше, не стільки з розумінням своєї належності адептами до певної групи, скільки з відчуттям кожного конкретного індивіда своєї належності до надивідуального прояву буття; по-друге, з

певним контекстом або когнітивно-евристичною платформою, на базі якої вибудовується світобачення та світоставлення індивіда. Щоправда, в такому разі мова йде радше про націоналізм, якщо тільки це стосується чистого відчуття належності. А ось шовінізм з даної точки зору виявляється перекрученою і водночас гіпертрофованою формою націоналізму: має місце акцентуація на підкресленому розумінні належності до наіндивідуального буття.

Тому не дивно, що до певного часу в широких масах шовінізм було прийнято вважати однією з форм прояву націоналізму. Однак останнім часом дослідники націоналізму схильні проводити досить чітку межу між націоналізмом, що являє собою амбівалентну самоідентифікацію етносу, і шовінізмом, де самоідентифікація групи створюється «від протилежного».

Відтак, шовінізму притаманний потужний емоційний заряд, котрий насичує собою атмосферу нетерпимості в суспільстві, на відміну від націоналізму. Разом з тим джерела виникнення цих двох ідейних течій також різні: націоналізм зазвичай зароджується у глибинах пригнобленої нації і проявляється у вимогах дотримання національних інтересів, у прагненні до розвитку свого етносу, його культури, тобто несе в собі поривання до відродження та відновлення соціокультурної справедливості. Шовінізм же є прерогативою панівного етносу або нації і проявляється в презирстві до решти етносів чи рас, в устремлінні до придушення, асиміляції або навіть фізичного знищення пригноблених народів. До речі, яскравим прикладом прояву шовінізму значна частина українських, західноєвропейських, навіть, російських, експертів вважає ставлення етнічних росіян до інших етносів, що входили як до складу Російської Федерації, так і до Радянського Союзу загалом. За нинішніх же часів російський шовінізм віднаходить себе у геополітичній доктрині «руського міра».

Своєю чергою, щоб сформувати стійке уявлення про те, чим за своєю суттю є націоналізм як неспростовний феномен сучасного світового простору, очевидно, варто глибоко прояснити, чим є нація та який зміст прийнято вкладати у згадане поняття, а також, чим є етнос, народ та яке співвідношення поміж ними.

Нація (від лат. *natio* – плем'я, народ) – соціально-економічна, культурно-політична та духовна спільнота в умовах індустріальної епохи. Існує два основних підходи до розуміння суті феномену «нація»: як політична спільнота (громадян) в межах певної держави; та як етнічно орієнтована спільнота, що поєднує у собі кілька субетносів або етносів, об'єднаних спільністю традицій, історичного (онтологічного) походження, комунікативним простором на платформі спільної мови, а також, що не мало важливо, – відчуттям спільної належності до надіндивідуального віртуального або ж метафізичного суб'єкта, яким по-суті є рід як містичне джерело походження етносу. Між іншим, в такому разі визнання людського роду як гомогенного квазісуб'єкта пов'язано з феноменом космополітизму. Що ж до міжнародного права, то в його контексті нація вважається синонімом національної держави.

Таким чином, виходячи з того, який саме зміст вкладається в поняття «нація», легко дійти висновку про те, що нація як феномен є своєрідним «продуктом» історичного поступу однією чи кількох природних груп людей на певному етапі їх існування. І цим етапом в масштабах сучасного цивілізованого світу є індустріальний період, коли на перший план в структурі світобудови висувається наука і техніка. Саме

його об'єктивації, надання необхідної або й переважної уваги людському факторові в процесі дослідження конфлікту.

З погляду пост-модерністів, будь-який конфлікт визначається не об'єктивними факторами, а суб'єктивними рисами конфліктуючих сторін: особливостями їхнього сприйняття, системами цінностей, обміном інформацією тощо. Конфлікт розглядається пост-модерністами як результат взаємодії суб'єктивних факторів, в якому вирішальну роль часто грають викривлені сприйняття, різного роду помилки та упередженості, що мають як соціальне, так і наукове походження.

Зокрема, М. Вебером, Г. Зіммелем, Е. Гуссерлем, Г. Гадамером, М. Фуко, М. Гайдегером, Ж. Деррідою обґрунтовується слушність відходу від сприйняття об'єктивності та незмінності соціального світу, а отже – визнання активної, змінюючої ролі людини та її свідомості. Відповідно, їхню увагу поступово привертала фактори формування поведінки людини, сприйняття нею дійсності – на протигагу структурним теоріям детермінізму. Зрештою це дало підставу стверджувати, що конфлікт існує не в природі, а у свідомості людини. А отже розв'язання конфлікту з необхідністю потребує вивчення суб'єктивних факторів, які послугували виникненню та стали його рушійною силою. Вивчення ж суб'єктивних факторів та чинників конфлікту неможливе без їх інтерпретації, шляхом встановлення повного контексту конфліктної ситуації. Отже стає досить актуальною проблема проголошена наприкінці ХХ століття професором Ю. Ротенфельдом: «Криза розуміння – найважливіша соціальна проблема, яку можна подолати лише на основі нових мовних засобів – порівняльних понять» [10, с.98]. А полем формування і тлумачення цих понять може стати масове розуміння представлене громадською думкою.

Власне, герменевтика конфлікту як наукова дисципліна філософського рівня, має справу не безпосередньо з конфліктом, тобто з його природою або онтологічним джерелом, а з його абстракцією: системою уявлень, переконань та вражень. Основним моментом дослідження конфлікту таким чином стає його значимість та онтично-ціннісні параметри, а не сам феномен конфлікту. Зрештою вся герменевтика виросла з потреб вирішення конфлікту, який лежить в основі подолання суперечності між, з одного боку, буттям, а з другого – знанням про буття.

Взагалі, коли мова йде про конфлікт, то виявляється, що це досить різнолике явище у бутті людини. Тому, аби певним чином систематизувати поточне уявлення про різноманітні конфлікти, їх прагнуть певним чином класифікувати. Таким чином **класифікація конфлікту** – це процес та/або результат групування конфліктів відповідно до заданих параметрів, встановлених критеріїв або окремих ознак.

У зарубіжній літературі, наприклад, різноманітні класифікації конфлікту наявні у роботах М. Дойча, А. Рапопорта, Б. Бернарда, Л. Козера, Л. Понді, Р. Мака, Р. Снайдера.

Різноманіття типологій конфліктів є неминучим та виправданим. Досліджуючи конфлікт з окремих точок зору, науковці схильні виокремлювати певні підґрунтя для класифікації конфліктів відповідно до заданих цілей. При цьому класифікація конфліктів відіграє помітну методологічну роль. Вона слугує не лише засобом охоплення та впорядкування накопичених знань, але відіграє в значній мірі евристичну роль в процесі отримання нових знань. Спроби проаналізувати наявні конкретні

Дещо глибше прояснити особливості протікання конфлікту, а отже й сприяти пошукові ефективних шляхів його розв'язання дозволяє встановлення **контексту конфлікту** (від лат context – внутрішнє наповнення). Йдеться про встановлення обставин, що супроводжують або за яких протікає конфлікт. За особливо важливі серед таких обставин вважають сучасні політичні та інтелектуальні дискусії. Знання контексту конфлікту може допомогти зрозуміти та/або пояснити, чого прагнуть і на що розраховують конфліктуючі сторони, а також специфіку ситуації, в яку потрапили конфліктуючі сторони та в яку втягнуті або ризикують бути втягнутими треті особи.

Взагалі, розглядати конфлікт поза суспільством, тобто поза наявною в певний період ситуацією в суспільстві або людській спільноті недоцільно й неможливо. Виходячи з цього, значну роль в розуміння конфлікту та пошуків оптимальних шляхів його розв'язання або механізмів управління конфліктом є поняття "соціальний простір", запропоноване російсько-американським соціологом П. Сорокіним.

Згідно введеної до наукового обігу Пітірімом Сорокіним системи термінів, соціальний простір – це метричний простір, носієм якого є множина усіх людей світу. Саме множиною людей задається русло та специфіка політичних і інтелектуальних дискусій. А відповідно обставини протікання конфлікту з необхідністю ідентифікуються відповідно до домінуючих ознак культури, в межах якої існують суб'єкти конфлікту.

В межах поняття "контекст конфлікту" також розглядається інваріант "ситуативний контекст конфлікту" – природа і стан учасників, характер середовища, в якому відбувається конфлікт.

Ефективним методом аналізу конфлікту також є каузація конфлікту – процес пошуку логічно обґрунтованих джерел конфлікту. З іншого боку, каузація конфлікту – процес, за якого суб'єкти конфлікту піддаються впливові з боку третьої сторони, в той час як має місце взаємоангажування учасників конфлікту. В ході подібної взаємодії учасників конфлікту відбувається вибудування причинно-наслідкових зв'язків, які розкривають або пояснюють логіку подій в ході конфлікту. Як наслідок формуються умови для аналізу конфлікту, встановлення його етапів та логіки і послідовності подій, причин і мотивів, що спонукають так чи інакше діяти учасників конфлікту.

Природно, що суто раціональні методи дослідження особливостей конфлікту, як і пошуку ефективних шляхів подолання конфлікту на практиці виявляються малодієвими з огляду на людський/суб'єктивний фактори, що неодмінно формують специфіку конфлікту та не дозволяють розв'язати його за столом перемовин. Тому під час осмислення особливостей та суті конкретного конфлікту виявляється досить ефективною своєрідна методологія та/або мистецтво тлумачення конфліктів, галузь конфліктології, предметом якої є інтерпретація конфліктів. Йдеться про герменевтика конфлікту.

Епоха постмодернізму поклала початок поступовому відходу від об'єктивізації світу та притаманних йому явищ і процесів, а також відносин. Як наслідок невпинно розширюється визнання ролі свідомості та форм її вираження в історії, зростає протест проти нав'язування міфів і стереотипів, реалізується прагнення до їх „реконструкції”. Останнє послугувало поштовхом до перегляду розуміння суті конфлікту, відмови від

потужний розвиток науки і техніки супроводжується та водночас потребує консолідації економічних ресурсів численної групи людей, об'єднаної насамперед за територіальним принципом жорсткими нормами взаємодії, котрі відповідають ринковій економіці та принципам радикального лібералізму. Між тим, згадана консолідація відбувається в руках нечисленної та досить закритої групи, в тому числі і за рахунок, так би мовити, перерозподілу уже поділеного, тобто внаслідок буржуазних революцій. Відтак, нація – по-суті політико-економічне стійке соціальне утворення, інтегративним началом якої є консолідований приватний інтерес невеликої групи представників, так званої, соціально-економічної еліти, трансформований внаслідок соціальних технологій у національний інтерес.

Тоді як, **етнос**, на протизагу нації, є природною групою людей, об'єднаних, окрім іншого, зокрема менталітет, спільним походженням, константа якого зафіксована у етнічній міфології. Проте, внаслідок інтенсивного фактично цілеспрямованого розмивання з середини та ззовні, особливо в період індустріалізації, етнос втрачає свої атрибути, а отже і актуальність, трансформуючись у масу, яку красиво позначили терміном «народ». **Народ** – це фактично велика соціальна група без явної опори на будь-які стійкі риси і якості, можна сказати з певною долею іронії, велике організоване стадо, за яким доглядають і яке «стрижуть» «пастухи».

Очевидно, саме з огляду на сумні стосовно етносу процеси, всякі спроби хоч якось завадити остаточному виродженню етнічної унікальності та запобігти тотальній уніфікації у просторі «попси», почали пов'язуватися саме з поняттям «**націоналізм**». А звідси сам феномен націоналізму виявляється досить кострубатим аж до того, що окремі його прояви є несумісними або й радикально протилежними між собою.

Зокрема прийнято виокремлювати такі зразки націоналізму:

- етнічний націоналізм – фактично базова форма націоналізму, в контексті якого нація ототожнюється з етносом. Етнічний націоналізм зводиться на ґрунті етнічного есенціалізму, тобто розуміння етносу як певної буттєвої сутності, яка залишається незмінною з плином часу та є інтегративним ядром для членів етносу попередніх, нинішніх і майбутніх поколінь. Для послідовників етнічного націоналізму є константа: «етноси визначаються спільною спадщиною, до якої, безумовно, належить спільна мова, спільна віра, автентична культура з системою унікальних традицій, а також спільне походження, джерелом якого є міфічні прабатьки;
- цивільний націоналізм вибудовується на основі «волі нації» як державотворчого начала, що поєднує в собі сумарну волю громадян щодо прийняття політичних рішень абощо. Серед інструментів для визначення волі нації найчастіше вирізняється плебісцит, який може набирати форми виборів, референдуму, опитування, відкритої суспільної дискусії тощо;
- експансіоністський націоналізм – радикальна досить агресивна форма націоналізму, котра зводиться на патріотичних настроях та переконаннях в виправданості експансіонізму як інструменту «облагородження» відсталих спільнот. Згаданий термін був введений до широкого обігу наприкінці XIX століття, коли найпотужніші європейські держави сконцентрувалися навколо колоніального розподілу територій і населення африканського континенту в ім'я національної слави.

Відтак, експансіоністський націоналізм часто асоціюється з мілітаристськими урядами ХХ ст., зокрема урядами нацистської Німеччини та Японської імперії. Показовою щодо проявів експансіоністського націоналізму є також доктрина «явного призначення» (англ. Manifest Destiny), що знаходила широку підтримку серед народних мас США;

- романтичний націоналізм (також національний романтизм, органічний націоналізм, ідентичний націоналізм) – форма націоналізму, за якого консолідація нації відбувається навколо ідеї органічної єдності та спільності онтологічного джерела усіх представників спільноти, об'єднаних спільною мовою, духовно-культурними надбаннями тощо;

- культурний націоналізм – форма націоналізму, що вибудовується на основі визнання культури як провідної риси нації, навколо підтримання ідентичності і розвою якої об'єднуються всі члени спільноти, а з іншого боку – визнання своїх культурних надбань конкретною нацією як передових в порівнянні з подібними надбаннями інших націй;

- постколоніальний націоналізм притаманний, так званим, країнам Третього світу. Його виникнення і утвердження пов'язано з процесом деколонізації, який відбувся по завершенні Другої світової війни. Постколоніальний націоналізм спирається на зростання серед мас раніше поневолених народів самоусвідомлення, а з іншого боку – протиставлення себе колоніальним націям. Відтак, невід'ємною ознакою згаданої форми націоналізму є опір метрополіям. Прикладами націоналізму, масово поширеного на теренах Третього світу можуть слугувати африканський та арабський націоналістичні рухи. В цьому контексті мова може йти також про індійський націоналізм, китайський націоналізм, ідеї мексиканської революції і гаїтянської революції;

- національно-визвольний націоналізм за своєю суттю досить подібний до постколоніального націоналізму, проте його масові прояви завжди супроводжуються національно-визвольними війнами;

- лівий націоналізм – форма націоналізму, що апелює до принципу соціально-політичної рівності етносів та будь-яких інших суб'єктів відносин. За основу лівого націоналізму виступає ідея про народний суверенітет та національне самовизначення. Вважається що першим зразком прояву лівого націоналізму було якобінство у контексті Великої французької революції. Лівий націоналізм протиставляє себе імперіалізму, а також відкидає расизм в будь-яких його проявах, оскільки виступає за тотальне братство як форму співіснування. Серед відомих лівих націоналістичних рухів слід згадати Індійський національний конгрес, спираючись на який Мохандас Ганді разом зі своїми поплічниками, боровся за незалежність Індії; Шинн Фейн у контексті Ірландської війни за незалежність та наступного періоду Смути; Африканський національний конгрес на теренах Південної Африки, пов'язаним з відомим борцем з апартеїдом Нельсоном Манделою;

- ліберальний націоналізм – тип націоналізму, підтримуваний і поширюваний, насамперед у певних колах політичних мислителів, котрі тяжіють вірити у можливість утвердження у житті нексенофобних форм націоналізму. Природно, ліберальний націоналізм зводиться на ґрунті пропаганди ліберальних цінностей, зокрема свободи,

він дає можливість представити конфлікт як комплексний процес, охопити не лише явні тенденції та моменти конфлікту, але й звернути увагу на важливі проблеми, що не підлягають прямому вимірюванню чи безпосередньому описові.

Аби оптимізувати процес аналізу конфлікту, найчастіше вдаються до операції **картографування конфлікту** – методу аналізу конфлікту, що базується на встановленні та вивченні просторово-часових закономірностей розгортання конфлікту, а також прояву цих закономірностей на рівні різних суб'єктів конфлікту. Найважливішим принципом розробки методики картографування конфлікту є системний підхід, що виражається у всебічному відображенні умов та обставин, за яких виник і розвивається конфлікт.

Зміст картографування полягає в репрезентації складових конфлікту, таких як визначення головної проблеми, що розмежує основних учасників конфлікту (конфліктної ситуації), а також всіх тих, хто задіяний якимось чином в конфлікті, з'ясування інтересів та пересторог сторін конфлікту. Цей метод застосовується аналітиками, аби швидко скласти оцінку конфліктній ситуації. Він також широко застосовується на семінарах по розв'язанню конфліктів для того, щоб забезпечити учасників змістовною і концентрованою інформацією про конфлікт, що розглядається.

Відтак, у процесі картографування конфлікту формується **карта конфлікту** – концептуальне уявлення про конфлікт, що поєднує в собі аналіз його причин, характеристику суб'єктів конфлікту, пошук можливих шляхів та необхідних засобів для його припинення, а також встановлення найбільш прийнятних (адекватних) процедур управління конфліктом та його вирішення. А також встановлюються **межі конфлікту** – зовнішні структурно-динамічні обмеження конфлікту, детерміновані кількістю (наявною і допустимою) суб'єктів, задіяних в конфлікті; просторовими параметрами (ступінь локалізації конфлікту), часовими параметрами (тривалість конфлікту), а також сукупністю (переліком наявних і ймовірних) зовнішніх та внутрішніх умов і причин, що викликають конфліктну активність суб'єктів.

Таким чином вирізняють три основних аспекти визначення меж конфліктів: просторові, часові, суб'єктні або внутрішньосистемні.

Просторові межі конфлікту: визначення меж території, на якій відбувається конфлікт. Це дуже важливо для соціальних, міжетнічних, міжнародних конфліктів.

Часові межі: тривалість конфлікту в часі, його початок і кінець. Від того, як визначається термін дії конфлікту, залежить експертна оцінка дій його учасників в той чи інший момент часу. Особливо це важливо для того, щоб вірно визначити роль і відповідальність осіб, що приймали участь у конфлікті.

Від *суб'єктної межі* конфлікту залежить кількість учасників у конфлікті на його початку та рівень взаємодії і взаємозалежності між ними.

Початок конфлікту: для визнання конфлікту як такого, що вже розпочався, потрібно три умови:

- перший учасник конфлікту діє свідомо й активно на шкоду опонентові;
- другий учасник усвідомлює, що ці дії спрямовані проти його інтересів;
- у зв'язку з цим другий учасник усвідомлює, що зазначені дії спрямовані проти першого учасника.

конфліктом шляхом глибокого вивчення і впорядкування претензій, вимог, очікувань та мотивів учасників конфлікту. Інституціоналізація конфлікту з необхідністю спирається на встановлення чіткої процедури врегулювання конфлікту внаслідок визначення і закріплення відповідних норм, правил, статусів і ролей, приведення їх в систему, здатну діяти у напрямку задоволення основних вимог і потреб конфліктуючих сторін.

Інституціоналізація конфлікту тягне за собою як позитивні, так і негативні наслідки. Зокрема, цей процес сприяє розширенню зони та можливостей вирішення конфлікту, в тому числі і завдяки реалізації принципу “максимального знання”. Однак внаслідок інституціоналізації конфлікту цілком ймовірна підміна інтересів широкого загалу, зокрема суспільства, інтересами окремого суб’єкта: як конфліктуючої сторони, так і посередника чи іншого зацікавленого суб’єкта. Безумовно, така підміна може відіграти досить виражену негативну роль в процесі врегулювання конфлікту.

Зміщення від стихійного до організованого стану в процесі інституціоналізації конфлікту зумовлює збільшення ролі науки, предметом якої є дослідження особливостей соціального управління та дотичних до неї областей гуманітарного знання (політологія, психологія, менеджмент тощо). Адже наукові дослідження безумовно сприяють як розширенню знання про конфлікт, так і формуванню низки дієвих моделей управління або локалізації конфлікту. Як наслідок, подальше розгортання конфлікту стає прогнозованим, а також помітно обмежується вплив суб’єктивного начала.

Природно, що всякий конфлікт піддається осмисленню як безпосередніми учасниками конфлікту – його суб’єктами, третіми явними чи прихованими сторонами, так і нейтральними спостерігачами, а також експертами, аналітиками, стратегами тощо. Осмислення конфлікту, безумовно, дає можливість кожній стороні (суб’єкту осмислення) отримати необхідні підстави та аргументи для певних дій та висновків. Найелементарнішим і водночас загальнопоширеним зразком осмислення конфлікту є його аналіз.

Аналіз конфлікту (від грец. *ανάλυσις* – розкладання, розділення) – систематизована оцінка ситуації, що склалася навколо конфлікту; визначення перспектив розгортання та шляхів подолання конфлікту з огляду на можливі наслідки та необхідні і наявні ресурси для розв’язання конфлікту.

У сучасній політичній практиці розвинених країн аналіз конфлікту став невід’ємною складовою процесу розв’язання конфлікту. Процес аналізу конфлікту передбачає шість основних етапів: 1) визначення, верифікація і деталізація конфлікту; 2) встановлення оціночних критеріїв (джерела конфлікту, мотивів конфліктуючих сторін, особливостей протікання конфлікту та можливих наслідків); 3) ідентифікація альтернатив розгортання та перспектив подолання конфлікту; 4) оцінювання ідентифікованих альтернатив та перспектив; 5) формування стратегії і тактики подолання конфлікту; 6) моніторинг наслідків подолання конфлікту.

Під час аналізу конфлікту переважно застосовуються емпіричні методи соціально-політичних досліджень: традиційний і формалізований (кількісний) аналіз документів та фактів; статистичні методи (встановлення закономірностей, виявлення тенденцій). Особливу значущість для аналізу конфлікту має системний метод, оскільки

толерантності або й іноді терпимості, рівності усіх перед законом, як конституентом, насамперед, природних прав людини. Яскравими репрезентантами раннього ліберального націоналізму є Ернест Ренан та Джон Стюарт Мілль. Ліберальні націоналісти часто захищають цінність національної ідентичності, кажучи, що люди потребують національну ідентичність для того, щоб привести життя до автономного гармонійного ладу, і що демократичним державам необхідна національна ідентичність для того, аби нормально функціонувати. З ліберальним націоналізмом дуже схожі також «громадянський націоналізм» і «поміркований націоналізм»;

- національний консерватизм апелює швидше до національних інтересів, аніж до цінностей класичного консерватизму. Його суть зводиться до забезпечення духовно-культурного ядра нації від розмивання. Відповідно, значна частина прихильників національного консерватизму виступають, наприклад, за відчутне обмеження імміграції. Національний консерватизм пов’язаний з соціальним консерватизмом, і як такий може бути в значній мірі орієнтований на підтримання традиційної сім’ї та соціальної стабільності;

- націонал-анархізм – відносно радикальний, антикапіталістичного та антидержавного гатунку етнічно орієнтований соціальний рух на базі відповідної ідеологічної платформи та культурного контексту. Разом з тим, прихильники націонал-анархізму виступають також за деурбанізацію населення, пропагують здоровий спосіб життя, мовно-культурний і расовий диференціалізм. Термін націонал-анархізм сягає 1920-х років. Проте чітко окреслив і популяризував його британський ідеолог Трой Саутгейт у 1990-х роках. Він органічним чином поєднав ідеї консервативної революції, традиціоналізму, Третього шляху, нових правих і різноманітних анархістських шкіл. Націонал-анархісти стверджують, що вони тримаються позиції поза лівими та правими, оскільки політична система лівий-правий уже безнадійно застаріла, тому має бути змінена на систему централіст-децентраліст. Націонал-анархісти схиляються до думки щодо штучності наявної ієрархії властивої державі та капіталізові, котра відзначається гнітючим та дегенеративним характером. Відповідно, націонал-анархісти джерело основних причин соціального занепаду націй та розмивання культурної ідентичності вбачають у феноменах модерну, лібералізму, споживацтва, імміграції, мультирасовості, мультикультурності та глобалізації. Як наслідок, концепція консервативної революції відповідно до контексту ідей Юнгера є центральною для націонал-анархізму;

- релігійний націоналізм – це сповідування ідеї вищості певної релігійної ідентичності та структури, зокрема, церкви стосовно інших релігійних ідентичностей і структур. Релігійний націоналізм за своє джерело має або ж феномен політизації релігії, або, навпаки, дифузне проникнення релігії в політичну сферу. Політизація релігії по суті виявляється в окремих випадках дієвим засобом підтримання та поглиблення відчуття національної єдності, оскільки в такому разі релігія виступає своєрідним сполучною ланкою між громадянами. Коли ж політика просякнута релігією, має місце релігійний фундаменталізм. Релігія у такому разі виступає стимулятором до розвитку колективної етнічної, культурної абощо ідентичності. Разом з тим, релігійні догмати визначають особливості політичної діяльності та специфіку

політичних рішень. Яскравим прикладом релігійного націоналізму є іранський фундаменталізм, ісламські рухи у Пакистані та Індонезії. Зрештою, багато типів націоналізму несуть в собі релігійні аспекти, але як маркер групової ідентичності, а не як внутрішню мотивацію для націоналістичних претензій;

- пан-націоналізм – тип націоналізму, котрий стосується групового виокремлення та інтеграції за лінгвістичним, географічним, релігійним та іншими критеріями кількох етносів або національних утворень. За територіальним критерієм виділяють пан-американізм, пан-африканізм, пан-європеїзм або що, за етнічним – пан-славизм, пан-тюркізм, пан-арабізм, пан-германізм тощо, за релігійним – пан-ортодоксія, пан-протестантизм та інші. Пан-націоналістична ідея носить об'єднувачий характер та орієнтована на згуртування групи однорідних етносів перед обличчям спільного ворога. У контексті пан-славизму у свій час обґрунтовувалася необхідність об'єднання слов'ян у боротьбі проти чужоземного, зокрема турецького, австро-угорського, німецького пригноблення. Пан-арабізм своєю чергою виник в ході визвольного руху арабських народів Північної Африки проти турецького панування. В основі пан-африканізму лежить ідея об'єднання африканських народів проти колоніалізму; а пан-германізму – об'єднання німецькомовних народів заради подолання роздробленості. Характерна риса пан-ідеології пов'язана з виділенням основного народу, на який покладається місія об'єднання споріднених народів. Між тим, особливий характер негритянського народу теоретики негритуду вбачали в моральності й відсутності у нього вад, властивих білим – індивідуалізму, жадібності тощо. Політичний мислитель Ю. Крижанич, засновник пан-славизму, ідею обраності росіян виводив з факту їх непідвладності чужоземному пануванню («чужевладству»), а також із могутності московської держави. Видатна позиція північноамериканських теоретиків пан-американізму (А. де Токвіль та інші) ґрунтувалася на очевидній мілітарно-економічній могутності Сполучених Штатів та *[нібито]* високій, по суті пуританській моральній планці американського народу. Зокрема, американському історіку та сенатору штату Індіана А. Беверіджу приписують твердження про те, що «всевишній виліпив американський народ як націю, обрану в кінцевому підсумку керувати духовним відродженням світу», виголошене ним на початку ХХ століття. Своєю чергою пан-європеїсти виходили і виходять з особливої ролі Європи в розвитку світової культури. У японському варіанті пан-азіатизму керівною роллю наділяється Японія як найрозвиненіша економічно держава регіону з найбагатшим культурним спадком. Практично схоже стосується і китайського варіанту пан-азіатизму.

- діаспорний націоналізм відноситься до націоналістичних рухів та настроїв серед діаспори. Прикладами прояву діаспорного націоналізму є кооперація ірландців в США навколо ідеї нарощування колективної ваги у суспільному існуванні країни. Теж саме можна сказати про представників інших етносів на теренах інших держав, зокрема, турків у Німеччині, інших європейських країнах, індусів у Великобританії, ліванців в Америці та Африці, українців в європейських країнах та Канаді. А щодо іудейського діаспорного націоналізму, то останній несе в собі всі ознаки шовінізму світового масштабу. Маючи з 1949 року узаконену власну державність, іудеї *[нібито]* як обраний народ і водночас громадяни світу тяжіють до нав'язування свого стилю життя та традицій всім решта народом, використовуючи для цього всі доступні засоби, в т.ч. і

І все ж, найбажанішим з позицій людяності та з огляду на проголошувану іудео-християнством цінність життя навіть у супереч цінності гідності, сумління та честі є етап **завершення конфлікту** – такий стан у його динаміці, що полягає у припиненні, закінченні конфлікту з будь-яких причин. Завершення конфлікту може протікати в таких формах: розв'язання, вирішення, врегулювання, загасання, переростання в інший конфлікт, усунення конфлікту.

Оскільки завершення конфлікту на думку переважної більшості конфліктологів не завжди передбачає ті чи інші позитивні дії конфліктуючих чи/та третьою стороною, що тягнуть за собою остаточне припинення протиборства мирними або силовими засобами, то під згаданим терміном позначається така стадія конфлікту, коли сильна третя сторона або сторона-переможець конфлікту нав'язує припинення відкритих військових дій або інших форм боротьби іншим учасникам конфлікту. Однак при цьому найчастіше джерело конфлікту залишається не вичерпаним, що здебільшого призводить до набуття конфліктом латентної форми. Таким чином *status quo* залишається не досягнутим, а учасники конфлікту опиняються в хиткому становищі.

Зокрема, на думку Ральфа Дарендорфа, соціально-політичні та соціальні конфлікти не підлягають абсолютному вичерпанню, оскільки є атрибутом соціального існування людини, а будь-які спроби чи ідеї щодо, так званого, «скасування» конфліктів завжди є оманюючими. Звичайно, фактичні предмети певних конфліктів можна «усунути», тобто врегулювати їх таким чином, щоб вони не виникли знову як предмети конфлікту. Однак таке врегулювання предмету не ліквідує сам конфлікт, що криється за ним. Як стверджує Р. Дарендорф: «Соціальні конфлікти, тобто такі, що систематично виростають із соціальної структури протиріччя, принципово не можна «вирішити» у значенні їх остаточного усунення» [3, с.47].

Зрештою, однією із найскладніших теоретико-методологічних проблем політичної конфліктології є проблема концепційного апарату, включаючи поняття й терміни, що характеризують шляхи й способи закінчення конфлікту, припинення конфліктної взаємодії. Від точного й змістовного наповнення цих термінів залежить успіх практичних дій по деескаляції конфлікту, його правовому врегулюванню, послабленню інтенсивності, усуненню предмету конфлікту.

Між тим, завершенням конфлікту сам конфлікт остаточного не вичерпується, оскільки залишаються наслідки, які можна представити як **постконфліктну ситуацію** – таку стадію розвитку конфлікту, яка настає після припинення відкритої ворожнечі або внаслідок деескаляції конфлікту. Період після безпосереднього завершення конфлікту, впродовж якого великого значення набувають дії і рішення, спрямовані на задоволення гуманітарних потреб населення, роззброєння, демобілізацію, реінтеграцію і реабілітацію, відновлення економічної та соціальної, а також політичної інфраструктур.

У сучасному світі задля запобігання непоправним наслідкам конфліктів, зокрема масовим знищенням чи застосуванням заборонених видів зброї тощо, особливо країнами з низьким або й наднизьким рівнем соціальної відповідальності представників влади країни часто вдаються до механізму **інституціоналізації конфлікту**. Насамперед йдеться про процес і результат трансформації конфлікту, переведення його зі стану стихійності в стан організованості, що дозволяє значно підвищити ступінь керованості

- мають бути переконливі аргументи на користь того, що застосування військової сили є значно ефективнішим засобом досягнення цілі, аніж ненасильницькі дії;
- повинна існувати впевненість в тому, що сукупність різноманітних збитків, які можуть бути нанесені в ході воєнних дій, є спів мірною з очікуваними здобутками;
- має існувати чітка ясність щодо надання та залучення необхідних ресурсів для відновлення мінімально прийнятних умов життя населення в областях, де відбувалися військові дії;
- наявні гарантії дотримання правил ведення війни, що забороняють прямі удари по неозброєному громадянському населенню країни противника та необґрунтовані форми тиску.

Проте штучні, себто цілераціональні заходи, спрямовані на розв'язання конфлікту, принаймні суттєве зниження напруги та протистояння, навряд чи хоч колись виявлялися стовідсотково ефективними. Конфлікт має властивість вичерпуватися лише природним чином, разом з тим як так чи інакше зникне одна чи кілька конфліктуючих суб'єктів, у іншому випадку – вичерпається предмет конфлікту.

Прийнято вважати, що **предметом конфлікту** є матеріальні або духовні цінності чи обставини, через які виник конфлікт. Предметом можуть бути економічні, територіальні, політичні, релігійні, мовні та інші обставини.

Будь-який конфлікт сполучений з тими чи іншими зовнішніми чи внутрішніми обставинами, коло яких завжди досить широке, мінливе і не може бути перераховане з вичерпною повнотою. Між тим, у структурі конфлікту є дещо головне, його вісь, яка дозволяє практично безпомилково ідентифікувати цей конфлікт та віднести до певної категорії. Такою віссю є предмет та об'єкт конфлікту. Під предметом конфлікту розуміється об'єктивно існуюча чи надумана (вигадана) проблема, що слугує причиною протиріч між суб'єктами. При цьому кожна з сторін конфлікту налаштована на вирішення цієї проблеми на свою користь. Таким чином конфліктуючі сторони втягують в боротьбу.

Пошук же шляхів розв'язання конфлікту, як правило, розпочинається з визначення його предмету. Хоча сповна встановити предмет конфлікту дуже часто виявляється досить нелегко, а іноді і взагалі не можливо, оскільки багато конфліктів мають надто заплутану передісторію. Нашарування ж проблем в конфлікті може зробити сам предмет дифузним, таким, що не має чітких меж, або є мінливим. Зокрема, конфлікт може мати комбінований предмет, такий, що розпорошується на „больові точки”.

Відтак, досвід та практика свідчать, що конфлікт є не стільки раціональним, стільки ірраціональним явищем в існуванні людини та спільноти. Тому, цілком ймовірно, щонайменше частина конфліктів розпочинається з достеменно невідомих людині причин і з таких же причин припиняється. Тому всяка спроба виявити суть конфлікту має справу не з констатацією причин, обставин та особливостей початку і протікання конфлікту, а з припущеннями та поясненнями, систематизована сукупність яких дозволяє обмеженій пізнавальними можливостями людині сформулювати для себе цілісну «картину» того, що відбувається, таким чином уникаючи тиску страху перед невідомим.

Біблію як фактор формування масового світогляду значної частини населення Землі. При цьому, істотне розходженням між пан-націоналізмом та діаспорним націоналізмом є те, що члени діаспори, за визначенням, не проживають на етнічній батьківщині.

В цілому феномен **націоналізму** (фр. nationalisme) прийнято розглядати і як ідеологію, і як напрямок політики, базовим принципом яких є теза про цінність нації як найвищої форми суспільної єдності та її первинності в державотворчому процесі.

З приводу суті націоналізму, особливо з огляду на ситуацію українського етносу, чудово висловився стовп сучасного українства І.Я. Франко: «Все, що йде поза рамами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хворобливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими «вселюдськими» фразами покрити своє духовне відчуження від рідної нації» [7].

Термін «націоналізм» (нім. nationalismus) запропонував Йоганн Готфрід Гердер наприкінці 1770-х років.

Націоналізм у своїй основі проповідує вірність і відданість своїй нації, політичну незалежність, наявність національної ідеї задля практичного захисту умов життя нації, її території проживання, економічних ресурсів та духовних цінностей.

Націоналізм здебільшого виникає як реакція етносу на деструктивні впливи зовнішнього оточення, зокрема економічні, соціальні і політичні процеси, іноетнічні впливи. Націоналізм як політичний принцип, згідно з яким етнічні межі не мають перетинатися політичними кордонами і, зокрема, етнічні кордони в межах певної держави не повинні відокремлювати правителів від решти, виробився в процесах утворення національних держав, розпаду імперій і відділення колоній від метрополій. Отож націоналізм як «фактор впливу» перевершив і світові релігії докапіталістичних суспільств, і державні утворення імперського типу Нового часу.

Від початку націоналізм протиставляється експансії християнства (ідеології та структури), а також космополітизму як своєрідному видозміненому і таким чином прихованому шовінізму іудаїзму та іудо-християнства. Зрештою, націоналізм бореться з інтернаціоналізмом й імперіалізмом. Як наслідок, у екстремальних варіантах прояву націоналізму в національній свідомості відбувається фетишизація власне етнічного початку, що починає розглядатися як гранична підстава буття даної спільноти людей, як єдиний критерій диференціації між ними. Етнічне стає об'єктом свого роду культу аж до ритуалізації.

Ідеологія націоналізму постулює також пріоритет національних цінностей перед особистісними, пріоритет державності перед будь-якими іншими формами соціальної самоорганізації етносу, пріоритет міфологізованого національного минулого і бажаного майбутнього перед сьогоденням, пріоритет «культурної» і «народної» самобутності перед установками «неукоріненої» інтелігенції або віяннями моди чи прогресу.

Для індивіда в умовах кризи традиційних суспільних інститутів або довіри до інститутів влади чи соціально-економічної еліти етнос виступає найстійкішою референтною групою, на яку він переносить зміст колективного існування. Відтак, націоналізм стає чи не найпотужнішим і водночас найдоступнішим психологічним

субститутом, орієнтуючись на який індивід отримує достатніх ресурсів аби здолати стан фрустрації. Останнє може загрожувати тим, що неминуче недооцінюючи всю складність системи, створеної етносом господарської, політичної, духовної культури у результаті численних міжетнічних взаємопроникнень, в.т. числі і генетичних, що мали місце в історичній долі кожного народу, націоналізм абсолютизує етнічну замкнутість. Останнє може вести до застою, спрощення й упадку даної національної культури. Між тим, у сучасному світі націоналізм залишається фактично універсальним явищем. Він охоплює не лише країни третього світу, але і країни з достатньо високим рівнем господарського та культурного розвитку. Наприклад, йдеться про рух французькомовного населення Квебеку у Канаді, конфлікти між фламандським і французькомовним населенням у Бельгії тощо.

Протилежністю націоналізму до певної міри виступає космополітизм. **Космополітизм** (від грец. cosmopolite – громадянин світу) світоглядна доктрина, що проповідує байдуже ставлення до батьківщини та свого народу, заперечує патріотизм, національну незалежність, національну культуру, традиції та вірування, обстоює необхідність заміни національного громадянства світовим, висуває ідею створення єдиного світового суспільства. За свідченням Діогена Лаєртія, слово «космополіт» було вперше вживано кініком Діогеном Синопським, але не для утвердження всесвітнього громадянства, а відповідно до кінічного негативізму, на знак відмови від усіх існуючих державних форм. Космополітизм розглядали як набуття внутрішньо вільним кінічним мудрецем можливості жити всюди, нехтуючи державами, становими, расовими, географічними межами. Кінічні мандрівники підкреслювали свою незалежність, безрідність. Діоген наголошував, що він – громадянин природного універсуму, олюдненого простору.

Формування космополітизму перебувало також під значним впливом філософської школи стоїків (III ст. до н.е. – II ст. н.е.). Згідно з їх вченням боги та природа є одним і тим же, а людина – частина боги-природи. Як сутність розумна, людина є вже не просто членом – громадянином конкретної спільноти, а елементом антропоморфного світу. Звідси випливає ідея світового, а не державного або ж полісного громадянства. Світ є не тільки великий організм, але й велика держава. У цій державі громадяни принципово рівні один одному, бо людина є сутність розумна, а розум властивий усім. Тобто, стоїчна філософія припускає цілком інший просторовий горизонт життя людини, аніж той, якого тримаються патріотично налаштовані громадяни, в т.ч. і мислителі.

Християнська середньовічна думка вивчає ідею космополітичної єдності людського роду, яка ґрунтується на ідеї рівності усіх людей перед Богом. Царство, про яке нібито постійно говорив Ісус Христос, передусім є духовним світом, реальністю, де виконується воля Творця, ким би він був насправді, і в яку людей запрошують увійти. Воно не обмежується одним невеликим народом чи географічною областю, вона включає в себе все. Творець, а це може виявитися абсолютно інший містичний суб'єкт, аніж малий іудейський бог, себто Єгова, здійснює свою верховну владу скрізь. Цей варіант космополітизму ґрунтується не на негативізмі, а на позитивному універсалізмі.

загрожує розгортанням етнічних, релігійних та/або громадянських хвилювань аж до військових заворушень внаслідок порушення прав і свобод якої-небудь частини громадян.

З іншого боку, позитивне міжнародне право не сприймає ідею “гуманітарної інтервенції”, тобто збройного втручання, початого однією державою або групою держав без санкції Ради Безпеки ООН з метою припинення грубих і масових порушень прав людини на території іншої держави. Щоправда, немає сумніву в тому, що серйозні порушення прав людини нині перебувають в сфері інтересу міжнародної спільноти та світових організацій або й окремих зацікавлених держав, і принцип невтручання у внутрішню юрисдикцію держав вже не може розглядатися як захисний бар'єр, за яким права людини можуть “з безкарністю” порушуватися, але все ж вважається неприпустимим втручатися у таких випадках за допомогою зброї.

Симптоматично, що проблема підстав для обмеження суверенітету і поширення у світі власних суспільних ідеалів (у тому числі й у вигляді гуманітарної інтервенції) стала предметом широкої експертної дискусії в США і, як наслідок, у світі в цілому. Основна увага при цьому прикута до пошуку або вироблення конкретних механізмів гуманітарного втручання, уточнення його мотивів і відокремлення їх від егоїстичного національного інтересу. Важлива роль також відводиться визначенню масштабів гуманітарної катастрофи, які виправдовують крайню форму втручання – гуманітарну інтервенцію. Зрештою, у міжнародних відносинах і в міжнародному праві зміцнюється думка про наявність таких умов гуманітарного характеру, які виправдовують порушення державного суверенітету аж до проведення гуманітарної інтервенції. Насамперед йдеться про те, що майже у всіх міжнародних політико-дипломатичних, правових чи військових акціях з припинення етнічних чисток і захисту прав людини, включаючи й „гуманітарні інтервенції”, помітний егоїстичний інтерес окремих держав або конкретних регіональних організацій. У такій ситуації найчастіше важко зрозуміти, де закінчується власне захист ідеї народовладдя, прав людини тощо як універсальних цінностей і починається спецоперація з просування певною державою або міжнародною структурою власних інтересів.

В межах явища гуманітарної інтервенції актуальним є поняття *присилування до миру* – як правило, дії третьої сторони, що володіє достатніми політичними та військовими ресурсами, спрямовані на припинення, рідше попередження насилля між конфліктуючими сторонами.

Між тим, теоретично на сторожі надмірного або лицемірного, тобто продиктованого прихованими приватними під виглядом національних інтересів намірами, втручання у життєдіяльність суспільства і держави третьої сторони має стояти **гуманітарний імператив** (від лат imperativus – наказовий) – принцип міжнародного права, що передбачає дотримання гуманітарного порогу за будь-яких дій та застосування механізму гуманітарної інтервенції лише в якості крайнього заходу. Дієвість гуманітарного імперативу передбачає однакову рівність всіх перед законом та відповідальність не народів і релігій, а тих, хто приймає політичні рішення, також співвідносність міжнародного права з загальнолюдськими морально-етичними нормами та стандартами.

Дотримання гуманітарного порогу базується на таких основних умовах:

В будь-якому випадку, затягування конфлікту несе в собі деструктивне начало, вказує на асоціальні або й антигуманні властивості однієї з або декількох конфліктуючих сторін. Як наслідок, схильність до затягування конфлікту, як найменш продуктивного, тим більш деструктивного за своєю природою способу досягнення мети (розв'язання конфлікту), вказує на виражену необхідність докорінної трансформації, якщо не самого суб'єкта, то стилю і специфіки його існування. В іншому випадковій людська спільнота або світ ризикують бути втягнутими в тривалий процес регресу, а представники спільноти – підданими потужному тиску деструктивного начала.

Аби покласти край окремим, умовно кажучи, внутрішньодержавним на теренах, так званих, відсталих країн конфліктам, що затягнулися і погрожують перерости або в геноцид, або в регіональний чи навіть світового масштабу конфлікт, провідні чи провідна країна світу за згоди інших провідних країн від імені світової спільноти вдається до своєрідного методу зовнішнього втручання у процес перебігання конфлікту з метою його погашення. Наразі йдеться про **гуманітарну інтервенцію** (від лат. *humanitas* – людська природа, освіченість та лат. *interventio* – втручання) – механізм і засіб захисту прав людини в національних масштабах на території суверенної держави шляхом збройного втручання третьої сторони (держави, групи держав чи міжнародної організації). Або будь-який вид іноземного вторгнення на територію держави з використанням сили в ім'я людства з метою захисту основних прав громадян даної країни і/або іноземних громадян, коли режим цієї країни не бажає або не може зробити це сам.

Поняття і явище гуманітарної інтервенції стали можливими внаслідок сучасних міжнародних радикально відмінних між собою процесів, одні з яких, направлені на розмивання суверенітету державної влади й появи нових наддержавних ідентичностей. А інші призводять до крайнощів етнічної, етнонаціональної чи національної мобілізації в окремих країнах, спрямованої на формування монолітного “тіла нації” і в такий спосіб нівелювання культурних особливостей та прав на самовизначення представників етнічних, релігійних чи інших меншин.

Гуманітарна інтервенція за своїм визначенням передбачає застосування силових методів втручання, в тому числі і використання збройних сил, та відсутності потреби в дійсній згоді наявного (законного) уряду на проведення дій, організованих третьою стороною. Послання цих двох умов є необхідним, аби мова йшла саме про гуманітарну інтервенцію. В іншому разі, якщо одна зі складових умов є недієвою, то хоча здійснювана операція й може кваліфікуватися як така, що забезпечує гуманітарну допомогу, однак вона ні в якому разі не є гуманітарною інтервенцією.

Стосовно існуючого міжнародного права та відповідно до Статуту ООН можна виокремити дві теоретично окреслені ситуації, за яких застосування гуманітарної інтервенції є виправданим. Перша передбачає використання збройних сил в ситуаціях, коли уряд певної країни систематично і в широких масштабах порушує права людини. Інакше кажучи, де уряд системно та систематично піддає політиці терору населення чи окрему його частину. Друга може бути описана як ситуація, за якої населення країни опиняється в стані тотального хаосу і анархії внаслідок, наприклад, краху попереднього уряду і неспроможності сформувати новий уряд (“failed state”), що

Космополітичні ідеї, безмовно, відзначилися на подальшому розвитку суспільного буття, особливо під впливом глобалізації, слугуючи ідеологічним обґрунтуванням об'єктивної неминучості і універсальності явища дифузії державного суверенітету, утвердження єдиного світового порядку, формування системи глобального управління, світового права, а також глобальної етики.

Загалом, говорячи про космополітизм, варто пам'ятати, що цей феномен соціального буття людини насправді далекий від монолітності у своїх проявах, оскільки наявні очевидні і досить красномовні на перший погляд розбіжності, наприклад, між ойкуменізмом, пролетарським інтернаціоналізмом, метисажем (біологізаторською концепцією уніфікованості людських індивідів), мультикультуралізмом абощо. Кожен із цих варіантів космополітизму висуває власну основу та умови для згладжування кордонів і відмінностей соціально-політичного характеру між суб'єктами відносин. Хоча може виявитися й навпаки – єдиний за своє суттю феномен космополітизму має властивість певним чином «мімікувати», аби якомога повніше бути сприймабельним для представників тих чи інших соціальних пластів та adeptів тих чи інших культурних або й духовних традицій і практик. У такому випадку феномен космополітизму може виявитися дієвим інструментом уніфікації відмінних за своїми культурними та ментальними надбаннями або й онтологічним джерелом природних людських груп – етносів та/або рас. Відповідно, феномен «людство» як тотальна обставина буття сучасної людини може виявитися практичним втіленням космополітизму, хай навіть до певної міри все ще на рівні теорії, оскільки природні групи вперто не піддаються остаточному розриву з власним унікальним онтологічним джерелом, що проступає крізь особливості світогляду, побуту, культури тощо.

Між тим, нехай непрямим, але все ж до певної міри переконливим свідченням неоднорідності людства, а отже і несумісності поміж собою природних груп є прояви ксенофобії. Найпоширенішим трактуванням **ксенофобії** (від грец. Ξένος – чужинець, незнайомиць, та φόβος – страх) є таке: різке несприйняття особою чи етнічною (національною) гомогенною спільнотою (групою) як чужої культури, мови, поведінки, манери спілкування тощо, так і носія відмінних характеристик та культурних надбань загалом. На рівні державної політики може виявлятися як дискримінація за національно-культурними ознаками.

Вважається, що вперше публічного вжитку поняття ксенофобії набуло в англійській літературі на початку ХХ століття, хоча саме по собі визначення вже зустрічається у словнику Вебстера, перше видання якого побачило світ у 1841 році у США. Сам підхід до визначення змістовного наповнення згаданого поняття носить на собі ознаки радше етики, аніж онтології. Тобто феномен ксенофобії розглядається під кутом зору особливостей взаємодії суб'єктів – носіїв відмінних рис і якостей, тоді як нехтується природа самого явища.

І все ж проблема природи ксенофобії не уникла уваги дослідників. Так В.Р. Дольник схиляється у своїх обґрунтуваннях до того, що прояви ксенофобії мають місце і у тваринному світі, а отже мають цілком природну під собою основу і антропологічному просторі. Мислитель обстоює думку про те, що ксенофобія є результатом своєрідного збою генетичного механізму, що пояснює ірраціональну

природу явища та його нечутливість до раціональної аргументації [4, с. 72-75]. Разом з тим, ксенофобія могла виникнути як певний захисний механізм та інструмент адаптації в певний момент історичного поступу етнічних (родових, тобто таких, що мають спільне джерело походження) спільнот, що забезпечував досить успішне збереження чистоти роду та передачу геному роду (етносу) нащадкам. Таким чином ксенофобія утримували від міжродового схрещування і розмивання ідентичності етнічної групи.

Сам же по собі страх, що в поколіннях набрав ірраціонального прояву фобії, цілком ймовірно міг зводитися на спостереження щодо того, як чужинці виявлялися носіями загрозливих для виживання роду хвороб з огляду відсутності у членів роду природного пристосування для протидії збудникам тих чи інших хвороб на рівні імунітету абошо. Окрім того, чужинці виявлялися носіями іншого менталітету, а отже й потенційними асиміляторами, а з іншого боку – потенційними соціальними паразитами або ж «хижаками», яким необхідно було протистояти заради виживання.

Загальносвітового масштабу прояви ксенофобії чи не найпотужніше дають про себе знати в епоху модерну. Зокрема, як зазначає Дятлов В.І.: «Великі ксенофобії формувалися у Європі, але набирали загальносвітового характеру і поширювалися не лише в країнах Західного світу. На початок ХХ століття до «великих ксенофобій» відносилися концепції «світової іудейської змови» і «жовтої безпеки». При цьому дві згадані фобії могли зливатися в одну теорію світової змови. Так ультраправий російський політик Володимир Пуришкевич заявляв, що іудеї цілеспрямовано саботують боротьбу з «жовтою безпекою», що насувається, заради того, аби підірвати потугу Росії, а Михайло Меншиков наголошував, що іудеїв та китайців об'єднує «економічний паразитизм» і «давні претензії Азії володіти нами» [5, с. 313-321]. А ось у кінці ХХ на початку ХХІ століть згадані концепції витіснять нові: «ісламської загрози» та «нашестя мігрантів». Хоча існують й інші варіанти використання концепцій «великих ксенофобій», зокрема ідея про те, що західна цивілізація на чолі з іудеями тримається прагнення потіснити «ісламський світ» перед наступним протистоянням з «жовтою цивілізацією». Відтак, з погляду біосоціології, ксенофобія є суспільною проекцією інстинкту самозбереження певної національно (етнічно)-економічної формації.

Хоча критики виваженого ставлення до питань ксенофобії, вбачають у останній всього лишень нав'язливий страх нового або ж незнайомого або й прояви параноїдальних розладів.

Зрештою, прийнято розрізняти дві основні форми ксенофобії. Перша спрямована на групу всередині спільноти, котра сприймається як чужерідна або ж шкідлива. Йдеться про мігрантів, біженців, іудеїв, інколи циган, а буває що й людей нетрадиційної орієнтації. Об'єктом другої форми ксенофобії є головним чином культурні елементи, що вважаються чужими. Усі культури підпадають під чужоземний вплив, але культурна ксенофобія є часто вузьконаправленою на певні прояви такого впливу, наприклад, поширення нетрадиційної для даної країни релігії абошо. Що ж до расово-етнічної нетерплячості то наявність терміну «юдофобія» говорить красномовно сам за себе, окультуреним, так би мовити, аналогом якого є термін «антисемітизм».

Між тим, існує певне переконання, що незначні або ж некритичні прояви ксенофобії є цілком природними, а отже й принципово нешкідливими для суспільства

Між тим, серед головних моментів, які характеризують етап ескалації конфлікту, прийнято виокремлювати:

- створення образу ворога;
- демонстрація сили та погроза її застосування;
- застосування насилля;
- розширення і поглиблення конфлікту.

Разом з тим, ескалація конфлікту може призвести до його **інтернаціоналізації** – процесу і результату розширення меж конфлікту, втягування в конфлікт інших суб'єктів. Виведення конфлікту на міжнародний рівень. Інтернаціоналізація конфлікту автоматично тягне за собою зниження рівня контрольованості конфлікту, дифузії предмета конфлікту, а також трансформацію характеру конфлікту. При цьому, як правило, природа конфлікту залишається незмінною. А отже помітно ускладнюється пошук шляхів розв'язку конфлікту. Що цілком реально може призвести до наступної радикальної трансформації конфлікту, набуття ним хронічного характеру. І як наслідок перетворення в латентну причину нестабільності локального або й глобального масштабу.

До інтернаціоналізації конфлікту може призвести, як нездатність суб'єктів конфлікту самостійно припинити та/або розв'язати конфлікт, так і бажання третьої сторони нав'язати модель “керованого конфлікту”, аби утримувати контроль над конфліктуючими сторонами або заради іншої вигоди.

Протилежним ескалації як варіанту розвитку конфлікту є **деескалація**. **Деескалація конфлікту** – стадія розвитку конфлікту, що характеризується досягнутою згодою конфліктуючих сторін на відновлення чи започаткування переговорного процесу та пошуку компромісного рішення; процес, спрямований на зниження рівня напруги, скорочення масштабів та зниження рівня інтенсивності конфлікту з метою уникнення чи припинення насилля та повернення до переговорного процесу.

Ще одним варіантом розвитку подій навколо конфлікту є його **затягування** – такий собі спосіб розвитку конфлікту, що характеризується темпоральним зміщенням послідовності розвитку подій, з помітним їх уповільненням. Затягування конфлікту може бути як логічним наслідком специфіки і природи конфлікту, так і носити штучний характер, коли одна з конфліктуючих сторін ставить собі за мету досягти певних переваг завдяки затягуванню конфлікту; в іншому випадку, те ж саме стосується «третьої» зацікавленої сторони, яка не є безпосереднім учасником конфлікту, однак всіяко сприяла його формуванню і підтриманню.

Під час затягування конфлікту з'являється велика ймовірність зміщення акцентів, меж або й предмету конфлікту. Що призводить до трансформації обставин, а особливо атмосфери протікання конфлікту. Сам же конфлікт внаслідок його затягування здебільшого переростає в кризу та несе виражену потенцію стати джерелом низки інших конфліктів та епіцентром нестабільності (Е.Ф. Зеєр, Е.Е. Симанюк).

Зразків затягнутих конфліктів на рівні світових відносин, можна сказати, безліч. Події навколо окупованих територій Донбасу, а також Придністров'я, невизнані кавказькі республіки тощо є тому яскравим прикладом.

Проте, навіть після інциденту зберігається можливість розв'язати конфлікт, утримуючись від нагнітання ситуації, шляхом переговорів та активного пошуку прийняттого для суб'єктів конфлікту компромісу. Але якщо після інциденту не вдалося знайти швидко компроміс, то за першим інцидентом відбувається другий, потім третій. Тобто має місце ескалація конфлікту.

Ескалація конфлікту – це його розвиток по “вертикалі”, пов'язаний з загостренням конфліктних відносин. Проте загострення конфлікту є не єдиною ознакою ескалації, оскільки ескалація конфлікту також може бути пов'язана з його розширенням. Наприклад, можливе переростання міжособистісного конфлікту в груповий чи загальнонаціональний.

В процесі розвитку конфлікту можливо вирізнити окремі стадії. Ескалація конфлікту відповідає стадії інтенсивного нарощування напруги між конфліктуючими сторонами, а також різкому зростанню інтенсивності застосування сили. Крива ескалації залежить від застосування зброї, від форми конфлікту та від стратегії, яку обирають суб'єкти конфлікту в процесі протидії один одному.

З іншого боку, народна мудрість говорить про те, що вам не потрібна конфронтація, якщо у вас є добрі аргументи. З цієї точки зору, будь-яка ескалація конфлікту – це результат відсутності аргументів і механізмів координування інтересів. Недостача аргументів – дефект конфліктуючої сторони чи суб'єкта конфлікту, що характеризує рівень його соціальної зрілості.

Між тим, ескалація конфлікту – це ключова, найбільш напружена його стадія, коли відбувається загострення всіх протиріч між учасниками конфлікту та використовуються всі наявні і доступні можливості для здобуття перемоги або досягнення поставленої мети. Тому має місце мобілізація всіх наявних ресурсів: матеріальних, людських, фінансових, політичних, інформаційних та інших.

А оскільки на етапі ескалації конфлікту часто емоції та інші ірраціональні чинники починають домінувати над здоровим глуздом і відчуттям самозбереження, то будь-які спроби повернути конфліктуючі сторони до припинення конфлікту внаслідок його розв'язання мирним шляхом найчастіше є малодієвими. До того ж під час ескалації конфлікту нерідко втрачаються початкові причина та ціль конфлікту, будучи підміненими новими причинами і цілями. Більше того, в ході ескалації конфлікту можлива навіть зміна ціннісних орієнтирів. Зокрема, найчастіше відбувається підміна цілі-цінності на засіб-цінність, як і навпаки. Сам же конфлікт найчастіше набуває спонтанного некерованого характеру. Природно, йдеться про ситуацію конфліктуючих сторін чи суб'єктів, оскільки, якщо є зацікавлена у конфлікті третя, закулісна, так би мовити, сторона, то вона і намагається до останнього керувати конфліктом, прагнучи втілити в життя з огляду на власні інтереси проект «керуваного конфлікту».

До речі, до механізму досягнення своїх інтересів у тому чи іншому регіоні або й у прагненні взяти під контроль усі світові процеси загалом, яким є «керований конфлікт» часто вдаються країни з потужними ресурсами, що претендують або є гегемонами на світовій арені. В іншому випадку до механізму «керуваного конфлікту» вдаються певні світові організації, зокрема, до певної міри публічні – інтернаціональні корпорації та закулісні – різного роду союзи, клуби абощо.

загалом. Вони виконують функцію щось на кшталт щеплення від можливого не вдумливого перейняття зразків культури і моделей поведінки масами.

І все ж у 1997 році Європарламентом був сформований Європейський центр моніторингу расизму і ксенофобії (EUMC), який виріс з комісії по боротьбі проти расизму і ксенофобії (CRX). Останнє говорить про те, що прояви ксенофобії, а надто антисемітизму на теренах Західного світу серйозно намагаються контролювати усіма доступними засобами. Від своєрідного просвітництва, в основу якого закладено чимало досить спірних, щоб не сказати оманливих моментів: маніпулювання фактами, формування специфічних асоціативних рядів тощо, до залякування або й розправи із «незгідними». До речі, тема явного соціального паразитизму, котра досить серйозно і показово пов'язана з семітським рухом, перебуває під печаткою табу. Жодні засоби масової інформації, окрім аж надто радикальних, не дозволяють собі з тих чи інших причин цю тему взагалі піднімати публічно і відверто.

Зважаючи на все вище сказане можна дійти кількох, нехай досить спірних, але все ж показових висновків. По-перше, світові процеси протікають таким чином, що глобалізація почне автоматично урівноважуватися посиленням фундаменталізму. Тобто, з одного боку й надалі стиратимуться рештки кордонів між економіками і політичними суверенітетами, з іншого – зростатиме рівень інтеграції навколо фундаментальних вчень, особливо релігійного характеру. По-друге, зростатиме рівень розмежування між дійсно освіченими масштабно мислячими людьми та масами, рівень самоусвідомлення елементарних одиниць яких тяжітиме до тотальної утилізації, тобто концентрації на рівні потреб і елементарних бажань. По-третє, світова політика поступово ставатиме об'єктом явної прямої дирекції, що супроводжуватиметься своєрідним хаотичним рухом мас та консолідацією тих, хто володіє лівовою часткою ресурсів.

Література з теми

1. Гончар Б.М., Гнатовський М.М. Геноцид // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л.В. Губерський (голова) та ін. – К: Знання України, 2004 – Т.1 – 760с.
2. Джеймс Мейс про український геноцид 1933 року і його наслідки для сучасного суспільства / В. Гудзь // Українознавчий альманах. – 2013. – Вип. 11. – С. 24-27.
3. До питання про витоки геноциду українства в 1932-1933 роках / В. Сергійчук // Народна творчість та етнологія. – 2016. – № 1. – С. 11-18.
4. Дольник В.Р. Непослушное дитя биосферы. СПб., 2003. С. 72-75
5. Дятлов, Виктор Иннокентьевич. "Желтая опасность" как орудие "мирового еврейского заговора": на границе "великих ксенофобий"// Азиатская Россия: сб. науч. ст. – Иркутск, 2010. - С. 313-329
6. Еліаде Мірча. Мефістофель і андроген. К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – 591 с.
7. Забужко О. Філософія української національної ідеї у творчості Івана Франка / О. Забужко // Електронний ресурс : www.vichna-ukraina.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=78:2009-11-03-12-08-53&catid=44:2009-10-21-12-45-24&Itemid=61

8. Залізник Л.Л. Україна в колі світових цивілізацій – К.: Т-во «Знання» України, 2006. – 96 с.
9. Калуга В.Ф. Ідентичність та самоідентичність в соціальному бутті людини: від конфлікту до єднання / В.Ф. Калуга. – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2014. – 412 с.
10. Касьянов Г.В. Теорії нації та націоналізму : [монографія] / Г.В. Касьянов – К.: Либідь, 1999. – 352 с.
11. Козицький Андрій. Геноцид та політика масового винищення цивільного населення у ХХ столітті (причини, особливості, наслідки). Посібник для студентів вишів рекомендований МОН, молоді та спорту України. – Львів, «Літопис». – 2012. – 217 с.
12. Націоналізм в мировій історії. Л.П. Репіна, С.В. Соколовський. Видавництво – М.: Наука. 2007. – 601 с.
13. Організатори геноциду українців у 1918-1936 рр. / А. М. Кіндратенко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. – 2008. – № 822, вип. 10. – С. 15-22.
14. Расизм і ксенофобія в Україні: реальність та вигадки. – Харків: Права людини, 2009. – 192 с.
15. Рыбалка А. Путеводитель по миру каббалы / А. Рыбалка. – М.: «Мосты культуры», 2006. – 447 с.
16. Які назви вулиць мають зникнути з мапи України? / упоряд. Сергій Горобець. – Офіційний сайт УНІП. – 2017. // Електронний ресурс : <https://web.archive.org/web/20171010024616/http://www.memory.gov.ua/news/yaki-nazvi-vulits-mayut-zniknuti-z-mapi-ukraini>
17. Martin Ceadel, Semi-detached Idealists: The British Peace Movement and International Relations, 1854-1945 (Oxford University Press, 2000), p. 105.

Питання для самоконтролю

8. Які ключові принципи становлення і розвитку світу вам відомі та в чому полягає їх суть?
9. Що собою представляє світова політика з позицій холізму?
10. Як розуміється суть світової політики в контексті соціально-політичного атомізму?
11. Чому «каталізаторами» світових процесів чи ідейним започатковувачем соціально-політичних явищ виступають вузькі кола людей, а реалізаторами широкі маси?
12. Що собою представляє явище соціально-економічного паразитизму?
13. Розкрийте суть явища геноциду.
14. Чим зумовлене явище голодомору в Україні? Найхарактерніші риси голодомору?
15. Що собою представляє явище етнічних чисток? Які приклади етнічних чисток вам відомі?
16. Чим відрізняється явище шовінізму від геноциду?

єднає поміж собою сторони конфлікту, встановлюючи факт взаємозалежності і певної взаємозумовленості існування.

Природно, подальше своє теоретичне обґрунтування проблема конфлікту одержала у ХХ ст. У другій половині ХХ ст. у контексті розвитку соціологічного знання на авансцену виходить конфліктологія. Над проблемами конфліктної парадигми працюють багато дослідників, серед яких чільне місце належить Л. Козеру, Дж. Рексу, Р. Коллінзу, А. Обершел, К. Боулдінгу, Дж. Дьюїку та ін. Відтак, всередині ХХ ст. у межах соціологічного знання остаточно сформувався напрямок, пов'язаний зі всебічним та глибоким дослідженням феномену соціального конфлікту у прив'язці до конкретних конфліктних ситуацій. Чи не найвідомішими репрезентантами згаданого напряму є Ральф Дарендорф та Льюїс Козер. Значною мірою завдяки саме їх науковим розвідкам соціологія конфлікту наприкінці 1950-х рр. склалася як особливий, відносно самостійний напрямок у соціології. При цьому чи не найбільшого визнання набули концепції: «позитивно-функціонального конфлікту» Л. Козера (США); «конфліктної моделі суспільства» Р. Дарендорфа (Німеччина); «загальної теорії конфлікту» К. Боулдінга (США).

Зрештою, у контексті сучасних теорій конфлікту чітко прослідковується дихотомія у поглядах науковців на проблему конфліктності людської взаємодії. Зокрема Т. Парсонс, Е. Дюркгейм, Е. Мейо наголошують на певній природній стійкості та стабільності людської спільноти, з чого слідує, що конфлікт є радше лише певним відхиленням, яке можна ідентифікувати як своєрідну "хворобу" людських стосунків. Натомість М. Вебер, В. Парето, Р. Дарендорф, зрештою К. Маркс схиляються до думки, що конфлікт є необхідним і достатнім чинником щодо пояснення особливостей соціальних процесів і змін. Наслідком згаданої розбіжності бачень суті конфлікту та концепцій суспільного поступу є оформлення двох відносно самостійних різновидів теорії конфлікту: **функціоналізм і соціологія конфлікту**.

По-різному розкриваючи природу і функціональне навантаження у бутті спільноти, представники обох згаданих щойно напрямів все ж сходяться на тому, що очевидним конфліктом можна вважати певну ситуацію у відносинах, коли має місце інцидент. Інцидент (від лат. incidens – випадковий, такий, що трапляється) – це випадок, що ініціює або тягне за собою відкрите протистояння. Таким чином інцидент найчастіше призводить до переходу конфлікту з латентного стану в стан активної протидії між суб'єктами конфлікту. При цьому слід розрізняти інцидент та привід для конфлікту. Як правило привід сполучений радше з мотиваційною сферою, аніж з певною подією. Хоча прийнято вважати, що привід – це та конкретна подія, яка слугує поштовхом для започаткування конфлікту, хоча сам привід ще далеко не є конфліктом, тоді як інцидент – це вже початок явного конфлікту.

Інцидент оголює позиції сторін, робить їх явними та такими, що не викликають розбіжностей в інтерпретації, а також є межею, за якою відбувається категоричний поділ на „своїх” та „чужих”, союзників і ворогів. Однак за цим не слідує автоматичне і безумовне встановлення можливостей, ресурсів і намірів протидіючих сторін або того, як далеко вони налаштовані зайти в процесі боротьби. Інакше інцидент був би досить швидко вичерпаним, так і не перерісши в конфлікт, досить часто затяжний.

однозначне визначення, бо конфлікт як об'єкт дослідження виявляється винятково складним, рухомим та багатомірним явищем.

Більшість соціологів схильні вважати, що існування суспільства та або людства як гіперсуспільства без конфліктів неможливе, тому що конфлікт є невід'ємною частиною буття людей, причиною і стимулом до змін, що відбуваються в суспільстві. Конфлікт мобілізує соціальні відносини. Чим потужніший соціальний конфлікт, тим помітніший його вплив на особливості соціальних процесів і темпи їх здійснення. Конфлікт, як складне явище суспільного життя, вивчається багатьма науковими дисциплінами: філософією, соціологією, етикою, педагогікою, психологією та іншими [5, с.41].

Дослідження конфліктів беруть свій початок з часів древнього світу. Ще китайські філософи в VII-VI ст. до н.е. та мислителі Древньої Греції бачили джерело розвитку природи і суспільства в боротьбі протилежностей. Велику увагу дослідженню конфліктів приділив Ніколо Макіавеллі. У роботах, присвячених римській історії, він розглядає конфлікти різного рівня і відзначає їх позитивну роль для суспільного розвитку. Однак чи не найгрунтовніше за своїх попередників конфлікт був розглянутий Адамом Смітом. У 1776 р. світ побачила його праця «Дослідження щодо природи і причини багатства народів», у якій він, окрім усього іншого, висловив думку, що в основі гуманітарного, в широкому розумінні цього поняття, конфлікту лежить розшарування суспільства на верстви населення й певне протистояння, зводжуване найчастіше до економічного суперництва між ними. До того ж, подібне протистояння, очевидно, варто ідентифікувати як рушійну силу поступу суспільства.

Також помітний внесок в осмислення суті та природи як феномену конфлікту загалом, так і гуманітарних конфліктів зокрема зробив Гегель. Формуючи принципи діалектики, німецький філософ, по-суті, розкрив сутнісну основу конфлікту як природного явища, тобто позбавленого всякого зв'язку із оціночними судженнями та людським/суб'єктивними факторами. Що ж до гуманітарного конфлікту, завжди сполученого із ірраціональною природою людини, то Гегель за його провідну причину вважав очевидну поляризацію між фактом «нагромадження багатства» і «вимушеною працею», себто втіленими на практиці схильністю до надмірного споживання/накопичення, з одного боку, та надмірним відчуженням результатів праці, з іншого боку. Згаданий факт передбачає експлуатацію, якщо й не особливо цинічну та демонстративно невідверту, то вправно або й не дуже вправно приховану політику визиску. Зрештою, у попередньому столітті значна частина мислителів схилилася до думки про те, що конфлікт – це своєрідний прояв реальності, практично неспростовне явище в житті людської спільноти, будучи, наприклад, своєрідним стимулом до соціального поступу. Хоча останнє, себто рушійна сила конфлікту стовно розвитку людської спільноти у світлі критичного мислення може виявитися досить сумнівним переконанням. І це попри те, що подібних поглядів на роль конфлікту у соціальному бутті, окрім інших, дотримувалися німецький соціолог М. Вебер, австрійський соціолог Л. Гумплович та багато інших. Своєю чергою німецький мислитель Г. Зіммель вбачав у явищі конфлікту не лише прояв однієї з форм несумісності поміж виокремленими суб'єктами спільноти, але і як певну соціальну силу, що певним чином

17. Приведіть приклади шовінізму, у який спосіб проявляється це явище у кожному конкретному випадку?
18. Встановіть відмінності між такими груповими формуваннями як етнос, нація, народ, населення.
19. Розкрийте суть явища космополітизму.
20. Назвіть відомих вам космополітів українського та іншого походження, висвітліть їхні ключові переконання.
21. Чи можна вважати космополітизм прямою протилежністю расизму і чому?

Творчі завдання

6. Чим, на вашу думку, є цивілізація та як вона відрізняється від культури?
7. Які обставини спонукають людину вірити в цивілізатора або «творця» та чому?
8. Яка роль мас у здійсненні світової політики?
9. Хто чи що виступає у ролі «каталізатора» тих чи інших світових процесів або реалізації різних явищ світової політики, таких як геноцид тощо?
10. Чим викликано до життя явище соціально-економічного паразитизму?
11. Чи дійсно праця є необхідною умовою становлення людини та буття людини саме як людини?
12. Чи є паразитарна форма буття людини людською?
13. Що призводить до появи зверхності однієї людини над іншою, однієї людської спільноти над іншою?
14. Чим викликано до життя явище геноциду?
15. Чи завжди і винятково у геноциді винні його «реалізатори»?
16. З якими наслідками голодомору 1932-1933 рр. мають справу наступні покоління українців?
17. Чим викликано до життя явище голокосту, на вашу думку, та хто чи що його «каталізатор»?
18. Які якості та властивості людини породжують явище шовінізму?
19. Чим суттєво відрізняється націоналізм від шовінізму?
20. Чим до життя викликано явище космополітизму?
21. Чи можливий світ всезагальної злагоди та чому?
22. Які причини породили явище юдофобії або антисемітизму на вашу думку?
23. Яким буде світовий порядок в середньо- та довгостроковій перспективах?

ЛЮДСЬКИЙ ТА СУБ'ЄКТИВНИЙ ЧИННИКИ У КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

Говорячи про існування людства, хай би воно розумілося як цілісне утворення чи конгломерат природних людських груп, або ж про існування конкретної спільноти, дослідник завжди постає перед питанням, а що саме визначає особливості цього існування та, як прийнято говорити, історичного поступу. Хто чи що задає вектор та імпульс соціокультурному поступу, якою мірою та яким чином?

Природно, існують різні, принаймні на перший погляд, підходи до тлумачення згаданої проблематики. Насамперед, причину шукають у самій людині або поза нею. Рушієм вбачають ідеальне або ж матеріальне начало, себто бога, абсолютну ідею в гегеліанському варіанті або ж еволюцію, хоча остання сама по собі є також ідеальним фактором, тобто продуктом спекуляції, простіше кажучи – вигадкою, під яку підводиться, як правило, досить громіздка система аргументів і фактів як, між іншим, і під решту інших конкурентних вигадок.

Таким чином, виходячи з численної кількості наявних теорій та припущень щодо джерела і причини того, що прийнято називати історичним поступом людства, можна зробити кілька показових і, разом з тим, досить ґрунтовних висновків. По-перше, людський розум або ж інтелект є обмеженою оперативною системою, якій не притаманні ресурси, достатні для того, аби відображати дійсність як вона є, а отже встановлювати дійсні причини будь-яких подій та процесів, так само як і передбачати їх наслідки. Все, на що спроможний людський розум, так це продукувати певні версії або ж «знімати» «скріншоти дійсності» – певним чином впорядковані об'ємні системні враження про дійсність, тобто формувати цілісну «картину світу». Відтак, на рівні теорії або тексту, а отже і контексту загалом будь-яка заклопотана істота, від невігласа до найповажнішого дослідника, має справу винятково з уявленнями, часто зведеними винятково на хитких підвалинах вражень, скріплених логікою.

При цьому логіка за своєю суттю є нічим іншим як оперативною системою або технологією здебільшого неусвідомлюваного або й принципово неусвідомленого маніпулювання фактами та аргументами на користь тих чи інших переконань або й певної версії. Як наслідок, від людського розуму або ж погляду дослідника завжди «втікає» сама суть проблеми, залишаючи по собі лише «тінь» або свої прояви. Дослідження останніх, тобто феноменів світу, якраз і становить основу наукової розвідки. Тож, будь-які теорії і версії за своїм функціональним навантаженням спрямовані не на розкриття дійсності як вона є, а на формування певного цілісного уявлення про що б то було, неспростовно несучи у собі маніпулятивний імпульс, оскільки автоматично стають посередником між тим, що за своєю суттю є дійсність, та тим, що є суб'єктивним враженням про ту ж таки дійсність.

По-друге, сучасна мова, без різниці який би фонетичний та граматичний базис вона мала за основу, а надто термінологічна (понятійна) система, притаманна будь-якій мові, є своєрідним конгломератом символів і знаків, частина з яких, не відкриваючи саму дійсність, все ж натякає або й певним чином відсилає до неї; тоді як інша частина сприяє неодмінному спотворенню дійсності. До речі, щодо спотворення, неусвідомленого або й цілеспрямованого, дійсності, то це є властивістю насамперед численних абстрактних понять, вигаданих або ж «змонтованих» за останні століття в контексті різноманітних теорій, релігійного чи наукового, а надто філософського характеру, зокрема, теорії психоаналізу у контексті фрейдизму, теорії еволюції у виконанні послідовників дарвінізму, марксизму чи інших напрямів, іудо-християнської апологетики, особливо теорії есхатології у контексті віровчень практично усіх течій, надто комерційного зразка абощо. Тому, маючи у розпорядженні, умовно кажучи, сумнівної якості інструмент, яким є понятійна або ж термінологічна система, принципово не можливо розкрити суть чого б то було, приміром, ролі самої конкретної

конфлікту виникають і підтримуються відносини, несумісні з мирним або злагодженим співіснуванням. Зважаючи ж на різноманіття відносин, а з іншого боку, спираючись на ідею Канта про радикальне зло, притаманне кожному суб'єкту, цілком послідовним буде стверджувати, що конфлікт є радше нормою, аніж патологією в контексті існування людства.

Між тим, американські соціологи Р. Макк і Р. Снайдер пропонують сформулювати цілісне враження про суть конфлікту за посередництва систематизації атрибутів конфлікту. Відтак, згадані науковці схиляються до переконання, що конфлікт відсутній, якщо певній ситуації не притаманні практично усі з перерахованих нижче ознак:

- необхідною умовою конфлікту є наявність як мінімум двох сторін, причому сторони розуміються досить широко. Це можуть бути індивіди, групи, класи, навіть культури;
- конфлікт виникає у зв'язку з наявністю “дефіциту” двох видів: “позиційного” і “дефіциту джерел”. Під першим розуміється неможливість одночасного виконання однієї ролі або функції двома суб'єктами. В другому випадку мова йде про недостатність будь-яких цінностей, точніше соціальних благ, так що два суб'єкти одночасно не можуть задовольнити свої домагання повною мірою;
- конфлікт виникає тільки в тому випадку, якщо сторони прагнуть одержати вигоду або переваги за рахунок один одного. Таким чином, успіх однієї сторони означає невдачу іншої, і сама конфліктна поведінка виглядає як прагнення ліквідувати або, як мінімум, поставити під контроль іншу сторону;
- дії конфліктуючих сторін повинні бути спрямовані на досягнення несумісних та взаємовиключних цілей (цінностей) і, як наслідок, зіштовхуватися;
- важливим аспектом конфліктних відносин є влада. За конфліктної ситуації мова завжди йде про спробу досягнення, зміни або збереження певної суспільної позиції, що полягає в можливості, а чи спроможності контролювати та спрямовувати поведінку іншої сторони;
- конфліктні відносини являють собою основу суспільних процесів і відіграють важливу соціальну роль;
- конфліктний процес представляє темпорально означену тенденцію до порушення взаємин між сторонами;
- конфліктні відносини, як правило, не призводять до руйнації системи в цілому, а радше сприяють зміні специфіки функціонування її складових елементів, набуття ними нових статусів, або й перебудови чи переродження системи загалом.

Зрештою, в залежності від цілої низки обставин, конфлікти можуть мати різний характер, свої межі, рівень гостроти, специфіку прояву та особливості протікання, а також джерела і механізми розкручування чи, навпаки, стримування. Усе це вкрай ускладнює пошук остаточно доведеної дефініції, здатної охопити всі можливі прояви конфлікту або й ставить під сумнів саму можливість вироблення єдиного універсального визначення. Таким чином численність і розмаїття тлумачень поняття „конфлікт” не можна пояснити тільки тим, що науку ніколи не задовольняє будь-яке

поняттям, яке відображає певний стан прояву суперечностей, за якого останні досягають свого апогею і, як наслідок, виникає ситуація антагонізму – тотального взаємопоборювання і взаємовиключення. Відтак, конфлікт, по-суті, це певний стан буття, коли стає очевидним і неспростовним протистояння між антагоністами – речами, суб'єктами чи явищами світу одного порядку і однієї природи, але з протилежними чи несумісними імпульсами за певних обставин і умов, оскільки за інших обставин та умов конфлікт не виник би. При цьому має місце ослаблення дії механізмів стримування або згладжування (урівноважування природним чином) суперечностей на рівні хоча б однієї з конфліктуючих сторін; а у разі міжособистісного конфлікту – ослаблення вольового начала суб'єктів конфлікту.

У поточному існуванні конфлікт найчастіше проявляється як суттєве загострення певних суперечностей суб'єктів конфлікту, так чи інакше пов'язане з наявною нездоланною чи нестерпною несумісністю суб'єктів, породженою очевидними або надуманими/навіяними відмінностями щодо їхнього становища у певній системі відносин і взаємодії. Зокрема, йдеться про суперечності, що виникають між членами суспільства (спільноти) – індивідуальними та/або корпоративними. Базою під подібні суперечності, як правило, прийнято вважати несумісність або взаємопоборювання інтересів, цілей, стратегій. Хоча дійсні причини конфліктів насправді більше відповідає несумісність цінностей, світоглядних установок. Якщо ж загалом зміщатися в сторону критичного мислення, то пусковими механізмами всяких масштабних конфліктів поміж корпоративними суб'єктами є своєрідні нав'язливі ідеї, які можна ідентифікувати як «збудників» фанатизму. Відтак в розрізі соціально-політичного існування конфлікт набираю вигляду боротьби не стільки за «місце під сонцем» і навіть не за «ласий шматок», а за можливість поширювати «ідею», якою «інфікована» та чи інша група людей, що дійшли до стану «фаната» або стали «одержимими» тією чи іншою ідеєю, як правило, релігійного або псевдо-релігійного змісту, котрою, наприклад, був, а в принципі і є комунізм.

Практично те ж саме стосується природи конфліктів в контексті світової політики та міжнародних відносин. Хоча базис фанатизму і не так яскраво прослідковується за нібито боротьбою до останнього часу між собою держав за поширення, в іншому випадку збереження свого суверенітету. Держави воювати спонукають все ті ж ідеї. Як правило, це ідеї обраності титульного етносу, особливо підігріті релігійною догматикою, і нібито його право на втілення вогнем і мечем, обманом і підкупом «істинного» стилю життя поміж усіма «варварами». Тепер же акцент змістився на боротьбу між державами та транснаціональними корпораціями. Держави все ще прагнуть відстояти свій суверенітет, хоча невпинно скачуються до статусу «раба» світових організацій, явних і втаємничених. Україна тому яскравий зразок – держава значною мірою залежить від МВФ та інших «організацій» з досить сумнівними пріоритетами і формами активності.

Зрештою, конфлікти можна розрізняти за природою суб'єктів, за причинами та підставами напруги, за особливостями протікання. Природно можна розрізняти міжконфесійні, економічні, соціальні, зовнішньо- та внутрішньополітичні, територіальні, мовні тощо. Таким чином, конфлікт виявляється своєрідним свідченням того, що суспільним, міжнародним, міжособистісним або загалом між суб'єктами

людини насамперед в її ж існуванні, тим паче в існуванні і функціонуванні того, чим не є людина, в т.ч. спільноти, світу, специфіки відносин в їх межах, в т.ч. і світової політики.

Як наслідок, строго визначитися з тим, чим за своєю суттю є людський чинник та/або ж суб'єктивний фактор, та яка його/їх роль у здійсненні світової політики, принципово не можливо. З іншого боку, залишається лише констатувати сам факт того, що у світовій політиці не можливо уникнути людського чинника, як і те, що не можливо прорахувати наслідки його прояву. По-суті, людський чинник – це певна перемінна, яка постійно призводить до різних, найчастіше, прогнозованих у певних межах, результатів у контексті стабільно заданих обставин поточної ситуації на світовій арені або у спільноті чи соціально-політичному інституті. До того ж, людський чинник, попри загально поширене враження, має двоїстий характер. Як і сама людина, умовно кажучи, певним чином "двоїться", тобто поєднує в собі індивідуальне та родове (яке найчастіше прийнято ідентифікувати як колективне, іноді масове) начало, так і людський чинник за носія має як окрему особу (в такому разі часто мова йде все ж таки про, так званий, суб'єктивний фактор), так і «колективного суб'єкта», котрим найчастіше виступає людська маса (dasman – у контексті гайдеггерової фундаментальної онтології), що, як правило, набирає форм натовпу або народу, як деяке цілісне ірраціональне інтерсуб'єктивне утворення, репрезентантом якого завжди і неспростовно є окремий індивід, особа або й особистість.

Зважаючи на вище сказане, можна помітити абсурдність риторичного питання про те, що саме визначає особливості існування і поступу людської спільноти і якою мірою, народ чи окремі особистості, тобто еліта. Абсурдність насамперед полягає у штучному протиставленні проявів одного й того ж – природи людини, оскільки природа людини на рівні звичного феномену людини комбінує у собі колективне (родове) та індивідуальне начало. Відтак, маса як репрезентант родового начала в людині насамперед характеризуються своєрідною інертністю – властивістю акумулювати великі об'єми інформації та поглинати різноманітні імпульси таким чином, аби мінімальним, до того ж, досить повільно змінним чином реагувати на стимули до активності, в т.ч. змін. Тоді як, окремі особистості чи індивідуальності, якомога повно репрезентуючи індивідуальне начало, притаманне тією чи іншою мірою кожній конкретній людині, виступають започатковувачами змін, проявляючи ініціативу і у такий спосіб надаючи імпульс інертним масам.

Відтак, відокремлювати та протиставляти між собою маси і еліту, ані у масштабах природної групи, ані на рівні світової спільноти є цілком не виправданим з огляду хоча б на життєву практику. У кожного зі згаданих проявів феномену людини є своя функція, котра реалізується винятково за умов синхронної реалізації іншої функції. Між тим, відволікаючись на штучне протиставлення еліти масам і навпаки, особливо акцентуйоване в контексті марксизму і, як не дивно, ідеології, закладеної в основу авангардного мистецтва, увага дослідника упускає справжню дихотомію: людина – неантропоморфний суб'єкт.

Чим є неантропоморфний суб'єкт, як і те, чи є він взагалі, сказати практично не можливо, оскільки всяке неантропоморфне випадає за межі сприйняття, а точніше унікає відображення у свідомості заклопотаної істоти, тобто буденної людини. Проте,

на факт існування як і на особливості «зразків» неантропоморфного суб'єкта певним чином натякають міфи, що за своїм походженням представляють різні культури. Зокрема та ж сама Біблія говорить про нефілімів та синів божих (Буття, 6:4). Щоправда іудо-християни чомусь вірять у бога Старого Завіту, але не вірять у існування тих же таки синів божих, хоча це персонажі одного й того ж тексту, який прийнято вважати священним. Своєю чергою, шумерська міфологія говорить про анунаків, котрі створили людей, аби перекласти на них рутинну діяльність.

Етнічні вірування та релігії, які іудо-християни підступно звели до статусу «первісної темної забобонності», охрестивши терміном «язичництво», теж говорять про неантропоморфних суб'єктів, зокрема богів, демонів, духів абощо, котрі населяють світ (Землю) до або паралельно з людьми. Про «присутність» неантропоморфних суб'єктів в існуванні людини та людства загалом також можна скласти певне системне уявлення, вдаючись до прискіпливого осмислення особливостей існування людства, а з іншого боку – Всесвіту, включаючи саму людину та Землю.

Зокрема, йдеться про певний стрибкоподібний розвиток природних груп, котрі різко переходили від нібито первісного стану до цивілізації, демонструючи нечувані прориви в напрямі науково-технічного прогресу, наприклад, переходячи від вилучення з природи всього необхідного для виживання до штучного відтворення (землеробство, скотарство, ремісництво). І практично у кожному зі згаданих випадків йдеться про присутність і провідну роль цивілізаторів, котрі можуть вважатися як і представниками значно розвинутіших антропоморфних груп, котрі з невідомих причин припинили своє існування як цілісний конгломерат, так і неантропоморфними суб'єктами. Зрештою, аналізуючи особливості існування людства хоча б за останні століття-два, можна прийти до висновку про певну присутність своєрідної «Невидимої руки», щось на кшталт «невидимої руки» ринкових відносин у контексті концепції Адама Сміта, яка, цілком ймовірно, неявно визначає особливості існування як окремих спільнот, так і людства в цілому.

Однак, оскільки, з одного боку, факт «Невидимої руки» жодним чином несумісний із ключовими догматами стереотипного світогляду сучасної людини, а з іншого – як постійно і переконливо демонструє поточний досвід, життєдіяльність людини, людської спільноти та людства загалом принципово не підпадає під стовідсоткове регулювання за посередництва строго раціональних принципів та, так званих, об'єктивних законів, то для залагодження наявної колізії використовується поняття «людський фактор», за яким нібито стоїть винятково відповідний феномен і жодних інших чинників.

Між тим, як і будь-яке інше абстрактне поняття, поняття людського фактору досить розмите та допускає широкий спектр інтерпретацій його змісту. Все ж спільним для різноманітних версій щодо суті людського фактору є, насамперед, опосередковане або й пряме відсилання до ірраціональної складової людської природи, зокрема емоційного стану, настрою, переживань тощо, котрі суттєво впливають на активність людини, визначаючи її характер та особливості, а також значною мірою роблять непередбачуваними результати і наслідки такої активності.

Відтак, в поточній соціальній практиці було виявлено, що чи не найпомітніше прояв людського фактору у згаданому щойно контексті дає про себе знати у системі

конфлікт зараховують до негативних явищ, забуваючи про те, що все, що якимось чином представлено в бутті, має своє покликання і призначення, не залежно від того, як до того ставиться людина.

Сучасний американський соціолог та економіст Кеннет Боулдінг, автор "загальної теорії конфлікту", прагнув сформулювати цілісну наукову теорію конфлікту, описуючи в її межах усіх проявів живої та неживої природи, індивідуального та суспільного життя. Термін "конфлікт" у цьому аспекті широко використовують під час аналізу фізіологічних, біологічних чи соціальних явищ. К. Боулдінг, вказуючи "на безкінечну війну моря проти суші й одних форм змінної породи проти інших форм", вважав, що навіть нежива природа переповнена гострими конфліктами. У роботі "Конфлікт та захист. Загальна теорія" Боулдінг зазначав, що всі конфлікти мають спільні зразки розвитку і що вивчення саме цих спільних елементів може представити феномен конфлікту в будь-якому його специфічному вияві.

Отже, конфлікт може виявитися чимось органічним не лише у бутті людини, а й загалом у бутті, як його для себе відкриває людина, виділяючи у ньому системні протилежності, які протистоять одна одній, однак не можливі одна без іншої. Як наслідок, конфлікт виступає як самодостатнє первинне явище, а не результат чи наслідок збігу обставин. Відповідно, можна говорити про природу конфлікту, як дещо, що робить конфлікт саме конфліктом, а не жодним іншим явищем чи річчю. **Природа конфлікту** – атрибутивна ознака конфлікту, яка розкриває його властивість, якість, зміст, особливості та специфіку. Саме поняття носить радше метафізичний характер, аніж сполучене безпосередньо з подіями, які відбуваються під час того чи іншого конфлікту. Таким чином природа конфлікту вказує на онтологічне ядро конфлікту, чинник, чи групу чинників, які принципово роблять конкретний конфлікт можливим.

Посеред інших до чинників, так званого гуманітарного конфлікту, тобто всякого конфлікту, що притаманний саме людському буттю, прийнято зараховувати:

- антагоністична природа відмінних між собою світоглядів, життєвих позицій та установок або ієрархій цінностей, тощо;
- протидія між раціональним та ірраціональним началом, наприклад, поміж здоровим глуздом та бажаннями, розрахунком та почуттям гідності або сумління;
- несумісність принципів, а також настроїв та перспектив;
- суперництво суб'єктів з приводу економічних, моральних, політичних, релігійних чи інших причин;
- взаємопоборюваність інтересів (приватних, групових, тощо).

Часто в описовій, методологічній або й науковій літературі плутають поняття "природа конфлікту" та "характер конфлікту". Хоча поняття "характер конфлікту" радше вказує на обставини та атмосферу протікання конфлікту, аніж на його онтологічне ядро. Якщо ж умовно вибудувати логічну пряму, то первинною є природа конфлікту, за наявності якої може виникнути конфлікт. А виникнення конфлікту одночасно передбачає наявність обставин його протікання та формування атмосфери навколо нього.

Зрештою, з огляду на філософський як найглобальніший підхід до визначення конфлікту (від лат. conflictus – зіткнення) останній за своїм змістовним наповненням є

зведені до стану перманентного протистояння, конфлікти перетворюються в «тліюче» джерело напруги. Тож світ практично занурений у численні конфлікти, більшість з яких так ніколи і не знаходять свого природного розв'язання. Останнє призводить до формування і підтримування атмосфери напруги у тому чи іншому регіоні та, безумовно, у світі загалом. Природно, що подібною ситуацією користуються ті, хто прагне щонайменше накопичити капітали та розширити межі впливу, особливо на, так звані, «треті країни».

Проте, втілити потенцію безконфліктного світу з огляду на сучасні світоглядні парадигми, очевидно, принципово не можливо, оскільки конфлікт став органічною частиною людського буття, поза яким людина себе не мислить, тим більше, що світогляд переважної більшості сучасного населення Землі сформований під тиском гегеліанського стибу діалектики, яка, по-суті, і є стратегією конфлікту [4, с.246].

Відтак, щоб прояснити суть конфлікту і дійсну його роль у бутті людини та людства, зокрема в контексті міжнародних відносин, очевидно, необхідно прояснити ймовірну суть самого феномену. Для цього треба вдатися, окрім іншого, до дослідження онтології конфлікту

Онтологія конфлікту – сфера наукового знання про конфлікт, покликаною розкрити суть та атрибути конфлікту, уникаючи при цьому будь-яких оціночних суджень та ситуативних упереджень. Основним покликанням онтології конфлікту є націленість на осмислення феномену конфлікту поза його соціальним чи будь-яким іншим онтичним проявом або втіленням.

Конфлікт є невід'ємною частиною людського існування, оскільки навряд чи знайдеться хоча б одна людина, в житті якої не мали б місце конфлікти. Те ж саме стосується і колективів, а також різноманітних соціальних груп та політичних інститутів. А якщо так, то 1) або конфлікт є невід'ємною складовою буття, принаймні антропологічного його зрізу; 2) або атрибутом соціального існування людини; 3) або механізмом контролю над раціонально зорієнтованими соціальними істотами. До того ж конфлікт може виявитися механізмом практично тотального контролю, оскільки дозволяє контролювати фактично всі прояви і зрізи існування людини, починаючи від її свідомості, і, завершуючи її поведінкою. Зрештою, 4) конфлікт може виявитися нічим іншим, як певним способом відображення буття, представленим в свідомості людини або/та на рівні громадської думки як чогось такого, що є колективним аналогом свідомості. В цілому ж конфлікт є чимось таким, що, по-перше, може бути представленим у вигляді перерахованих або й інших способів власного прояву та констатації; по-друге, знаходиться поза межами нашого сприйняття і розуміння, але є підставою, з одного боку, для прояву своїх граней, з іншого, пізнання і осмислення цих граней прояву людиною. Інакше кажучи, в чистому вигляді конфлікт є «річчю в собі» (І. Кант).

Таким чином, на практиці людина має справу з окремими проявами конфлікту або теоретичними припущеннями про нього, заснованих на оціночних міркуваннях або гадках. Зокрема, щодо оціночних міркувань, то конфлікту найчастіше автоматично приписується негативне значення. При цьому з поля зору безумовно упускається місце і роль конфлікту не лише в соціальному просторі існування людини або на приватному рівні її буття, а й на рівні буття в цілому. Інакше кажучи, сам по собі

людина-техніка. Особливості функціонування «бездушною» техніки, як систематично виявлялося, часто залежать від стану оператора. Тому відчутної уваги дослідженню феномену «людський фактор» почали приділяти, починаючи з кінця XIX століття, внаслідок системного аналізу причин, котрі призводили до аварій і катастроф, насамперед, на залізничному транспорті та авіації. Зокрема, німецький психолог Гуго Мюнстерберг чи не найперший використав таке поняття, як «особистісний фактор» задля означення сукупності погрішностей, допущених пілотом під час керування літаком. Водночас, у контексті досліджень інших учених під «особистісним фактором» розуміється вплив конкретної людини на особливості перебігу певної події, котрі призвели до непрогнозованих наслідків, зокрема невдачі, тоді як, «людський фактор» розглядається як вплив усіх можливих учасників певного процесу на особливості його перебігу, а отже і на кінцевий результат, найчастіше ідентифікований як невдача.

Що ж до історії виникнення самого терміну «людський фактор», то він увійшов до вжитку внаслідок перекладу і скорочення вислову «Humanfactorsengineering», котрий буквально означає – техніка людських чинників (факторів) і певний час використовувався у США для позначення як галузі знань, так і процесу проектування систем «людина – машина» з метою забезпечення ефективності, надійності і безпеки діяльності людини. При цьому, термін «фактор» (від лат. Factor – рушійний) найчастіше вживається у значенні причини, рушійної сили будь-якого процесу або явища, яка визначає його характер або одну з його характерних рис.

З часом змістовне наповнення поняття людського фактору зазнало суттєвих модифікацій внаслідок зміщення акценту із ірраціонального начала людської природи на її соціальний аспект. Як наслідок, під людським фактором прийнято розуміти певний редулятивний механізм поведінки індивіда та/або спонукує до конкретної дії чи вчинку начало, яке спирається на сукупність основних соціальних ціннісно орієнтованих чинників активності людини, котрі, як прийнято говорити, історично склалися в суспільстві. До них відносяться ідеали і духовні цінності, моральні принципи, норми поведінки, життєві плани, рівень знань та поінформованості, характер трудових і соціальних навичок, установки та уявлення про особисто значимі елементи соціального життя, зокрема соціальну справедливість, права і свободи людини, громадянський обов'язок тощо.

Що ж до публічного життя та активності, У т.ч. і політичної діяльності, на відміну від виробничої або, тим паче, творчої, людський фактор набирає специфічних конотацій. Зокрема, до людського фактору слід зараховувати все те, що так чи інакше впливає на міру і особливості виконання публічною людиною, себто політиком чи державним службовцем – репрезентантом, так званих, національних чи інших групових інтересів, своїх повноважень та функцій. У даному випадку, йдеться не лише про відносно суб'єктивні чинники, такі, як цінності, моральні та етичні переваги, смаки та вподобання, у т.ч. і сексуального змісту тощо, а й про, умовно, об'єктивні фактори, зокрема, стан здоров'я, фізичного та психічного; широкого спектру, від родинних до сексуальних, соціальні зв'язки і зобов'язання; смаки та переваги, у т.ч. сексуальні; рівень особистісної дисципліни і освіченості, у т.ч. кримінальне минуле, проблеми з документальним засвідченням тощо конкретної уповноваженої особи.

Комбінація суб'єктивних та об'єктивних факторів, притаманних конкретній особі, зокрема, наділеній/обтяженій політичною відповідальністю, визначає рівень її самодостатності та здатності протистояти тиску широкого спектру факторів впливу від стресових ситуацій до різноманітних маніпулятивних впливів, антропоморфного і, очевидно, неантропоморфного походження, а отже і особливості її політично, соціально, економічно абощо значимої активності. Останнє дає підставу серед політичних і громадських репрезентантів тієї чи іншої спільноти розрізняти не лише формальних та неформальних лідерів, але й бачити значно глибшу стосовно ситуації людини стратифікацію. Зокрема, можна говорити про державних діячів, харизматичних лідерів, популістів, випадкових людей в політиці, а також явних «проектів». Як наслідок, мова може йти про особистісно автономних політиків, а з іншого боку, – виконавців, ряджених та сірих кардиналів. Хоча подібні класифікації, як і будь-які інші спроби встановити чіткі розмежування на основі тих чи інших ознак завжди є відносними або й просто умовними.

Серед явних і досить зрозумілих за специфікою своєї дії механізмів та засобів впливу на людину, наділену/обтяжену політичною відповідальністю, найчастіше прийнято виокремлювати шантаж, підкуп, шахрайство, спонукання до дії у стані зміненої або звуженої свідомості, наприклад, у стані афекту. Серед мало афішованих і водночас досить містифікованих відповідних механізмів, насамперед, варто згадати навіювання у різних його модифікаціях, а також, умовно кажучи, магічний тиск.

Очевидно, найпопулярнішим механізмом впливу на суб'єкт політичної активності (відповідальну особу або представницький орган) в контексті світової політики або й будь-яких відносин загалом є шантаж, котрий може бути як відвертим, так і прихованим, зухвалим або й навіть ситуативно вимушеним. При цьому з суто юридичної точки зору шантаж прийнято трактувати як вимагання, що здійснюється щодо певної особи з метою заволодіння її майном, майном інших осіб або з вимогою вчинити на користь особи, що здійснює шантаж, певних дій або утриматися від вчинення окремих дій. Найбільший прояв шантаж отримує через склад злочину "вимагання". При вчиненні вимагання погроза адресована не будь-якій особі, а конкретній.

По-суті, таке визначення шантажу відповідає особливостям функціонування сфери світової політики, щоправда саме по собі явище шантажу в контексті міжнародних відносин, як правило, не містить кримінальної, а лише маніпулятивну складову, особливо, якщо це стосується такого суб'єкту світової політики як держава або її представницькі органи. При цьому інструментом шантажу як правило виступає погроза силою, щоправда в умовах постіндустріального світу далеко не завжди йде опора на міліарну складову, а радше на економічну, рідше інформаційно-політичну. Прикладами шантажу з економічним «присмаком» є торгіві ембарго, блокування доступу до світових ринків, запровадження санкцій тощо. Своєю чергою, інформаційно-політичний шантаж пов'язаний насамперед із погрозами підриву позитивного іміджу тієї чи іншої держави на світовій арені, блокування її участі у діяльності міжнародних організацій тощо.

Якщо ж мова стосується шантажу політичних та державних діячів, котрі репрезентують державу, то тут система «больових точок» прикладання

8. Климов Г. Протоколы советских мудрецов. – Краснодар: «Советская Кубань», 1995 – 448 с.
9. Lewin Roger. In the age of mankind : a Smithsonian book of human evolution / R. Lewin. – Washington : Smithsonian books, 1988. – 255 p.

Питання для самоконтролю

1. Що прийнято розуміти під «суб'єктивним фактором» або «людським чинником» та яка його роль в житті спільноти?
2. Які чинники, на вашу думку, визначають особливості існування спільноти та її історичного поступу?
3. Яка роль еліти в становленні та розвитку спільноти (держави)?
4. Яка роль еліти в просторі світової політики?
5. Що таке «людські маси», охарактеризуйте феномен людської маси.
6. Скандали у світовій політиці, їх природа, місце і роль в політичних процесах та системі міжнародних відносин.
7. Шантаж як засіб здійснення світової політики, його слабкі та сильні сторони.
8. Підкуп та корупція в системі міжнародних відносин.
9. Функціональне навантаження династійних та шлюбів по розрахунку в системі міжнародних відносин.

Творчі питання та завдання

1. Яке місце та роль еліти і народних мас в історичному поступі спільноти?
2. Чим насправді є елітарні якості людини та чому вони притаманні лише окремим?
3. Яка природа суб'єктивного фактору?
4. Яка роль суб'єктивного фактору в екзистенції людства?
5. Як ви ставитися до висловлювання Теодора Рузвельта про те, що в політиці доводиться робити багато чого такого, чого варто робити?
6. Чому політика, в т.ч. світового масштабу завжди має приховану сторону?
7. Що собою представляє феномен «сірого кардинала» в політиці, в т.ч. світовій?
8. Чи можете ви привести приклади сірих кардиналів у світовій політиці.
9. Чи відомі вам секс-скандали у світовій політиці та які їх наслідки?
10. Назвіть та охарактеризуйте політиків, чий суб'єктивний фактор став причиною їхнього визнання в масштабах світу.

КОНФЛІКТ ЯК СПОСІБ ТА ІНСТРУМЕНТ ЗДІЙСНЕННЯ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

Сучасні, тобто стільки пам'ятає себе людство, точніше фіксує своє існування за посередництва офіційної історичної парадигми, міжнародні відносини практично не можливо уявити без конфліктів. Вони є невід'ємною частиною людського буття, як на персональному, так і на колективному рівнях. Доведені до апогею, вони переростають у зіткнення, відтак переходять у фазу силового вирішення проблеми. Своєю чергою,

знання про хворобу американського лідера Франкліна Делано Рузвельта, котрому до останнього часу діагностували поліомієліт, а згодом з ініціативи почесного професора педіатрії Медичного відділення Університету Техасу у Гельвистоні доктора Армонда Голдмана (Armond S. Goldman) – синдром Гієна-Барре, дозволило радянській переговорній делегації на чолі з Й. Сталіним домогтися значних поступок під час Тегеранської (28 листопада – 1 грудня 1943 р.), а потім і Ялтинської (4-11 лютого 1945 р.) конференцій. А все тому, що Рузвельт практично не міг обходитися більше ніж 2 години без вживання ліків, тоді як радянська делегація постійно вдавалася до затягування чергового раунду переговорів, коли йшлося про прийняття ключових рішень. Таким чином здійснювався завідомо свідомий тиск на перемовника і опосередковане примушування його до бажаних дій.

Зрештою, рівень захищеності державних діячів від будь-якого тиску є питанням національної безпеки, а з іншого боку – світового престижу. Відповідно, людський чинник як і суб'єктивний фактор на рівні як держави, так і світової політики підлягає системній мінімізації. Задля цього формуються досить інертні політичні механізми, функціонування яких спирається на систему противаг, а також усталена система процедур прийняття рішення та введення його у дію. Подібні заходи мають забезпечити будь-який політичний інститут чи політичний (світовий) простір від різких і безповоротних кроків.

Література з теми

1. Безгін Костянтин Сергійович. Управління процесом створення цінності на підприємстві: людський фактор : монографія / К.С. Безгін, І.В. Гришина, В.В. Ушкальов ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк : Ноулідж, Донец. від-ня, 2011. – 322 с.
2. Бочковський Андрій Петрович. "Людський фактор" та ризик виникнення небезпек: випадковість чи закономірність : монографія / А. П. Бочковський. – Одеса : Юридична література, 2015. – 129 с.
3. Гай-Нижник Павло Павлович. Росія проти України (1990-2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення / П. Гай-Нижник ; Дипломат. акад. України при М-ві закордон. справ України. – Київ : Леся, 2017. – 331 с.
4. Гамаш Джеральд Лі. Людський фактор та ергономіка: (вступний курс) / Д.Л. Гамаш, П. І. Бідюк. – К. : Корнійчук, 2001. – 277 с.
5. Гололобов Дмитрий Владимирович. Акционерное общество против акционера : противодействие корпоративному шантажу / Д. В. Гололобов. – 2.изд., стер. – М. : Юстициформ, 2004. - 309 с.
6. Жумагулов Бакытжан Турсынович. Человеческий фактор : хроники министра / Бакытжан Жумагулов. - Алматы, 2015. Т.1. - 2015. - 278 с.; Т. 2 : Избранные статьи, интервью, выступления. – 2015. – 447 с. ; Т. 3 : Избранные статьи, интервью, выступления. – 2015. – 415 с.
7. Зіньковський Олег Федорович. Несамовитість : хроніки вербування : (за матеріалами журналіст. розслідування) / Зіньковський О.Ф. – О. : ВМВ, 2009. – 284 с.

маніпулятивного впливу навіть значно ширша, ніж щодо держави. Найпоширенішою підставою для вразливості перед маніпулюванням шляхом шантажу останнім часом виявляється приватне життя, особливо специфіка сексуальних практик та смаки. Світовий досвід має чимало прикладів спроб подібного роду шантажу, і вони, як правило, виявилися провальними, оскільки успішні, природно, не піддавалися оприлюдненню, виходячи із зацікавленості як оператора, так і реципієнта шантажу. В іншому випадку – зчинявся великий скандал, часто з досить серйозними наслідками для тих, хто став об'єктом шантажу. Зокрема у Великобританії 7 листопада 2017 року вчинив самогубство представник лейбористів – один із міністрів уряду Уельсу Карл Сарджент, якого за кілька днів до згаданих подій звинуватили в сексуальних домаганнях. Також у Великій Британії вимушено у відставку подав міністр оборони Майкл Феллон. А все тому, що журналістка Джулія Хартлі-Боюер розповіла, як 15 років тому Феллон під час відеоконференції Консервативної партії поклав руку на її коліно і робив це нібито нав'язливо.

Взагалі сексуальність як складова природи людини, точніше хіть як неспростовний атрибут буденної людини виявляється надто і надто чутливою, а отже і больовою точкою індивіда, вміло оперуючи навколо якої, можна досягти колосальних результатів на шляху маніпулювання, зокрема вдаючись до шантажу. Йдеться як про поточне життя людини, котра перебуває у стані перманентної сексуальної потенції, так і про активність осіб, обтяжених/наділених політичними і водночас управлінськими повноваженнями та відповідальністю. Відтак, серед арсеналу засобів впливу чи не кожного потужного гравця на світовій арені, представленого керівним та виконавчими центрами, завжди була спокуса сексом. Приклади, вдоволення до шантажу на сексуальній основі можна знайти вже у Старому Завіті, про який, до речі, окремі автори викривальних текстів відгукуються як про своєрідне зібрання описів поведінки людини, у т.ч. сексуальних практик та практик навколо чи з хіття, оскільки «основа іудаїзму Талмуд місцями надто непристойна книга» [с.315]. Що ж до урядів особливо провідних країн світу, а також корпоративних, зокрема інтернаціональних утворень, в т.ч. церков та релігійних організацій, то кожен з них за посередництва відповідних служб так чи інакше вдавався до спроб шантажу на сексуальній основі своїх опонентів. При цьому питання моралі, етичні чи юридичні норми абошо взагалі не бралися до уваги. Відповідно, до шантажу залучалися високопрофесійні «повії» обох статей гетеро- і гомосексуального спрямувань, з метою створення прецедентів для шантажу.

Також вразливим до шантажу або інших форм тиску, в т.ч. внаслідок громадського осуду, часто політика або обтяженого політичною відповідальністю державного службовця робить сама суть сучасних політичної сфери та політичної активності, котра передбачає вчинення дій та прийняття рішень далеко несумісних з публічністю, оскільки, як у свій час наголошував Теодор Рузвельт: «В політиці доводиться робити багато чого такого, чого не варто робити». Зокрема, доводиться приймати завідомо провальні або неправомочні рішення, в іншому випадку – рішення, які нібито піддають сумніву людську честь або й, навіть, життя. Але уникання подібних рішень, як правило, тягне за собою настання значно більших збитків. Тому, явно ризикуючи бути щонайменше незрозумілим, політик іноді опиняється в ситуації без очевидного вибору і вимушений діяти у згоді з ситуацією, ставлячи під сумнів власну

репутацію або й кар'єру тощо. Критичності ситуації надає той факт, що переважна більшість пересічних громадян привчена мислити вузько, винятково власними вигодами, нехтуючи всіма ймовірними наслідками у разі реалізації їхніх вигод.

З іншого боку, самі політики в поточному існуванні виявляються здебільшого досить посередніми людьми, світосприйняття і світоставлення яких крутяться в основному навколо власних вигод та звичок. Тому не дивно, що такі люди досить вразливі перед спокусою слави та/або матеріального накопичення. Останнє робить політика вразливим до підкупу, як фінансового, так і вдаваними перспективами тощо.

Зрештою, зважаючи на згадані людські слабкості, притаманні левовій частці тих, хто обтяжений повноваженнями, цілком виправдано вважати, що підкуп та шантаж по суті є буденними явищами політичного життя, як у національному практично усіх без винятку держав, так і світовому масштабі. Проте і у даному випадку є своє «але», оскільки самі по собі підкуп та шантаж на перший погляд є «знаряддям» впливу у руках шахраїв або що, а з іншого боку – цілком осмисленою спокусою, що постає перед нібито свідомими своїх дій та вчинків людьми. Однак, насправді, з огляду на доміную ірраціонального начала в людині підкуп, шантаж, інші засоби впливу та маніпулювання, цілком ймовірно, можуть виявитися лише такими собі елементами «оперативної системи» Невидимої руки. Тобто, йдеться про те, що насправді не конкретні індивіди вільні обирати серед засобів впливу, якими саме з них варто скористатися у відносинах з іншими, як і суб'єкти, на яких спрямовується вплив, не вільні обирати чи чинити опір спробам спокуси чи, так би мовити, випробувати свою долю, а всі соціальні істоти є заручниками, умовно кажучи, обставин, які й визначають специфіку активності індивідів.

І все ж, якщо триматися звичної версії про те, що практично кожна людина наділена свободою волі, опертої на холодний розрахунок, а тим паче представник еліти, оскільки інакше б він не міг би утриматися в елітарних колах, то у такому разі щодо шантажу і частково підкупу спродуковано навіть своєрідне поняття «модельно-організаційної зброї». «Разюча» дія останньої криється у формуванні і оперуванні особливими «базами даних» щодо політиків, державних службовців, бізнесменів та інших представників елітарних кіл країни, стосовно якої спрямовані підривні дії. Згадані бази збирають найрізноманітнішим чином, у т.ч. за посередництва мережі всесвітньої павутини, або силами «співробітників» різних міжнародних організацій, благодійних фондів, радників, політологів, посольств та розвідувальних служб. До подібної бази даних, як правило, заноситься інформація про рахунки за кордоном, різноманітні компрометуючі матеріали або й, так би мовити, слабкі місця у біографії та стосунках. Зібрані дані найчастіше використовуються задля залякування та шантажу «функціонерів» і таким чином підриву становища країни, в т.ч. і за рахунок підривної діяльності сформованої шляхом шантажу «п'ятої колонії».

Що ж до носіїв обмеженої інформації, котра не підлягає публічному розголошенню та становить певну військову, комерційного або іншого зразка цінність, як правило, зацікавлені служби вдаються до вербування. В іншому випадку завербовані особи можуть бути використані для підриву іміджу країни, громадянами якої вони є, або ж свідомо залучені задля нанесення шкоди стабільності соціальних систем

спільноти чи політичної системи країни, у крайньому випадку – вчинення терористичних актів чи актів наруги над символами національної ідентичності.

Вербування осіб здійснюється як на території батьківщини резидента, так і на території третіх країн. Здебільшого, це відносно тривалий процес, що здійснюється на основі апробованого алгоритму. Природно, спершу визначаються з особою чи колом осіб, котрі представляють певний інтерес. Далі формують інформаційну базу щодо особи, звертаючи увагу на системні звички, коло спілкування та соціальних зв'язків, уподобання та приватні інтереси, стосунки у сім'ї, а разом з тим виявляють слабкі місця, створюючи основу для формування компромату, або спираючись, так би мовити, на виявлені «негаразди» у біографії і активності, або створюючи підстави для того, аби мити можливість скомпрометувати особу.

Безпосереднє вербування рідко коли відбувається в короткий термін після знайомства з агентом, частіше має місце цілеспрямоване налагодження довірливого спілкування аж до зав'язування стосунків. При цьому, в ході тісного спілкування вербувальник може вдатися до різних заходів, спрямованих на утвердження довіри або ж певної зобов'язаності перед ним особи, зокрема, пропонуючи "об'єкту" вирішити його побутові проблеми, позичити гроші, допомогти з лікуванням, посприяти в кар'єрному рості тощо.

Під час вербування, як те подається у навчальних посібниках часів КДБ, «об'єкт» має письмово погодитися працювати на спецслужби, тобто підписати, так звану, "агентурну угоду". Хоча останнє не є виключною умовою та обставиною процесу залучення до агентурних кіл. Зрештою, попри те, що «агентурна угода» може нічого не важити з юридичної точки зору, проте є підставою для психологічної напруги «об'єкта», даючи йому підстави мислити себе таким, що перебуває «на гачку». А з іншого боку, якщо особа відмовляється укласти агентурну угоду, то з арсеналу «засобів переконання» можуть бути використаними тиск на психіку, шантаж, погрози поширити компромат тощо. Відтак, за своєю суттю вербування спирається не на домовленості, а на загрозу нанесення або й безпосереднє завдання «психологічних травм»

Коли «об'єкт» йде на співпрацю, його неодмінно випробовують, а водночас перевіряють чи дійсно новоспечений агент погодився на співпрацю і чи не піде він до спецслужб власної країни. При цьому у спецслужбах, як прийнято, заводяться дві папки: «особова справа» про агента, в якій і лежать всі матеріали про нього, в тому числі агентурна згода. Друга папка – сама «агентурна справа», в яку складають повідомлення від новоспеченого агента.

Тому, аби уникнути неприємностей щодо можливого вербування, спеціалісти радять завжди звертати увагу на поведінку людей, котрі увійшли у той чи інший спосіб у коло вашого спілкування. Зокрема, варто прискіпливо проаналізувати чому і яким чином ще донедавна незнайома вам людина з'являється у вашому оточенні, чому вона просить саме вас виконати ті чи інші завдання, навіть просто розповісти дещо із вашого поточного життя чи активності, чому ви стали свідком.

Окрім того, предметом національної безпеки іноді виявляється стан здоров'я ключових державних службовців. Зокрема, знання про слабкі місця опонента дозволяє знайти спосіб натиснути на них з метою досягти певних бажаних цілей. Наприклад,